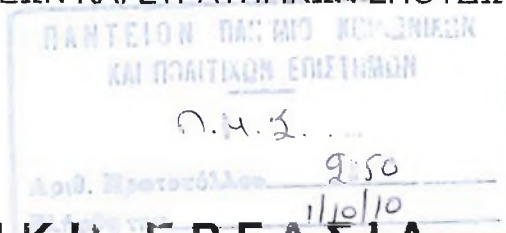

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

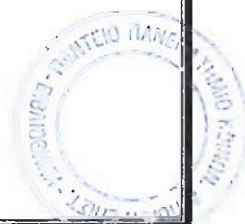

Η Σχέση Ελλάδας-Τουρκίας στον 21^ο αιώνα
Ο Χρόνος ως Στρατηγικό Βάθος και η Βούληση για Ισχύ ως Στρατηγικό Μέλλον

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Μ. ΚΕΦΑΛΑΣ
(Α.Μ. 1208 Μ047)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΑΡΙΟΣ Λ. ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ

ΑΘΗΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2010

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	1
Εισαγωγή	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - Τουρκία: Ιστορικής επιβεβαίωσης επεκτατισμός.....	5
1.1 Η δημιουργία μίας αυτοκρατορίας	5
1.1.1 Εμφάνιση	5
1.1.2 Εγκατάσταση.....	6
1.1.3 Επέκταση.....	7
1.1.4 Σταθεροποίηση	8
1.1.5 Διαμελισμός	9
1.2 Εθνικιστικός κρατισμός: Παρένθεση στην Αυτοκρατορία	11
1.2.1 Η περίοδος των εθνικισμών.....	11
1.2.2 Η δημιουργία της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας.....	12
1.2.3 Το διάστημα του Μεσοπολέμου.....	12
1.2.4 Ο επιτήδειος ουδέτερος.....	14
1.2.5 Η μεταπολεμική Τουρκία	15
1.3 Τουρκικός αναθεωρητισμός: Νέο-οσμανική πραγματικότητα.....	17
1.3.1 Κυπριακό	18
1.3.2 Υφαλοκρηπίδα	19
1.3.3 Αιγιαλίτιδα ζώνη	19
1.3.4 Εναέριος χώρος	20
1.3.5 FIR Αθηνών	21
1.3.6 Έρευνα και Διάσωση.....	21
1.3.7 Στρατιωτικό καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αν. Αιγαίου	22
1.3.8 Γκρίζες ζώνες.....	23
1.3.9 Μουσουλμανικές μειονότητες στη Δυτική Θράκη	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - Ελλάδα: Πλεονεκτήματα και προβλήματα	25
2.1 Τα πλεονεκτήματα ενός μικρού λαού.....	25

MET
KEP

2.1.1	Ο χρόνος ως στρατηγικό βάθος	25
2.1.2	Ο χώρος ως κοιτίδα πολιτισμού	30
2.2	Τα προβλήματα ενός μεγάλου πολιτισμού.....	34
2.2.1	Κοινωνικό, πολιτικό πρόβλημα. ΜΜΕ.....	34
2.2.2	Πανεπιστήμια, Διανοούμενοι και Think tanks, Πολιτικοί.....	37
2.2.3	Θεσμικό, ουσιαστικό πρόβλημα στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στον 21ο αιώνα και το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική		43
3.1	Δυναμικές Γεωπολιτικές Θεωρήσεις: Η Τουρκία ως ήπια ισχύς.....	43
3.1.1	Πολιτισμική ισχύς	44
3.1.2	Οικονομική ισχύς.....	47
3.1.3	Στρατιωτική ισχύς.....	49
3.1.4	Γενικές Διαπιστώσεις.....	52
3.2	Το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική.....	53
3.2.1	Πολιτιστική διπλωματία	55
3.2.2	Η πολιτική βούληση.....	57
3.2.3	Η θεωρία να γίνεται πράξη	60
Βιβλιογραφία		62

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών εκτός της γενικής παρατήρησης ότι όλα τα επιμέρους μαθήματα παρουσίασαν έντονο ενδιαφέρον, υποσυνείδητα, έδειξα ιδιαίτερη συμπάθεια στη φιλοσοφία των διεθνών σχέσεων, κάτι το οποίο εξωτερικεύτηκε πλήρως όταν ήρθε η στιγμή να επιλέξω θέμα διπλωματικής εργασίας. Καθώς λοιπόν είχα επιστρατεύσει όλες μου τις δυνάμεις στο να βρω ένα εξειδικευμένο αντικείμενο στο πεδίο αυτό που πραγματικά θα με συνεπάρει καθώς το ερευνώ, γεννήθηκε παράλληλα και το ερώτημα του αποτελέσματος που θα είχε η εκπόνηση της εργασίας πλην της προσωπικής ευχαρίστησης. Εκείνο ήταν και το σημείο στροφής στην επιλογή του θέματος. Τελικά αντιλήφθηκα ότι η διπλωματική εργασία, πλην των λοιπών της ωφελημάτων οφείλει να επιδιώκει και ένα πρακτικό αποτέλεσμα (τουλάχιστον στην αρχή της προσπάθειας). Έτσι, με ξεκάθαρη πλέον την απάντηση στο ανωτέρω δίλημμα και με δεδομένο τις καταστάσεις που αντιμετωπίζω καθημερινά στον εργασιακό μου χώρο αποφάσισα να στραφώ στο πεδίο της *εξωτερικής πολιτικής*, όπου το μείζον πρόβλημα εμφανίζεται στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, τουλάχιστον μέχρι σήμερα.

Η σύγχρονη εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έχει κάνει άλμα τα τελευταία χρόνια χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός της συνέχειας που τη διακρίνει όλα τα προηγούμενα. Αναβιώνοντας με την πολιτική Οζάλ περί νεο-οθωμανισμού, η ιδέα απογειώνεται σήμερα με το ηγετικών ικανοτήτων δίδυμο Ερντογάν-Γκιούλ το οποίο βρήκε στο εμπνευσμένο πρόσωπο του ΥΠΕΞ της Τουρκίας, ακαδημαϊκό των Διεθνών Σχέσεων Αχμέτ Νταβούτογλου, τον καλύτερο πρεσβευτή της εξωτερικής πολιτικής της Γείτονος χώρας μέσα από δυναμικές γεωπολιτικές θεωρήσεις που προσέδωσαν νομιμοποιητική βάση. Μία πολιτική η οποία έχει ως κεντρικό σημείο την οσμανική αυτοκρατορία, στηρίζεται στον επαναπροσδιορισμό του ζωτικού χώρου της Τουρκίας, εμπεριέχει πολλά και δυναμικά στοιχεία και χαρακτηρίζεται ως άκρως ουσιαστική. Όμως, παρά τις εντυπωσιακές πτυχές της, παρουσιάζει ταυτόχρονα και πολλές *αμφισημίες*. Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας η Τουρκία συνεχίζει αναθεωρητικά, έμπρακτα να εξισώνει τη γεωπολιτική με τη γεωγραφία στον αιγιακό χώρο και τον πληθυσμό με τις «μειονότητες» στη Θράκη, αμφισβητώντας τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας, ενώ στο στρατηγικό άκρο της Νοτιοανατολικής Μεσογείου υποστηρίζει σθεναρά, συνεχώς πιο έντατικά το μόρφωμα που δημιούργησε στη Βόρειο Κύπρο, υπό μορφή πάντοτε κατοχής.

Θέση του παρόντος πονήματος είναι ότι ο Ελληνισμός, όσον αφορά τα *ζωτικά του συμφέροντα*, έχει ισχυρά διαπραγματευτικά χαρτιά στα χέρια του με κύριο πλεονεκτικό έρεισμα τη γεωπολιτική θέση του ως το τελευταίο πολιτικό προπύργιο της Ευρώπης (Δυτικού κόσμου) στο νοτιοανατολικό της άκρο ενώ ταυτόχρονα ολόκληρος ο υπόλοιπος κόσμος σέβεται τον ελληνικό πολιτισμό

που αναπτύχθηκε ανά τους αιώνες. Τη θέση αυτή θα πρέπει να την υποστηρίξει με σαφήνεια, κοινή και οργανωμένη στάση. Η Ελλάδα οφείλει να αποδείξει έμπρακτα, αποφασιστικά και αποτελεσματικά τη στρατηγική αυτή, καθιστώντας την ουσιαστικά ναυαρχίδα των επιλογών της. Κορυφαίο εργαλείο στην προσπάθεια αυτή θα είναι η αξιοποίηση του βάθους χρόνου και της παγκοσμίως αναγνωρισμένης πολιτισμικής της ιδιαιτερότητας σε συνδυασμό με την απόφαση για ισχύ, τοπικά ασκώντας πλήρως τα κυριαρχικά της δικαιώματα και παγκοσμίως εκδηλώνοντας δυναμική παρουσία σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς ενδιαφέροντος και τα κράτη που αποτελούν κέντρα ισχύος.

Σκοπός της εργασίας είναι να εξετασθεί και αναλυθεί η σχέση Ελλάδας-Τουρκίας όπως αυτή διαμορφώνεται στον 21^ο αιώνα. Μέσα από την πορεία αυτή θα προκύψουν συμπεράσματα για τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της σχέσης ενώ στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια για μία πρόταση στη βάση ενός σχεδιασμού που θα στηρίζει τα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας.

Η εργασία μεθοδολογικά κινείται με βάση τις αρχές του *Παραδοσιακού παραδείγματος* [όπως προσεγγίζεται στο: Ήφαιστος (2003)], και της θεωρίας της *ήπιας ισχύος*. Για το εν λόγω αντικείμενο υπάρχει πληθώρα συγγραμμάτων από ελληνικής πλευράς και υπάρχει ο κίνδυνος να χαθούμε στο λαβύρινθο της σκέψης. Όμως η αρχή της απλότητας υπαγορεύει να μείνουμε στα κομβικά σημεία που καθορίζουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, ειδικότερα όπως αυτές διαμορφώνονται στον 21^ο αιώνα αξιοποιώντας τις πρόσφατες εξελίξεις. Τα επιμέρους ερωτήματα (τίθενται στα κεφάλαια που ακολουθούν) θεωρούνται βασικά και στην προσπάθεια να απαντηθούν η ύλη χωρίσθηκε σε τρία μέρη. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται εν συντομία το ιστορικό βάθος του επεκτατισμού της Γείτονος χώρας μέχρι και τον 20^ο αιώνα, στο δεύτερο κεφάλαιο αναζητούνται τα πλεονεκτικά ερείσματα της Ελλάδας αναφορικά με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα, ενώ τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται οι δυναμικές γεωπολιτικές θεωρήσεις της Τουρκίας στις αρχές του νέου αιώνα, πως διαμορφώνονται οι ελληνοτουρκικές θέσεις και ποιο είναι το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική.

Η προσπάθεια της συγκεκριμένης εργασίας δεν τυγχάνει ιδιαίτερης συγγραφικής δουλειάς και κόπου και αδικεί το θέμα, κυρίως διότι δεν αποτελεί πρωτόλεια σκέψη. Τα κείμενα που βρίσκονται εντός της αντιπροσωπεύουν σκέψεις άλλων, διακεκριμένων ανθρώπων και εδώ απλώς έγινε επιλογή μέρους των κειμένων τους με καταλύτη τις εμπειρικές και θεωρητικές μου γνώσεις. Όμως αυτή η μεταπρατική συλλογή ιδεών ίσως κρύβει έναν πόθο ο οποίος έχει ως κεντρικό θέμα τον Ελληνισμό και στο τι μπορεί ακόμη να προσφέρει στον παγκόσμιο πολιτισμό. Με την προϋπόθεση ότι το επιθυμεί πραγματικά και έχει τη βούληση έτσι ώστε να βρει όραμα το οποίο θα μετουσιώσει σε ρεαλιστικούς και ουσιαστικούς στόχους...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Τουρκία: Ιστορικής επιβεβαίωσης επεκτατισμός

Η ιστορία του τουρκικού λαού είναι γεμάτη εκπλήξεις. Εκτός από την ανατροπή που επέφερε με την εγκαθίδρυση μίας «νέας τάξης πραγμάτων», αποτελεί έκπληξη και ο τρόπος με τον οποίο το πέτυχε. Μήπως η αιτία δημιουργίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον συγκεκριμένο χώρο ήταν η συνεχής επιδίωξη των Τούρκων για επέκταση με μέσο την φοβερή ευελιξία; Αυτή η τάση διαιωνίζεται μέχρι τις ημέρες μας ή είναι αποκύημα της φαντασίας κάποιων άλλων λαών; Στην απάντηση αυτών των ερωτημάτων στοχεύει η ιστορική αναδρομή της Τουρκίας που ακολουθεί, η οποία αν και συνοπτική πιστεύω ότι εστιάζει στα ουσιώδη.

1.1 Η δημιουργία μίας αυτοκρατορίας

Από τη μεγάλη δεξαμενή των λαών της κεντρο-ανατολικής Ασίας ξεχύνονταν επί δεκαπέντε αιώνες περίπου αλλεπάλληλα κύματα νομαδικών φυλών. Το νέο κύμα απασχόλησε και απείλησε σε μερικές περιπτώσεις τη Ρώμη και το Βυζάντιο¹, μεταγενέστερα κυριάρχησε ως η νέα αυτοκρατορία.

1.1.1 Εμφάνιση

Μετά τους Ούννους οι Άβαροι, οι Μαγυάροι, οι Βούλγαροι, οι Χαζάροι, οι Πετσενέγοι δημιούργησαν δύσκολες καταστάσεις, τόσο για τις ένοπλες δυνάμεις του Βυζαντίου, όσο και για τη Βυζαντινή διπλωματία. Το κύμα ειδικότερα των τουρκομανικών² φυλών που ξεχύνεται από το 500 μ.Χ. περίπου από την περιοχή ανάμεσα στα βουνά Αλτάι, τον ποταμό Γιεννισέι, τη λίμνη Βαϊκάλη και τη σημερινή Εξωτερική Μογγολία ακολουθεί είτε, όπως οι προηγούμενοι Ασιάτες επιδρομείς, το μεγάλο δρόμο της ευρωπαϊκής στέπας που οδηγεί βόρεια της Κασπίας στη Μαύρη Θάλασσα, είτε στρέφεται νότια, εκεί που η Κεντρική Ασία συναντά στον Ώξο ποταμό τα σύνορα του περσικού κόσμου.

Από τον βόρειο δρόμο οι Γκιουρτούρκ επεκτείνονται μέχρι τον Πόντο και τον 6-8^ο αιώνα δίνουν μία πρώτη ένδειξη για την ικανότητα των Τουρκομάνων νομάδων να πραγματοποιήσουν μία πρώτη, έστω χαλαρή, κρατική οργάνωση. Μένουν στις παρυφές του «πολιτισμένου» κόσμου και έρχονται σε επαφή με το

¹ Το Βυζάντιο ως τίτλος αποτελεί νεωτερισμό της *Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* ως συνέχεια της Ρωμαϊκής, Χαράλαμπου ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Αθήνα (εκδόσεις Ποιότητα) 2000, Β' έκδοση

² Το όνομα Τούρκοι το εφεύραν οι Κινέζοι οι οποίοι ονόμασαν κάποτε έναν λαό Του-Κιου στα βόρεια σύνορά τους. Πριν από τους Του-Κιου στην ίδια περιοχή κατοικούσαν οι Χιουνγκ-Νου (Ούννοι) που ήταν οι πρόγονοι των Τούρκων και αποτελούσαν μία εκ των πολλών τουρανικών φυλών. Άλλο Τούρκοι, κι άλλο Τουρκομάνοι. Για να είμαστε ακριβείς, οι Τουρκομάνοι (Τούρκος+μάν=πίστη) είναι Τούρκοι εξισλαμισθέντες, από τον 9^ο αιώνα και μετά. Αναλυτικότερα βλ. Βασίλης ΡΑΦΑΗΛΙΔΗΣ, *Οι λαοί των Βαλκανίων*, Αθήνα (εκδόσεις του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ) 1994, σελ. 51-114.

Βυζάντιο που πολλές φορές δεν διστάζει να τους χρησιμοποιήσει ως συμμάχους ενάντια στους Σασσανίδες Πέρσες. Παρόλα αυτά οι Γκιουρτούρκ αρχίζουν να αποσυντίθενται στα μέσα του 8^{ου} αι. ενώ παράλληλα αρχίζει να εξασθενεί το σύνορο του Ωξου. Αποτέλεσμα αυτού είναι το περσοαραβικό κράτος των Αββασιδών να βρίσκεται στην ανάγκη να καλεί τους Τουρκομάνους Ογούζ να προστατέψουν την εσωτερική του τάξη και τελικά τους εντάσσει βαθμιαία στο δικό του ανεπτυγμένο διοικητικό σύστημα μπολιάζοντάς τους με την πίστη στο Ισλάμ. Έτσι όταν επέρχεται η διάβρωση των Αββασιδών, τον 11^ο αι. μ.Χ., ο δρόμος για τους Ογούζ είναι ανοικτός μέχρι τη Μικρά Ασία όπου για πρώτη φορά έρχονται σε επαφή με το Βυζαντινό κόσμο.

1.1.2 Εγκατάσταση

Τον καιρό εκείνο εμφανίζονται στην σκηνή οι Μεγάλοι Σελτζούκοι, μία φυλή των Ογούζ, οι οποίοι αρχίζουν επιδρομές στη Μικρά Ασία. Η παραδοσιακή βυζαντινή διπλωματία προσπαθεί για ένα διάστημα να τους χρησιμοποιήσει ως μισθοφόρους όμως τελικά δεν πετυχαίνει τους σκοπούς της και μετά τη σύγκρουση στο Μάντζικερτ της Αρμενίας (1071 μ.Χ.) οι Σελτζούκοι κρατούν δική τους τη Μικρά Ασία από την Καππαδοκία και ανατολικότερα. Στο μεταξύ έχουν επεκταθεί στην Κιλικία, τη Συρία και την Παλαιστίνη και αυτό αποτελεί το πρόσχημα να ξεκινήσουν από τη Δύση οι Σταυροφορίες με αποτέλεσμα το Βυζάντιο να συνθλίβεται ανάμεσα στην καθολική Δύση και την εξισλαμισμένη τουρκική ανατολή. Στη συνέχεια ένα παρακλάδι των Σελτζούκων, οι Ρουμ-Σελτζούκοι, εγκαθίστανται ακόμη δυτικότερα και επεκτείνονται από τις ακτές της Μεσογείου και του Αιγαίου μέχρι τις όχθες του Πόντου. Το Βυζάντιο, που δεν είναι πλέον σε θέση να αντιδράσει, καταρρέει το 1204 με την Τέταρτη Σταυροφορία όμως το κενό δύναμης στη Μικρά Ασία δεν προλαβαίνουν να εκμεταλλευτούν οι Ρουμ-Σελτζούκοι λόγω των μεγάλων επιδρομών από τους Μογγόλους και τον Τζέγκις Χαν. Τελικά, άλλα τουρκομανικά φύλα προωθούνται και έρχονται να καταλάβουν τον χώρο. Ο 11^{ος} αιώνας αποτελεί πλέον την απαρχή της προοδευτικής συρρίκνωσης του Βυζαντίου στη Μικρά Ασία και την οριστική ένταξη του χώρου αυτού με τους αρχαίους ποικιλώνυμους και για αιώνες ελληνόφωνους και χριστιανικούς λαούς σε έναν νέο κόσμο: τον κόσμο του Ισλάμ και του Τουρκισμού³.

Δεν είναι περίεργο ότι μέσα σε διακόσια χρόνια οι Οθωμανοί (Οσμανλήδες) άλλαξαν τέσσερις φορές πρωτεύουσα. Ουσιαστικά πρωτοεμφανίζονται στην ιστορία ως μια ακόμη νομαδική τουρκική φυλή που περιπλανήθηκε μέσα στο κράτος των Σελτζούκων επί δύο αιώνες και στο τέλος εγκαταστάθηκε ως

³ Για την δυσεξήγητη κατάρρευση της βυζαντινής ισχύος την περίοδο εκείνη υπάρχουν τρεις θεωρίες των διεθνών σχέσεων (παρακμή των μεγάλων δυνάμεων): Gilpin, Kennedy και Krasner. Αναλυτικά βλ. Χαράλαμπου ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Αθήνα (εκδόσεις Ποιότητα) 2000, Β' έκδοση, σελ. 279-289. Από την πλευρά της οθωμανικής ισχύος και της αύξησής της οι παράγοντες που επηρέασαν ήταν η θρησκεία, η οικονομική ανάπτυξη, η γεωγραφία και η προαναφερόμενη κατάρρευση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, Λ. Σ. ΣΤΑΥΡΙΑΝΟΥ, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και Μετά*, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις Βάνιας) 2007, σελ. 116-120

υποτελής των Ρουμ-Σελτζούκων του Ικονίου στο σημερινό Σογιούτ. Αυτή η μικρή ομάδα πολεμιστών (όλοι κι όλοι 400 άνδρες σύμφωνα με την παράδοση) είναι «γαζήδες», μαχητές της Πίστης με φύλαρχο τον Ερτογρούλ και ίδρυσαν δικό τους κράτος στη Μικρά Ασία που θα προσφέρει προστασία σε όλους όσους κατοικούσαν εκεί και δεν ήταν Τούρκοι εκ καταγωγής. Έτσι στην περιοχή υπήρχε μία πανσπερμία λαών που όμως η ανάγκη για ενιαίο κράτος οδήγησε με μεγάλη ευκολία τον Οθμάν (Οσμάν) να το ιδρύσει. Και αυτό θέριεψε τάχιστα. Οι Τούρκοι λοιπόν της σημερινής Τουρκίας από εθνολογικής άποψης είναι το πιο μπερδεμένο φυλετικό μείγμα που θα μπορούσε να υπάρξει σε ολόκληρο τον κόσμο. Ίσως, αποτελεί νόμο, που διέπει τη μοίρα του Ισλάμ, να προσελκύει, να χρησιμοποιεί τους πρωτόγονους λαούς που περιβάλουν τα εδάφη του ή παρεμβάλλονται ανάμεσά τους, αλλά να υποκύπτει κιόλας κάτω από την πίεση της βίας τους⁴. Έπειτα όλα επανέρχονται στη θέση τους και επουλώνονται. Οι πρωτόγονοι πληθυσμοί, εριστικοί, αποτελεσματικοί, διαχέονται μέσα στην παντοδύναμη αστική ζωή του Ισλάμ⁵.

1.1.3 Επέκταση

Το νέο Οθωμανικό κράτος, τυπικά υποτελές ακόμη στους Ρουμ-Σελτζούκους εκμεταλλεύεται μία σειρά ηγετικών φυσιογνωμιών στον θρόνο επί τρεις αιώνες και αυξάνει αδιάκοπα τη δύναμη και την επικράτειά του. Όλοι οι Σουλτάνοι είναι κατακτητές, όμως αντίθετα από τους άλλους νομάδες είναι οργανωτές, προσαρμοστικοί και τολμηροί. Με τη διεθνή συγκυρία στο μέρος τους επεκτείνονται στον ευρωπαϊκό χώρο ενώ ταυτόχρονα γίνονται σημαντικές κοινωνικές αλλαγές και στο στρατό διαχωρίζονται τα ευκίνητα σώματα των καταδρομέων από τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό τακτικού στρατού. Η Άλωση της Πόλης, το 1453, σηματοδοτεί το τέλος μίας εποχής και την αρχή μίας άλλης με τεράστια πολιτική σημασία. Οι Οθωμανοί οριστικοποιούν τη θέση τους στην περιοχή, μονιμοποιούν την Αυτοκρατορία τους στις δύο ηπείρους και με την τουρκική παρουσία καθιερώνονται στο διεθνή χώρο ως κράτος διάδοχο του Βυζαντίου. Ταυτόχρονα, στο εσωτερικό των Τούρκων η Άλωση σημαίνει το τέλος της νομαδικής μετακίνησής τους ενώ για τους Έλληνες το αμετάκλητο τέλος του Βυζαντινού κράτους.

Η επεκτατική πολιτική των Οθωμανών συνεχίζεται με μικρές μόνο διακοπές περισσότερο από δύο αιώνες μετά την Άλωση και έχει τις έμμεσες συνέπειες που προκαλεί μια αδιάκοπη πολεμική προσπάθεια στο εσωτερικό ενός κράτους, στην φορολογία, στην οικονομία, στην ποιότητα διοίκησης και στο

⁴ Καθόλη την πορεία της η οθωμανική αυτοκρατορία λειτουργήσε ως μηχανισμός πολιτικού εξανδραποδισμού, πολιτιστικού εκμηδενισμού και οικονομικής εξαχρείωσης των υπόδουλων πληθυσμών, Μελέτης Η. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*, στο ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, Τεύχος 88, ΣΠΑ, Δεκέμβριος 2009.

⁵ Fernand BRAUDEL, *Γραμματική των Πολιτισμών* (μετάφραση Άρης Αλεξάκης), Αθήνα (εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ.) 2009, σελ. 114-115.

ήθος της εξουσίας. Η επιδίωξη της εδαφικής επέκτασης δεν είναι φαινόμενο που προσιδιάζει μόνο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην περίπτωση όμως αυτή την ενισχύει η ισλαμική αντίληψη ότι ο κόσμος πέρα από τα σύνορα του μουσουλμανικού κράτους είναι ο Κόσμος του Πολέμου κατά των απίστων, Ενετών ή Αψβούργων, ή κατά των αιρετικών Περσών. Παράλληλα το κενό δύναμης που υπάρχει στον αραβικό κόσμο παρακινεί στην επέκταση προς τις αραβικές χώρες, την Αίγυπτο, τη Βόρειο Αφρική. Οι Οθωμανοί επεκτείνονται και στα βόρεια παράλια του Εύξεινου Πόντου.

1.1.4 Σταθεροποίηση

Μόλις στο δεύτερο ήμισυ του 17^{ου} αιώνα θα αρχίσει να αναχαιτίζεται η επέκταση, όταν στη Δύση τελειώνει η μεγάλη περιπέτεια των θρησκευτικών πολέμων και στο Βορρά εμφανίζεται δυναμικά η Ρωσία. Από την εποχή της δεύτερης τουρκικής πολιορκίας της Βιέννης το 1683 αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση για τη συρρίκνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα με τους εξωτερικούς παράγοντες επιδρούν στην αποδυνάμωση της αυτοκρατορίας και ορισμένοι εσωτερικοί. Μετά τον 16^ο αιώνα εκλείπουν οι μεγάλες προσωπικότητες, συμβαίνουν καταλυτικές κοινωνικές αλλαγές και εμφανίζεται δυσπραγία στις οικονομικές δραστηριότητες. Οι ξένοι διεισδύουν στο κράτος και το μεταβάλλουν σε χώρο παραγωγής πρώτων υλών και αγορά έτοιμων αγαθών, κάτι το οποίο σε συνδυασμό με τις αδηφάγες πολεμικές δαπάνες και την προϊούσα κακοδιοίκηση οδηγούν σε οικονομικό μαρασμό, συνεχείς υποτιμήσεις του νομίσματος, αύξηση της φορολογίας και προοδευτική καχεξία του κράτους που σύντομα θα αρχίσει την αναδίπλωσή του.

Το 1699 η Συνθήκη του Κάρλοβιτς επικυρώνει για πρώτη φορά την απώλεια οθωμανικών εδαφών σε όφελος των Αψβούργων, οι οποίοι, παρά τους περισπασμούς που τους δημιουργεί η επιθετική πολιτική του Λουδοβίκου ΙΔ' στα δυτικά τους σύνορα, έχουν πια αρκετή δύναμη για να αρχίσουν επεκτατική πολιτική στη Βαλκανική⁶. Σχεδόν ταυτόχρονα εμφανίζεται στον ορίζοντα των τουρκικών υποθέσεων η ρωσική δύναμη που θα παίξει καίριο ρόλο στις Βαλκανικές υποθέσεις. Το 1689 ο Μέγας Πέτρος ανεβαίνει στο ρωσικό θρόνο και επιδιώκει την επέκταση της κυριαρχίας του μέχρι τον Εύξεινο ενώ η διάδοχός του, Αικατερίνη Β' συνεχίζει παρόμοια πολιτική. Η καταστροφή του τουρκικού στόλου στον Τσεσμέ το 1770, η μεγάλη εξέγερση της Μάνης το 1771 και η προώθηση των Ρώσων στην Κριμαία και τον Καύκασο καταλήγουν στην συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή το 1774. Μία συνθήκη ορόσημο, όχι τόσο για τις εδαφικές ανακατατάξεις όσο για το ότι καθιερώνεται για πρώτη φορά το δικαίωμα διέλευσης των Στενών από μη τουρκικά πλοία και ανοίγει παράλληλα

⁶ Jean-Paul ROUX, *Η ιστορία των Τούρκων* (μετάφραση Μαρία Σμυρνιώτη), Αθήνα (εκδόσεις ΓΚΟΒΟΣΤΗΣ), 1998, σελ. 311

ο δρόμος στους Ρώσους να υπεισέρθουν στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για εξασφάλιση των δικαιωμάτων των ορθόδοξων Οθωμανών υπηκόων.

Με μία προσεκτική πολιτική η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατορθώνει να παραμείνει μακριά από την Γαλλική Επανάσταση και την θύελλα των Ναπολεόντειων πολέμων ενώ στο εσωτερικό της γίνονται μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που όμως δεν έχουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Και ενώ η διεθνής κατάσταση είναι σε κρίσιμη καμπή η οθωμανική πλευρά κάνει το λάθος του απαγχονισμού του Γρηγορίου Ε' και απορρίπτει το ρωσικό τελεσίγραφο υποστήριξης του ορθόδοξου πληθυσμού. Η επέμβαση των Τριών Δυνάμεων είναι καθοριστική για τους Έλληνες και τον αγώνα τους για ανεξαρτησία που σε συνδυασμό με τα εσωτερικά και διοικητικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Οθωμανοί, με την αφοσίωση των Ελλήνων στον στόχο του Αγώνα τους και στις στρατιωτικές επιτυχίες τους, με ορισμένα τυχαία περιστατικά και με την ακαμψία και αδιαλλαξία του Σουλτάνου, όλα μαζί έχουν ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση των Ελλήνων. Τρεις είναι οι βαρυσήμαντες συνέπειες για την τύχη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την Ελληνική Επανάσταση: α) Τίθεται για πρώτη φορά θέμα ανεξαρτητοποίησης οθωμανικών εδαφών με βάση την εθνικότητα, β) Παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην οθωμανική αυτοκρατορία το φαινόμενο της συλλογικής επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων στα εσωτερικά της, γ) Διασπάται το εσωτερικό μέτωπο με αιτία, κυρίως τις προσωπικές φιλοδοξίες.

1.1.5 Διαμελισμός

Ο 19^{ος} ήταν αιώνας κατακερματισμού για την αυτοκρατορία. Παρά τις διπλωματικές προσπάθειες που κατέβαλε η Τουρκία μετά την επιτυχία της ελληνικής επανάστασης και της στάσης που κράτησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, τις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που προχώρησαν μέχρι το 1876, δεν απέφυγε τον περαιτέρω διαμελισμό της. Στα χρόνια ανάμεσα στον Κριμαϊκό και τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-8 οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ (δυτικοτρόπες) έχασαν πολλή από την αρχική τους ορμή. Όσο η εξασθένηση της Τουρκίας γινόταν πιο έκδηλη, τόσο αύξανε ο πυρετός του εθνικισμού στα Βαλκάνια. Νέες εστίες αναταραχής παρουσιάζονταν συνεχώς με την υποκίνηση των ξένων. Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Βουλγαρία, Σερβία, Μαυροβούνιο εξεγέρθηκαν οι πρώτες, κινήθηκαν ένοπλα οι δεύτερες. Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου (1875) το ξήλωμα της αυτοκρατορίας άρχισε να επιταχύνεται. Είναι ένα γενικότερο χαρακτηριστικό της τουρκικής πολιτικής σε όλη αυτή την περίοδο, ότι το μόνο που επεδίωξε ήταν να στρέψει μέσα στα σύνορα της Αυτοκρατορίας τη μία εθνότητα εναντίον της άλλης, ενώ δεν θέλησε ποτέ να συνεννοηθεί με μία τουλάχιστον από τις νέες βαλκανικές δυνάμεις.

Το τελευταίο τμήμα του 19^{ου} και οι αρχές του 20^{ου} αιώνα είναι για τους Τούρκους περίοδος ανησυχιών και αναζητήσεων. Η διεύρυνση της λαϊκής, σε αντίθεση με τη θρησκευτική, παιδείας δημιούργησε μία νέα τάξη διανοουμένων που, είτε ενταταγμένοι μέσα στην κρατική γραφειοκρατία είτε έξω από αυτήν, βλέπουν καθαρά τη σήψη. Δυτικές ιδέες εθνικισμού και φιλελευθερισμού τους επηρεάζουν, καθώς επίσης και οι κοινωνιολογικοί προβληματισμοί που διατυπώνονται στην Ευρώπη. Η αναζήτηση μίας νέας ταυτότητας γίνεται αγωνιώδης σε αντίθεση με τους άλλους βαλκανικούς λαούς που έχουν πολύ πιο εύκολη πρόσβαση στις παλιές ιστορικές τους ρίζες. Για τους Τούρκους το πρόβλημα ήταν πολύ πιο σύνθετο: Τι είναι αυτή η Οθωμανική Αυτοκρατορία; Είναι ένα κράτος πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό με ισονομία και με ίσες ευκαιρίες για όλους; Είναι ένα κράτος πρώτα και κύρια ισλαμικό, τελευταίος συνεχιστής της μεγάλης μουσουλμανικής παράδοσης, όπου οι πιστοί κυβερνούν και οι άπιστοι είναι ανεκτοί; Είναι κράτος που οφείλει την ύπαρξή του στους πρώτους εκείνους νομάδες που έφεραν μαζί τους το σφρίγος των τουρκομανικών λαών και που δικαιούνται να είναι οι μοναδικοί κύριοι της πολιτείας; Και οι φιλελεύθερες ιδέες πως θα συμβιβασθούν με όλα αυτά;⁷

Όμως τα πράγματα είχαν πάρει το δρόμο τους. Τελικά μέσα στην Τουρκία είχε αρχίσει να διαμορφώνεται σε συγκεκριμένη πολιτική συνείδηση ένας νέος είδους εθνικισμός που δεν ήταν ούτε ισλαμικός, ούτε οθωμανικός, αλλά καθαρά τουρκικός⁸. Αυτός εκδηλώθηκε με την επανάσταση των Νεότουρκων. Έτσι αναπτύχθηκε ο πολιτισμός των Τούρκων μέχρι τον 20^ο αιώνα, ενός συνονθυλεύματος λαών που ήξερε να αρπάζει τις ευκαιρίες και να μεγαλουργεί, μερικές φορές να κατακρημνίζεται κι άλλες να κατατροπώνει όσους έβρισκε μπροστά του, μία αυτοκρατορία⁹ που είχε πλέον κρυφτεί πίσω από το κάλυμμα της κρατικής οντότητας.

⁷ Τρεις ήταν οι κυρίαρχες τάσεις: Α) Η τάση του Οθωμανισμού, που είχε εμφανισθεί και πριν τον Αβδούλ Χαμήτ απέβλεπε σε μία ανανέωση της παλιάς αίγλης της Αυτοκρατορίας που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με θαρραλέες μεταρρυθμίσεις, για να μπορέσει το κράτος να ανταποκριθεί στην πρόκληση των καιρών, διατηρώντας όμως το χαρακτήρα που ανέκαθεν είχε. Β) Σε άλλο πλαίσιο η τάση του Πανισλαμισμού απέβλεπε στο να δώσει στην Αυτοκρατορία το νέο ρόλο του προστάτη όλων των Μουσουλμάνων, όπου κι αν βρίσκονταν, στις Ινδίες, στην Κεντρική Ασία ή στον Αραβικό κόσμο. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν να διατηρηθούν οι πνευματικές αξίες του Ισλάμ και να αναζητηθούν μέσα σ' αυτές οι τρόποι εκσυγχρονισμού του κράτους. Γ) Ριζοσπαστικότερη ήταν η τάση του Παντουρκισμού ή Παντουρανισμού που, με βάση την κοινή καταγωγή και γλώσσα, απέβλεπε στη διεύρυνση της επιρροής του Οθωμανικού κράτους σ' όλους τους τουρκομανικούς λαούς, ιδιαίτερα της Κεντρικής Ασίας, που είχαν αρχίσει ήδη ο ένας μετά τον άλλον να υποκύπτουν στην επεκτατική πολιτική της Ρωσίας. Η αναβίωση των καθαρά τουρκικών παραδοσιακών αξιών θα ήταν εκείνη που θα επέφερε και την ανάνηψη του κράτους. Βλ. Βύρων ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Η Τούρκοι και Εμείς*, Αθήνα (εκδόσεις Ο ΤΥΠΟΣ) 1988, σελ. 85.

⁸ Πέραν όμως τούτου, το πρόβλημα της ταυτότητας ήταν διαχρονικό, δομικό γνώρισμα του πολιτικού συστήματος της πρώην αυτοκρατορίας, της πολιτικής οργάνωσης και των κοινωνικών της δομών, οξύνθηκε στη φάση αυτή ιδιαίτερα, αφού και ο ίδιος ο πρόεδρος Γ. Ουίλσον μιλώντας για την πολιτική των συμμάχων σε σχέση με την παρουσία Τούρκων στην Κωνσταντινούπολη, επεσήμανε τη σκοπιμότητα του δυτικού και ευρωπαϊκού συμμαχικού παράγοντα «να θέσει ένα τέλος στην "ανωμαλία" από την παρουσία των Τούρκων στην Ευρώπη», Χριστόδουλος Κ. ΠΑΛΛΟΥΡΙΔΗΣ, *Η Τουρκία σε Μετάβαση*, Αθήνα (εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ) 1999, Β' έκδοση, σελ. 56.

⁹ Η αυτοκρατορία σήμαινε πάντοτε «τάξη πραγμάτων» (ordo regum), το είδος της ειρηνικής συνύπαρξης διαφορετικών λαών και εθνότητων που εγκαινίασε η Ρώμη (pax romana), με άξονα ενότητας έναν ηγεμονικό λαό διαχειριστή κοινών για όλους πολιτιστικών προτεραιοτήτων, Χρήστος ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Κατά κεφαλήν καλλιέργεια*, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις ΙΑΝΟΣ) 2010, σελ. 216.

1.2 Εθνικιστικός κρατισμός: Παρένθεση στην Αυτοκρατορία

Οι βαλκανικές εξελίξεις και οι ζυμώσεις στην περιοχή κατέληξαν στην επανάσταση των Νεότουρκων. Η αποφασιστική στιγμή εμφανίστηκε όταν αναμίχθηκαν ενεργά στελέχη του στρατού. Βλέποντας ότι οι Έλληνες αναδιοργάνωναν το στρατό τους, οι Αρμένιοι επαναστατούσαν και αυτοί ήταν στο επίκεντρο μίας διαμελισμένης, αποδιοργανωμένης αυτοκρατορίας με φιλελεύθερα κύτταρα τούρκων πατριωτών διασκορπισμένα στην Ευρώπη, αποφάσισαν, με αιτία και αφορμή το μακεδονικό πρόβλημα, να αναλάβουν τα ηνία της εξουσίας. Η ηγεσία του στρατού αντιλήφθηκε ότι με τις τότε συνθήκες η πολιτική πίεση δεν αρκούσε να επιβάλλει την αλλαγή, διαχώρισε τη θέση της από την εταιρεία «Ένωση και Πρόοδος» και ο Διοικητής της Τρίτης Στρατιάς της Θεσσαλονίκης και ο νεαρός επιτελάρχης του Μουσταφά Κεμάλ κινήθηκαν προς την πρωτεύουσα, ο Σουλτάνος καθαιρέθηκε και τον διαδέχθηκε ο αδελφός του.

1.2.1 Η περίοδος των εθνικισμών

Η περίοδος που ακολούθησε μέχρι το τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου υπήρξε εποχή κοινοβουλευτικής αστάθειας ενώ η κατάσταση επιτάχθηκε λόγω των εξωτερικών περιπετειών της Αυτοκρατορίας. Τελικά από το 1913 η «Ένωση και Πρόοδος» ως πολιτικό κόμμα πια με πραγματική εξουσία την τριανδρία Ταλάτ-Τζεμάλ-Ενβέρ, επιβλήθηκε και κυβέρνησε απολυταρχικά την Τουρκία μέχρι την κατάρρευση του 1918. Καταλυτική για ελληνοτουρκικές σχέσεις μέχρι και σήμερα ήταν η Συνθήκη ειρήνης στο Λονδίνο το Μάιο του 1913 που καταρτίστηκε ουσιαστικά από την πρεσβευτική διάσκεψη των μεγάλων Δυνάμεων.

Εκείνη την εποχή στην εξωτερική πολιτική η Τουρκία είχε χάσει πολύτιμους συμμάχους και η μοναδική Μεγάλη Δύναμη η οποία δεν είχε αντιρρήσεις στην τουρκική διεκδίκηση για απόσπασση εδαφών, κυρίως των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου και της Δυτικής Θράκης από την Ελλάδα, ήταν η Γερμανία. Έτσι στις 2 Αυγούστου 1914, αμέσως μετά την κήρυξη του πολέμου από τη Γερμανία κατά της Ρωσίας η Τουρκία έκανε μυστική συνθήκη συμμαχίας με την πρώτη. Όταν τον Οκτώβριο του ίδιου έτους η Τουρκία άρχισε τις εχθροπραξίες κατά της Ρωσίας βρέθηκε να πολεμά σε τέσσερα μέτωπα. Στον Ελλήσποντο όπου οι σύμμαχοι προσπάθησαν ανεπιτυχώς να ανοίξουν το δρόμο ανεφοδιασμού της Ρωσίας (με τη συμβολή του Μουσταφά Κεμάλ), στην Παλαιστίνη όπου η προώθηση του τουρκικού στρατού προς την Αίγυπτο δεν ευοδώθηκε, στη Μεσοποταμία μετά την αποβίβαση των Άγγλων στη Βασόρα, στον Καύκασο όπου μετά από πολλές φάσεις του αγώνα η ρωσική πολεμική μηχανή καρτέρευσε με τη μπολσεβίκικη επανάσταση του 1917. Έτσι, το τέλος του πολέμου βρίσκει την Τουρκία στην πλευρά των χαμένων υπογράφοντας

ανακώχη στο Μούδρο (30-10-1918), ενώ τα αραβικά εδάφη της Αυτοκρατορίας σε ανοιχτή εξέγερση τρία χρόνια θεωρούνται πια χαμένα.

1.2.2 Η δημιουργία της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας

Η απαρχή της Πρώτης Τουρκικής Δημοκρατίας διασυνδέεται οργανικά με την έναρξη του κεμαλικού αγώνα (1919) και η επίσημη ημερομηνία ανακήρυξης της Δημοκρατίας έγινε από μέρους του Κεμάλ με την κατάργηση του σουλτανάτου¹⁰. Το Μάρτιο του 1920, λίγο πριν την Συνθήκη των Σεβρών, ο Κεμάλ αποφάσισε το σχηματισμό κυβέρνησης στην Άγκυρα συγκαλώντας τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση με αποτέλεσμα την ύπαρξη δύο κυβερνήσεων. Όμως το κεμαλικό σύνθημα της διάσωσης του έθνους του έδωσε τον αέρα του νικητή και μονοκράτορας πια προετοιμάστηκε να επιβάλλει βίαια τις επαναστατικές του μεταρρυθμίσεις. Ξεκινώντας τον πολυμέτωπο αγώνα του στο εσωτερικό εναντίον των σουλτανικών δυνάμεων συνέχισε με παρενοχλήσεις προς τους δυτικούς συμμάχους σε περιοχές ανά την ενδοχώρα ενώ απέκτησε διπλωματικές σχέσεις με τη μπολσεβίκικη κυβέρνηση και στράφηκε κατά της Αρμενίας.

Σημειώνοντας τις πρώτες επιτυχίες ο Κεμάλ κατάφερε να αλλάξει το σκηνικό και στην Μικρά Ασία, στο στρατιωτικό πεδίο διότι μπόρεσε και διέθεσε στρατό στο μέτωπο κατά των Ελλήνων, στο διπλωματικό πεδίο διότι οι Δυτικοί σύμμαχοι άρχισαν να πείθονται πως η θέση τους ήταν επισφαλής και ότι έπρεπε να συμβιβασθούν με τη νέα πολιτική πραγματικότητα που αντιπροσώπευε το κεμαλικό κράτος. Μετά την νίκη κατά των Ελλήνων (Αύγουστος 1922) ο Κεμάλ έφθασε στην Πόλη και το Νοέμβριο η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση κήρυξε έκπτωτο το Σουλτάνο. Το τελευταίο κεφάλαιο στη μεγάλη ελληνoturκική αναμέτρηση γράφτηκε στη Λωζάννη με την υπογραφή της Συνθήκης όπου ουσιαστικά η Τουρκία επέτυχε κατά το πλείστον τους στόχους της πλην μικρών παραχωρήσεων. Η δεκαετία 1912-22 αποτέλεσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο ανδρώθηκε ο τουρκικός εθνικισμός και η αναμέτρηση που έλαβε χώρα το διάστημα αυτό μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων άφησε βαθιά ίχνη στις σχέσεις των δύο λαών¹¹.

1.2.3 Το διάστημα του Μεσοπολέμου

Στη διάρκεια του μεσοπολέμου η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας με ηγέτη τον Κεμάλ παρουσιάσθηκε πολυδιάστατη με κεντρικό σημείο τη «*διατήρηση του status quo*». Οδήγησε σε μια σειρά από διμερείς συμβάσεις με τις χώρες των

¹⁰ Νεοκλής ΣΑΡΡΗΣ, *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία*, Αθήνα (εκδόσεις ΓΟΡΔΙΟΣ) 1992, σελ. 41

¹¹ Ο.Π. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ (1988), σελ. 110

Βαλκανίων που υποδήλωναν τη θέληση για αποκατάσταση ενός κλίματος εμπιστοσύνης και συνεργασίας στα Βαλκάνια. Συμβάσεις και συμφωνίες υπέγραψε η Τουρκία με την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία. Αποκορύφωμα της βαλκανικής πολιτικής του Κεμάλ -που σημειωτέον πίστευε και στη δημιουργία ενός είδους Βαλκανικής Ομοσπονδίας- ήταν και η δημιουργία του Βαλκανικού Συμφώνου το 1934, με τη συμμετοχή και της Ελλάδας. Στο χώρο της Μέσης Ανατολής, ο Ατατούρκ αφού απέτυχε στη δεκαετία του '20 να αποκτήσει την κυριαρχία της στρατηγικής, λόγω των πετρελαιοπηγών της, περιοχής της Μοσούλης, που παραχωρήθηκε με απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών στις 16.12.1925 στο Ιράκ και που αναγνωρίστηκε συμβατικά από την Αγγλία στις 5.6.1926, κατάφερε να πραγματοποιήσει τη μοναδική σοβαρή αναθεώρηση όρων της Συνθήκης και Συμφωνίας της Λωζάνης και να επιτύχει μεταβολή διατάξεών τους για τα Στενά του Βοσπόρου, υπέρ των τουρκικών συμφερόντων μέσω της Συνθήκης του Montreux της 30.5.1936. Παράλληλα, τρία χρόνια αργότερα, παραμονές της έκρηξης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Ατατούρκ κατόρθωσε να εκμεταλλευθεί, κατά τον καλύτερο τρόπο, την προσδοκία των Γάλλων να κερδίσουν, όπως πίστευαν, ένα σημαντικό σύμμαχο στη στρατηγική περιοχή της Εγγύς και Μέσης Ανατολής και να αποκτήσει, έτσι, η Τουρκία με γαλλική βοήθεια, λίγο μετά το θάνατο του ιδρυτή της, την κυριαρχία του στρατηγικού λιμανιού της Αλεξανδρέττας, πόλης που την πλειονότητα της αποτελούσαν Άραβες και που δικαίως διεκδικείτο από τη Συρία η οποία όταν απέκτησε το 1941 την ανεξαρτησία της, αντέδρασε. Τέλος, το ζήτημα της από κοινού αντιμετώπισης των Κούρδων, που απασχολούσαν και απασχολούν μέχρι σήμερα συνοριακές περιοχές της Τουρκίας, του Ιράν και του Ιράκ, οδήγησε τις τρεις χώρες στις 15.12.1932, στη σύναψη μιας σύμβασης φιλίας και «συνοριακής συνεργασίας». Αυτή η σύμβαση οδήγησε αργότερα, στις 8.7.1937, στη σύναψη ενός ευρύτερου Περιφερειακού Συμφώνου Ασφάλειας, στο οποίο συμμετείχε, πέραν των τριών προαναφερθεισών χωρών και το Αφγανιστάν (Σύμφωνο Sadabad).

Στο εσωτερικό μέτωπο ο Κεμάλ, θέλοντας να δημιουργήσει τη νέα Τουρκία την έστρεψε με ορμή και αποφασιστικότητα προς τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. Μέσα στα δεκαπέντε χρόνια που κυβέρνησε με μία σειρά επαναστατικών μεταρρυθμίσεων επεδίωξε να σβήσει την κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο θάνατός του (1938) άφησε ένα κενό εξουσίας το οποίο ουδέποτε αναπληρώθηκε. Στην προσπάθεια που έκανε, το μονοκρατικό κράτος του και των διαδόχων του έμοιαζε να μην είναι στρατοκρατικό. Έβγαλε τη στολή του και δεν ακολούθησε τα πρότυπα του φασιστικού ή χιτλερικού κράτους. Περιορίστηκε να θέσει έξι βασικές αρχές του νέου κράτους που συνόψιζαν συνθηματολογικά την πολιτική του. Το κράτος λειτουργεί για το λαό, πηγή εξουσίας. Το κράτος είναι κοσμικό, όχι θρησκευτικό. Το κράτος είναι επαναστατικό. Το κράτος είναι στηριγμένο πάνω στις τουρκικές ρίζες του λαού.

Το κράτος έχει την ευθύνη για την *οικονομική ανάπτυξη*. Το κράτος είναι *δημοκρατικό*, δεν έχει κληρονομικό άρχοντα και άρχουσα τάξη.

Παρόλα αυτά, το οσμανικό σύστημα επιβιώνει σχεδόν αλώβητο υπό την έννοια ότι οι βασικές του δομές και οι λειτουργίες των διάφορων μηχανισμών του ενεργούν ομότροπα. Η νέα Τουρκία που διαδέχθηκε την Οσμανική Αυτοκρατορία στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτε περισσότερο από μία διαλεκτική κάθαρση του κράτους από μη μουσουλμανικά στοιχεία. Η εθνολογική σύνθεση και η κοινωνική συγκρότηση παρέμειναν άθικτες ενώ το κράτος οργανώθηκε από τις ίδιες δυνάμεις που ήταν κυρίαρχες ανέκαθεν, δηλαδή τη δυαρχία στρατιωτικών-γραφειοκρατών¹². Έτσι στη νεότερη Τουρκία ο κρατικισμός, αποτελώντας επιβίωση της οσμανικής συντεχνιακής αντίληψης αποσκοπεί στον έλεγχο της κοινωνίας και της οικονομίας από αυτούς που αποβλέπουν στην πολιτική εξουσία, δηλαδή το Κράτος είναι μία οντότητα διάφορη της Κοινωνίας, ρυθμιστής της οργανικής διαστρωμάτωσής της με το λαό να είναι αδιάφορος στις μεταρρυθμίσεις που γίνονται. Συμπερασματικά, επειδή δεν πραγματώθηκε εκβιομηχάνιση της χώρας και δεν καταλύθηκαν τα κοινωνικά θεμέλια, διατηρήθηκε, σε αντίθεση προς την επίσημα διακηρυγμένη εκκοσμίκευση, η παντοδυναμία της θρησκείας και μάλιστα πολυάριθμων αιρέσεων, ώστε η κοινωνία δεν απώλεσε τη θεολογική της κοσμοθεώρηση¹³.

1.2.4 Ο επιτήδειος ουδέτερος

Η ραγδαία αλλαγή του πολιτικού σκηνικού στην Ευρώπη και οι διεθνείς εξελίξεις από το 1936 ουσιαστικά μετατόπισαν το βάρος της διπλωματικής προσπάθειας της Τουρκίας στην εξασφάλιση των συνόρων της και την αποφυγή περιπλοκών. Η ελληνοτουρκική φιλία αναπτύχθηκε εκείνη τη δεκαετία ενώ την ώρα της επερχόμενης θύελλας του πολέμου τίποτε δεν έφερνε σε αντίθεση τα τουρκικά με τα ελληνικά συμφέροντα¹⁴. Το πικρό δίδαγμα του 1914 εφοδίασε τους διαδόχους του Κεμάλ με εμπειρία κι έτσι η βασική επιλογή της Τουρκίας στις παραμονές του Β'ΠΠ ήταν η ουδετερότητα προσαρμόζοντας τους διαπραγματευτικούς τους στόχους ανάλογα με την εξέλιξη των πολεμικών γεγονότων. Όμως καθώς οι Τούρκοι αντιλήφθηκαν ότι η ουδετερότητα

¹² Δ.π. ΣΑΡΡΗΣ (1992), σελ. 149-174

¹³ Ο Ibn Khaldun ο οποίος αντιλαμβάνονταν τη θρησκεία ως μία κοινωνική δύναμη που διαμόρφωνε όλες τις υπόλοιπες πτυχές της ζωής των ανθρώπων θεωρούσε απαραίτητες για την ανάπτυξη της πολιτισμένης ζωής τη διευθέτηση μίας ανθηρής οικονομίας και την άνθιση των τεχνών και των επιστημών. Για να διαρκέσει στο χρόνο μία τέτοια πολιτισμένη «τάξη πραγμάτων» (αυτοκρατορία), τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, χρειάζεται ένα σταθερό πλαίσιο εξουσίας προκειμένου να διατηρείται ενωμένη και απρόσβλητη. Τέτοιο πλαίσιο αποτέλεσε η εμπειρία του Ισλάμ που στόχευε στην ομογενοποίηση όλων των μουσουλμάνων και στον έσχατο προσηλυτισμό όλων των μη μουσουλμάνων. Η εθνική καταγωγή δεν είχε μεγάλη σημασία και ουσιαστικά με τον όρο «αυτοκρατορική εξουσία» εντόπιζε την εξουσία η οποία δεν περιορίζεται γεωγραφικά ή εθνικά και είναι ικανή να επεκτείνεται επ' αόριστον. Ο Ibn Khaldun εκτός από τον ισλαμικό πολιτισμό εντόπιζε ως τέτοιο με ενοποιητική δύναμη και τον ελληνικό πολιτισμό. Adam WATSON, *Η εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας* (μετάφραση Ηρακλεία Στρούκου), Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2006, σελ. 215-219.

¹⁴ Για τις βάσεις της ελληνοτουρκικής φιλίας και την σαθρότητα του επιχειρήματος για την προσέγγιση των δύο λαών βλ. αναλυτικά δ.π. ΣΑΡΡΗΣ (1992), σελ. 59-61, και σε πολλά άλλα σημεία της μελέτης.

πιθανότατα θα τους βλάψει προσπάθησαν και υπέγραψαν τον Οκτώβριο του 1939 συνθήκη αμοιβαίας βοήθειας με την Αγγλία και τη Γαλλία (περίπτωση εχθροπραξιών στη Μεσοποταμία). Όμως όταν μπήκε η Ιταλία στον πόλεμο, τον Ιούνιο 1940, συνέχισαν την ουδετερότητά τους αφού η Γαλλία, ανίκανη να αντισταθεί στη γερμανική πολεμική μηχανή ηττήθηκε. Έτσι, έστρεψαν τις διαπραγματεύσεις τους προς τη Γερμανία, η οποία φαινόταν ότι εξασφάλιζε στρατιωτική υπεροχή, με σύμφωνο μη επίθεσης που υπέγραψαν.

Το 1942 όμως, όταν η γερμανική επίθεση κάμφθηκε οριστικά από τη ρωσική αντίσταση και φάνηκαν τα όρια της στρατιωτικής ισχύος της Γερμανίας, η τουρκική στάση άρχισε να ψυχραίνεται και τον Αύγουστο του ίδιου έτους η Τουρκία έκανε δήλωση ουδετερότητας στο γερμανοσοβιετικό πόλεμο. Τον Αύγουστο του 1944 διέκοψε τις σχέσεις με τη Γερμανία και το Φεβρουάριο του 1945 κήρυξε τον πόλεμο προκειμένου να λάβει μέρος στην ιδρυτική διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών. Στόχος όλων εκείνων των ετών του πολέμου ήταν η αποφυγή των δεινών του, η διαφύλαξη των συνόρων και όχι τόσο τα εδαφικά ανταλλάγματα. Και παρά την αναγνώριση της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης η Τουρκία επέβαλλε φόρο περιουσίας («βαρλίκ») ο οποίος στρεφόταν ουσιαστικά κατά των Ελλήνων, Αρμένιων και Εβραίων. Η ποινή για όποιον δεν μπορούσε να πληρώσει ήταν να σταλεί σε καταναγκαστικά έργα στην Ανατολή πετυχαίνοντας έτσι ένα βαρύτατο πλήγμα κατά όλων των μειονοτήτων. Από τη συμπεριφορά της Τουρκίας την περίοδο εκείνη τέσσερα είναι τα συμπεράσματα που οδηγούμαστε: α) Ακόμη και επί Ατατούρκ δεν είχε αποβάλλει τις επεκτατικές της διαθέσεις, β) τα θεμέλια της ελληνοτουρκικής φιλίας ήταν σαθρά, γ) λειτούργησε συνεχώς ως ο επιτήδειος ουδέτερος¹⁵, δ) Η νοοτροπία της αυτοκρατορίας, σε λανθάνουσα ίσως μορφή, συνέχιζε να επηρεάζει τις περισσότερες πτυχές της Τουρκικής πολιτικής.

1.2.5 Η μεταπολεμική Τουρκία

Τα χαρακτηριστικά της πολιτικής ζωής της Τουρκίας από το 1950 έως σήμερα συνοδεύονται από αξιοσημείωτη αστάθεια. Παρόλα αυτά, κατά κανόνα, οι αντιθέσεις αυτές δεν επεκτείνονται δημόσια στην εξωτερική πολιτική. Αυτό επιτρέπει στην Τουρκία να έχει μία αξιοσημείωτη εθνική συναίνεση στα θέματα που αφορούν το έθνος στο σύνολό του. Έτσι βασικής σημασίας είναι η διαπίστωση ότι το δημοκρατικό πολίτευμα στην Τουρκία δεν λειτουργεί παρά μόνο μετά το 1950 και σε ορισμένες περιπτώσεις. Μία δεύτερη διαπίστωση είναι ότι το παιχνίδι των πολιτικών δυνάμεων βρίσκεται πάντα υπό τον έλεγχο του στρατού, ο οποίος θεωρεί ότι είναι ο θεματοφύλακας της πολιτικής κληρονομιάς

¹⁵ Αναλυτικά βλ. τη μελέτη του Frank G. WEBER, *Ο επιτήδειος ουδέτερος* (μετάφραση Εύη Ντάντσου), Αθήνα (εκδόσεις ΘΕΤΙΛΗ) 1983, Δ' έκδοση.

του Κεμάλ¹⁶. Τρίτη διαπίστωση είναι ότι η εξέλιξη προς ένα κοινοβουλευτικό, πολυκομματικό σύστημα αποτελεί ένα ακόμη βήμα της Τουρκίας προς τη Δύση. Τέταρτο χαρακτηριστικό της πολιτικής ζωής της είναι ότι η διαμόρφωσή της έγινε πάντοτε από πάνω προς τα κάτω. Πέμπτο χαρακτηριστικό είναι ότι τα κόμματα που κυριάρχησαν από το 1950 έως σήμερα ήταν συνδεδεμένα με κάποια αρχηγική προσωπικότητα.

Και ενώ η κατάσταση στο εσωτερικό έχει τα χαρακτηριστικά αυτά μεταπολεμικά, στην εξωτερική της πολιτική διακρίνουμε μία συνέχεια και σταθερότητα με κυριότερο χαρακτηριστικό αυτό της ευελιξίας και του αέρα της αυτοκρατορίας που δεν υπακούει σε εξωτερικές επιταγές. Η Τουρκία μεταπολεμικά εντάχθηκε στο πολιτικο-αμυντικό σύστημα της Δύσης ως αναπότρεπτη επιλογή των σοβιετικών αξιώσεων επί τουρκικών εδαφών. Παράλληλα στράφηκε προς τη Μέση Ανατολή όπου ξεκίνησε το 1955 το Σύμφωνο της Βαγδάτης με την τουρκο-ιρακινή συμμαχία η οποία διευρύνθηκε αμέσως για να περιλάβει το Ιράν, το Πακιστάν, τη Μ. Βρετανία και ως «παρατηρητή» τις ΗΠΑ. Όταν λίγο αργότερα ο εξωτερικός προσανατολισμός τριών τουλάχιστον μεγάλων χωρών του μεσανατολικού χώρου, της Αιγύπτου, του Ιράν και του Ιράκ ήρθε σε αντίθεση με την σταθερότητα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η Τουρκία θεωρήθηκε από πολλούς στη Δύση ως ο ακρογωνιαίος λίθος της δυτικής πολιτικής σε μία περιοχή καίριας σημασίας.

Την επόμενη δεκαετία, η τουρκική εξωτερική πολιτική, λόγω των εκπλήξεων που δοκίμασε (απόρρητη συμφωνία Αμερικανών-Ρώσων για την απομάκρυνση πυραύλων από το έδαφός της χωρίς τη σύμπραξή της και την επιστολή του Προέδρου Τζόνσον τον Ιούνιο του 1964 προς τον τότε Πρωθυπουργό Ινονού για την ενδεχόμενη απόβαση στην Κύπρο) την κατεύθυναν σε δύο νέους άξονες, αφενός στην βελτίωση των τουρκοσοβιετικών σχέσεων με παράλληλη εξέλιξη την ανάπτυξη σχέσεων με τα υπόλοιπα κράτη του Ανατολικού Συνασπισμού, αφετέρου προς τους αδέσμευτους και ειδικότερα τους Άραβες. Η Τουρκία, ενώ είχε αναγνωρίσει *de jure* το Ισραήλ από το 1949, περιόρισε την εκπροσώπηση της και το 1969, διευκολύνοντας την προσέγγιση με τις μουσουλμανικές χώρες έλαβε μέρος στην πρώτη Ισλαμική Διάσκεψη. Ταυτόχρονα η Τουρκία έδειξε στους Αμερικανούς ότι δεν έπρεπε να τη θεωρούν «δεδομένη». Με τον αέρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας η Τουρκία δεν επέτρεψε τη χρησιμοποίηση των αμερικανικών βάσεων που βρίσκονταν στο έδαφός της προς στήριξη του Ισραήλ, τόσο το 1967 (αραβοϊσραηλινός πόλεμος) όσο και το 1973 (πόλεμος του Γιομ Κιπούρ) ενώ παράλληλα διαπραγματεύονταν νέες στρατιωτικές συνεργασίες με τους Αμερικανούς. Και σε συμπλήρωμα όλων αυτών η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στράφηκε ταυτόχρονα και με αποφασιστικότητα προς την Κοινοτική Ευρώπη. Όμως το

¹⁶ Για το ρόλο των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας υπάρχουν πάρα πολλές μελέτες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Εδώ αναλυτικά βλ. Γεράσιμος ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ, *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας*, Αθήνα (εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ) 2001.

μεγαλύτερο πρόβλημα όλα αυτά τα χρόνια της εξωτερικής πολιτικής υπήρξε το Κυπριακό με τις προεκτάσεις που έλαβε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και τις τουρκικές αξιώσεις στον χώρο του Αιγαίου, κάτι το οποίο θα δούμε αναλυτικότερα στις σελίδες που ακολουθούν.

Από την σύντομη αυτή ανασκόπηση στην τουρκική εξωτερική πολιτική μπορούμε να κάνουμε ορισμένες διαπιστώσεις που έχουν διαχρονική ισχύ. Πρώτη είναι ότι η γεωγραφική θέση της Τουρκίας της επιβάλλει επαγρύπνηση προς όλες τις κατευθύνσεις. Η δεύτερη διαπίστωση είναι ότι οι ιστορικές μνήμες επιβαρύνουν τα προβλήματα της γεωγραφίας. Τρίτη είναι ότι ο συνδυασμός γεωγραφικών και ιστορικών παραγόντων δημιουργεί ψυχολογικές καταστάσεις που δεν ευνοούν την ήρεμη ανάπτυξη των σχέσεων της Τουρκίας με τους γείτονές της, π.χ. οι Έλληνες, τέως υπόδουλοι, είναι τα χαϊδεμένα παιδιά της Δύσης επειδή είναι Χριστιανοί και Ευρωπαίοι ενώ η αλυσίδα των ελληνικών νησιών στα τουρκικά παράλια δρα ως τείχος αν επεκταθεί μέχρι την Κύπρο. Τέταρτη διαπίστωση είναι ότι ο οικονομικός παράγοντας είναι ίσως ο πιο σημαντικός στη διαμόρφωση της εξωτερικής της πολιτικής. Πέμπτη είναι ότι οι Τούρκοι έχουν την αυτοπεποίθηση -*αλαζονική* ή *υπερήφανη* ανάλογα πως το βλέπει ο καθένας- πως είναι και αυτοί τόσο απαραίτητοι στη Δύση όσο είναι και η Δύση για αυτούς. Τελευταία διαπίστωση είναι πως η τουρκική εξωτερική πολιτική δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο κομματικής διαμάχης στη χώρα.

1.3 Τουρκικός αναθεωρητισμός: Νέο-οσμανική πραγματικότητα

Η 7^η Σεπτεμβρίου 1955 είναι η ημέρα που η Τουρκία, μεταπολεμικά, έδειξε ξεκάθαρα το πρόσωπό της και τις διαθέσεις της απέναντι στον Ελληνισμό¹⁷. Αυτά που συνέβησαν από την αρχή του αιώνα, τα δεινά του Αρμενικού και του Κουρδικού λαού, των Ελλήνων είναι γεγονός, όμως η απαρχή των σύγχρονων προβλημάτων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και τον ελληνισμό της Κύπρου εντοπίζεται σε εκείνες τις ημέρες. Τότε είναι που ο οθωμανικός επεκτατισμός επαναπροβάλλει ως κρατική και ταυτόχρονα λαϊκή στόχευση και ιδεολόγημα. Και ο καλύτερος τρόπος, αν δεν είναι δυνατή η πολιτιστική αφομοίωση των μη μουσουλμανικών οντοτήτων, είναι η διάλυσή τους. Όμως δεν φθάνει μόνον αυτό. Η αυτοκρατορία δεν ανέχεται άλλους πολιτισμούς στον περίγυρό της διότι τότε, εξ ορισμού, χάνει την αίγλη της και παύει των αυτοκρατορικών της δικαιωμάτων. Ντυμένη η Τουρκία το μανδύα του εθνικιστικού κρατισμού, συνεχίζει την πολιτική της οσμανικής θεώρησης των πραγμάτων¹⁸.

¹⁷ Για την πράξη ντροπής αναλυτικότερα βλ. Βασίλης ΚΥΡΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, *Η άγραφη γενοκτονία*, Αθήνα (εκδόσεις Τσουκάτου) 2006.

¹⁸ Αξίζει εδώ να αναφερθεί η παράλληλη δράση των «Γκρίζων Λύκων» οι οποίοι αποτελούν την ιδεολογική και δυναμική έκφραση του Παντουρανισμού, τουλάχιστον κατά τη φάση της γέννησής τους, με μεγάλη δραστηριοποίηση στα «εθνικά θέματα» και ακραία συμπεριφορά έναντι των Κυπρίων, των Κούρδων, άλλων τουρκικών ομάδων και υπεύθυνων για πολλές από τις οξύνσεις και διώξεις που έχουν συμβεί κατά καιρούς εντός της Τουρκίας.

Σε γενικές γραμμές η εποχή μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις περιόδους: Η πρώτη αρχίζει από τότε που αναζωπυρώθηκε το αίτημα των Κυπρίων για Ένωση με την Ελλάδα και εκτείνεται μέχρι την υπογραφή της συμφωνίας της Ζυρίχης το 1959. Η δεύτερη αρχίζει, ύστερα από μία σύντομη βελτίωση, στο τέλος του 1963, όταν ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος προτείνει την τροποποίηση του Κυπριακού Συντάγματος και φθάνει μέχρι το τέλος του 1973 όταν η Τουρκία διεκδικεί επίσημα για πρώτη φορά τη μισή σχεδόν υφαλοκρηπίδα του Βορείου Αιγαίου. Η τρίτη περίοδος χαρακτηρίζεται από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και κατοχή καθώς επίσης και στη διεύρυνση των τουρκικών απαιτήσεων στον υποθαλάσσιο και τον εναέριο χώρο του Αιγαίου που διαρκεί μέχρι σήμερα. Με την καθημερινή της πρακτική προσπαθεί να αμφισβητήσει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας με αποτέλεσμα να εμφανίζονται προβλήματα στο θαλάσσιο και εναέριο χώρο του Αιγαίου και στην περιοχή της Δυτικής Θράκης. Ο ελληνικός άξονας Δυτική Θράκη - Νησιά Ανατολικού Αιγαίου - Κύπρος αποτελούν γεωπολιτικά το δυτικό «πνίξιμο» του ζωτικού χώρου της Τουρκίας - όπως η ίδια το προβάλλει. Το σημαντικότερο όμως είναι η πολιτισμική διάσταση και η παγκόσμια εμβέλεια που διαθέτει ο άλλος πολιτισμός, ο ελληνικός.

1.3.1 Κυπριακό

Το 1953, οι δύο μεγάλες φοιτητικές ομοσπονδίες είχαν αρχίσει να κατηγορούν την Ελλάδα ότι ανακινεί το Κυπριακό και ότι κακομεταχειρίζεται τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης. Τον Απρίλιο του 1954, λίγες εβδομάδες μετά την εμφάνιση της ΕΟΚΑ, οργάνωσαν την Ημέρα της Κύπρου με ανθελληνικά συνθήματα και τον Απρίλιο του 1955 έγινε η πρώτη «μαχητική» εκδήλωση των φοιτητών για το Κυπριακό με πορείες και επεισόδια¹⁹. Γενικά η τουρκική πλευρά προβάλλει θέματα όπως η δολοφονίες Τουρκοκυπρίων στο διάστημα του αγώνα της ΕΟΚΑ, επικαλείται τη δημιουργία και υλοποίηση μυστικών σχεδίων και ότι η Ένωση παραμένει ο τελικός στόχος προκειμένου να δικαιολογήσουν την ανάγκη αυξημένης προστασίας της μειονότητας. Με μία έξυπνη κίνηση παρουσιάζουν τον αριθμό των Τουρκοκυπρίων σχεδόν ίσο με αυτόν των Ελληνοκυπρίων προσφύγων ενώ για τους έποικους υποστηρίζουν ότι είναι οικογένειες εκείνων που ήταν κάποτε κάτοικοι της Κύπρου και την εγκατέλειψαν σε βάθος χρόνου, συσχετίζοντας τα στοιχεία των εποίκων της παλιάς εποχής με αυτά της αγγλικής κυριαρχίας. Αποκορύφωμα του τουρκικού αναθεωρητισμού ήταν βέβαια η εισβολή του 1974 και η κατοχή πλέον μεγάλου μέρους της νήσου. Η Κύπρος είναι γεωπολιτικό ατού και η Τουρκία δεν πρόκειται να την αφήσει, αν θέλει να λειτουργεί ως κυρίαρχος στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Και αυτό πράττει.

¹⁹ Το Κυπριακό είναι κομβικό σημείο. Κανείς δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα πως θα μπορούσαν να εξελιχθούν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις αν το Κυπριακό είχε ακολουθήσει άλλη πορεία. Είναι γεγονός πάντως ότι η σύγχρονη κρίση στη σχέση μεταξύ των δύο χωρών έχει αρχίσει με το Κυπριακό, Ό.π., ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ (1988), σελ. 188-190.

1.3.2 Υφαλοκρηπίδα

Η έννοια της υφαλοκρηπίδας αρχικά ήταν μόνο γεωλογική και χαρακτήριζε το έδαφος και υπέδαφος του πυθμένα μέχρι εκεί που αρχίζουν τα μεγάλα ωκεάνια βάθη. Ως νομική έννοια άρχισε να διαμορφώνεται μετά το τέλος του Β'ΠΠ, όταν η πρόοδος της τεχνολογίας επέτρεψε στις ΗΠΑ να κάνουν γεωτρήσεις στον κόλπο του Μεξικού. Η Ελλάδα είχε αρχίσει από το 1961 να δίνει άδειες εξερεύνησης του βυθού του Αιγαίου για αναζήτηση πετρελαίων στην περιοχή που θεωρεί ελληνική υφαλοκρηπίδα. Η ελληνοτουρκική εμπλοκή άρχισε όταν την 1^η Νοεμβρίου 1973 η Τουρκική κυβέρνηση δημοσίευσε στην επίσημη εφημερίδα απόφαση που παραχωρούσε στην κρατική Εταιρεία Πετρελαίων άδεια για έρευνες σε ορισμένα τμήματα της υφαλοκρηπίδας του Βορείου Αιγαίου. Ο χάρτης συνόδευε την απόφαση που έλεγε πως οι Τούρκοι χαρακτήριζαν ως τουρκική υφαλοκρηπίδα το μισό σχεδόν τμήμα του Β. Αιγαίου (εμπεριέχονταν ένα μεγάλο θαλάσσιο τμήμα της Λήμνου, σχεδόν ολόκληρος ο Αγ. Ευστράτιος, ολόκληρη η Λέσβος και το βόρειο τμήμα της Χίου και των Ψαρών). Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούνιο 1974, η Τουρκία χαρακτήρισε και άλλες περιοχές του βυθού του Αιγαίου ως τουρκική υφαλοκρηπίδα και τον Ιούλιο του ίδιου έτους, δύο ημέρες πριν την εισβολή στην Κύπρο, χαρακτήρισε ως τουρκική υφαλοκρηπίδα και τα υπόλοιπα τμήμα του βυθού του Ανατολικού Αιγαίου μέχρι τα Δωδεκάνησα. Τα σημαντικότερα στοιχεία από τη διένεξη των δύο χωρών για την υφαλοκρηπίδα είναι: α) Η προσπάθεια της Τουρκίας ανήκει στην πολιτική της δημιουργίας τετελεσμένων γεγονότων στο Αιγαίο, β) Παρά την αρχική συγκατάθεσή της να υποβληθεί η διαφορά στο Διεθνές Δικαστήριο υπαναχώρησε και πλέον διατηρεί στάση αρνητική σε κάθε δικαστική διαδικασία, γ) Το '76 η ελληνική πλευρά δέχθηκε να συζητηθούν μεταξύ εμπειρογνομόνων η διεθνής πρακτική και οι διεθνείς κανόνες ενώ το '87 οι ερευνητικές δραστηριότητες των δύο χωρών περιορίστηκαν στην αιγιαλίτιδα ζώνη κατόπιν της κρίσης που δημιουργήθηκε από την πλευρά της Τουρκίας με αποτέλεσμα να περιορισθεί ουσιαστικά η ελληνική πλευρά, δ) Η Ελλάδα με το διάλογο απέδειξε την καλή της πίστη και ταυτόχρονα φάνηκε η αδυναμία του διαλόγου να οδηγήσει σε λύσεις.

1.3.3 Αιγιαλίτιδα ζώνη²⁰

Στο θέμα των χωρικών υδάτων η τουρκική πλευρά εγείρει θέμα για τη μη επέκτασή τους με απειλή πολέμου. Τα χωρικά ύδατα της Ελλάδας εκτείνονται στα 6 ν.μ. από τη φυσική ακτογραμμή πλην ορισμένων περιπτώσεων (π.χ. κανόνας της μέσης γραμμής). Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, εθιμικό και συμβατικό, η Ελλάδα έχει το δικαίωμα επέκτασής τους στα 12 ν.μ. Σημειώνεται

²⁰ <http://www.mfa.gr>, πρόσβαση 20.9.10. Παρατίθενται οι τουρκικές αμφισβητήσεις με βάση τις θέσεις του ελληνικού ΥΠΕΞ (χωρικά ύδατα, εναέριος χώρος, FIR, Έρευνα και Διάσωση, Στρατιωτικό καθεστώς ελληνικών νησιών ανατολικού Αιγαίου, Γκρίζες ζώνες)

ότι το δικαίωμα επεκτάσεως των χωρικών υδάτων μέχρι τα 12 ν.μ. έχει ασκηθεί ήδη από πολλά κράτη συμπεριλαμβανομένης και της Τουρκίας, η οποία από το 1964 έχει επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στον Εύξεινο Πόντο και τη Μεσόγειο στα 12 ν.μ. Η Τουρκία με αφορμή τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης του Δικαίου της Θάλασσας απείλησε ότι θεωρεί ως *casus belli* την ενδεχόμενη επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων. Με την ευκαιρία της κύρωσης της προαναφερόμενης Σύμβασης από τη χώρα μας στις 31/5/1995, η τουρκική Εθνοσυνέλευση εξέδωσε ψήφισμα στις 8/6/1995, με το οποίο εκχωρεί στην τουρκική κυβέρνηση όλες τις αρμοδιότητες συμπεριλαμβανομένων και των στρατιωτικών, για τη διατήρηση και υπεράσπιση των ζωτικών συμφερόντων της Τουρκίας. Το εν λόγω ψήφισμα βρίσκεται πάντα εν ισχύ, η δε Τουρκία δεν έχει ανακαλέσει την πολιτική της αυτή. Ακόμη και η πρόσφατη δήλωση του Τούρκου ΥΠΕΞ (αρχές Σεπτεμβρίου) για αφαίρεση του *casus belli* στο Έγγραφο Πολιτικής Εθνικής Ασφάλειας που πρόκειται να συνταχθεί σύντομα διαψεύσθηκε εντός μίας εβδομάδας με την ομολογία του Νταβούτογλου ότι η Τουρκία δεν κάνει μονομερείς κινήσεις απαλείφοντας κάθε ελπίδα των Ελλήνων διπλωματών για εύρεση λύσης στο πρόβλημα της αιγιαλίτιδας ζώνης²¹.

1.3.4 Εναέριος χώρος

Η Ελλάδα έχει επίσης αιγιαλίτιδα ζώνη, για τις ανάγκες αεροπλοΐας και αστυνομίας της, πλάτους 10 ν.μ. που καθιερώθηκε με το Π.Δ. 6/18 Σεπτεμβρίου 1931 "περί καθορισμού πλάτους χωρικών υδάτων, όσον αφορά τα ζητήματα της Αεροπορίας και Αστυνομίας αυτής". Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία ενώ μέχρι το 1975 και για 44 συνεχή έτη ανεγνώριζε και σεβόταν τη ρύθμιση αυτή των 10 ν.μ., έκτοτε προβάλλει αμφισβητήσεις, προβαίνοντας σε συνεχείς παραβιάσεις του Ελληνικού Εναέριου Χώρου. Μάλιστα, σχηματισμοί Τουρκικών μαχητικών, συχνότατα οπλισμένων, όχι μόνο παραβιάζουν το αμφισβητούμενο πλέον από την Τουρκία τμήμα του ελληνικού εναέριου χώρου μεταξύ 10 και 6 ν.μ., αλλά διεισδύουν σε μεγάλο βάθος, και πέραν των 6 ν.μ., εντός δηλαδή του τμήματος του ελληνικού εναέριου χώρου που η Τουρκία αναγνωρίζει, ενώ συχνά σημειώνονται υπερπτήσεις του εδάφους των ελληνικών νήσων. Είναι προφανές ότι η όψιμη αυτή αμφισβήτηση εκ μέρους της Τουρκίας του εύρους του ελληνικού εναέριου χώρου, αποτελεί μέρος της γενικότερης επιδίωξης της τουρκικής πολιτικής για αναθεώρηση του *status quo* στο Αιγαίο²².

²¹ Θάνος Π. ΝΤΟΚΟΣ, *Κινητικότητα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 31.8.2010. Επίσης Σταύρος ΛΥΓΕΡΟΣ, *Ο κ Νταβούτογλου και οι ελληνικές ψευδαισθήσεις*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 5.9.2010. Γενικότερα, την πρώτη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου δεν γράφηκαν ολίγα στα φύλλα του ελληνικού τύπου για το θέμα με την ίδια συγκρατημένη αισιοδοξία στην αρχή των τουρκικών δηλώσεων και με κακή διάθεση μετά τη διάψευση των ανακοινώσεων.

²² Για μία αναλυτικότερη έρευνα του θέματος του εναέριου χώρου βλ. Γιώργος ΧΡΗΣΤΟΥ-Παύλος ΧΡΗΣΤΟΥ-Ευτυχία ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ, *Εθνική Στρατηγική*, Αθήνα (εκδόσεις ΚΑΝΑΚΗ) 1999, σελ. 203-217, όπου φαίνεται και μία άλλη διάσταση του προβλήματος: Η Τουρκία εκμεταλλεύεται το ΝΑΤΟ για να στηρίξει τις διεκδικήσεις της προσπαθώντας να θέσει το πρόβλημα σε ένα άλλο πλαίσιο, γενικότερο, κάνοντας την Ελλάδα να φαίνεται το εμπόδιο στην ειρηνική συνύπαρξη.

1.3.5 FIR Αθηνών

Την 7η Δεκεμβρίου 1944 υπογράφηκε στο Σικάγο η Σύμβαση περί Διεθνούς Πολιτικής Αεροπορίας, που προέβλεπε την ίδρυση ενός Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO). Ο ICAO οριοθέτησε τα όρια των περιοχών ευθύνης για τον έλεγχο του εναερίου χώρου στις χώρες μέλη του (Flight Information Region-FIR). Το FIR Αθηνών οριοθετήθηκε στο πλαίσιο των περιοχικών συνδιασκέψεων αεροναυτιλίας Ευρώπης των ετών 1950, 1952 και 1958. Η Τουρκία ήταν παρούσα και αποδέχθηκε τον καθορισμό του εναερίου χώρου για τον οποίο υπεύθυνη ορίστηκε η Ελλάδα. Το FIR Αθηνών καλύπτει ολόκληρο τον ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο και επιπλέον διάσπαρτα τμήματα του διεθνούς εναερίου χώρου. Σύμφωνα με τους κανόνες του ICAO και τη διεθνή πρακτική η Ελλάδα απαιτεί, για λόγους ασφάλειας των πολιτικών πτήσεων, όπως όλα τα αεροσκάφη, πολιτικά και στρατιωτικά, υποβάλουν σχέδια πτήσεως πριν από την είσοδό τους στο FIR Αθηνών. Παρά ταύτα τον Αύγουστο του 1974, η Τουρκία αυθαίρετα εξέδωσε τη NOTAM 714 ("ειδοποίηση προς αεροναυτιλομένους") με την οποία προσπαθούσε να επεκτείνει τον χώρο της δικαιοδοσίας της μέχρι το μέσο του Αιγαίου εντός του FIR Αθηνών. Η Ελλάδα τότε κήρυξε το Αιγαίο επικίνδυνη περιοχή (NOTAM 1157). Ο ICAO, απηύθυνε έκκληση και στις δύο πλευρές χωρίς επιτυχία. Τέλος, η Άγκυρα, το 1980, και πάλι μονομερώς, ανακάλεσε τη NOTAM 714 όταν διαπίστωσε ότι το μέτρο έβλαπτε τα συμφέροντά της και ιδίως τον τουρισμό της. Ωστόσο, η Τουρκία έκτοτε σταμάτησε να υποβάλει σχέδια πτήσεως για τα στρατιωτικά της αεροσκάφη, με το επιχείρημα ότι η Σύμβαση του Σικάγου δεν αφορά στα κρατικά αεροσκάφη, σταθερά αρνείται να υποβάλει σχέδια πτήσεων για τις εισόδους των στρατιωτικών αεροσκαφών της εντός του FIR Αθηνών, διαπράττοντας, έτσι, πολυάριθμες παραβάσεις των κανόνων Εναέριας Κυκλοφορίας και υποχρεώνοντας, συνακόλουθα, την Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (και την ελληνική Πολεμική Αεροπορία) σε έκτακτες ενέργειες και στη δαπάνη σημαντικών κονδυλίων προκειμένου να διασφαλισθεί η ομαλή διεξαγωγή της εναέριας κυκλοφορίας στον εναέριο χώρο του Αιγαίου.

1.3.6 Έρευνα και Διάσωση

Η έρευνα και διάσωση για αεροπορικά ατυχήματα διέπεται από τη Σύμβαση του Σικάγου και τους Κανονισμούς του ICAO. Η ελληνική περιοχή έρευνας και διάσωσης σε περίπτωση αεροπορικού ατυχήματος, έχει καθοριστεί κατόπιν περιοχικής συμφωνίας στο πλαίσιο του ICAO (1952) και συμπίπτει με το FIR Αθηνών. Τα θέματα της ναυτικής έρευνας και διάσωσης καθορίζονται από τη Σύμβαση του Αμβούργου του 1979 που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο του Διεθνούς Οργανισμού Ναυτιλίας (International Maritime Organization-IMO) και τέθηκε σε ισχύ το 1985. Σύμφωνα με αυτήν οι περιοχές ευθύνης των συμβαλλομένων μερών για την παροχή υπηρεσιών έρευνας και διάσωσης σε περίπτωση

θαλασσίων ατυχημάτων ρυθμίζεται με συμφωνία των ενδιαφερομένων παράκτιων κρατών. Η Ελλάδα κατά την υπογραφή της Σύμβασης δήλωσε ότι η περιοχή ευθύνης της για τη ναυτική έρευνα και διάσωση συνέπιπτε με το FIR Αθηνών, όπως άλλωστε είχε ήδη κοινοποιήσει και στον προγενέστερο του IMO Διεθνή Διακυβερνητικό Ναυτιλιακό Συμβουλευτικό Οργανισμό ήδη από το 1975. Κατά την επικύρωση της προαναφερόμενης Σύμβασης το 1989, η χώρα μας επανέλαβε στον IMO ότι η ελληνική περιοχή ευθύνης για θαλάσσια ατυχήματα αντιστοιχεί στο FIR Αθηνών. Επίσης, η γενική διεθνής πρακτική αλλά και οι συστάσεις του IMO και του ICAO που περιλαμβάνονται στο Διεθνές Εγχειρίδιο Αεροναυτιλιακής και Θαλάσσιας Έρευνας και Διάσωσης (International Aeronautical and Maritime Search and Rescue Manual, IAMSAR Manual) προκρίνουν την υιοθέτηση ταυτόσημων περιοχών για τη ναυτική και την αεροπορική έρευνα και διάσωση, κατά τρόπο που να συμπίπτουν με τα όρια των FIR. Η Τουρκία, αντιτασσόμενη στην ελληνική δήλωση, κατά τη διάρκεια σύσκεψης της υποεπιτροπής του IMO για θέματα ασφάλειας της ναυσιπλοΐας, δήλωσε από πλευράς της ότι οι περιοχές ευθύνης για ναυτική έρευνα και διάσωση στην ανοιχτή θάλασσα πρέπει να οριοθετούνται με συμφωνία των ενδιαφερομένων παράκτιων κρατών και ταυτόχρονα κατέθεσε χάρτη με το Αιγαίο διαμοιρασμένο, ως ενδεικτικό των ορίων των επιχειρησιακών δυνατοτήτων των τουρκικών υπηρεσιών. Η τουρκική δήλωση απερρίφθη από την Ελλάδα δυο μέρες αργότερα, επίσης κατά τη διάρκεια της προαναφερόμενης συσκέψεως. Επιπλέον, η Τουρκία με τον Κανονισμό 88/1988 οριοθέτησε περιοχή ευθύνης της για παροχή υπηρεσιών έρευνας και διάσωσης σε κινδυνεύοντα «αεροπορικά και θαλάσσια μέσα», η οποία περιλαμβάνει τμήμα του FIR Αθηνών μέχρι το μέσο περίπου του Αιγαίου, προσπαθώντας να εγκλωβίσει μεγάλο τμήμα της ελληνικής επικράτειας αγνοώντας ότι οι περιοχές αεροπορικής έρευνας και διάσωσης απαιτούν απόφαση των αρμοδίων οργάνων του ICAO²³.

1.3.7 Στρατιωτικό καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αν. Αιγαίου

Το καθεστώς αυτό δεν είναι ενιαίο και διέπεται από διαφορετικές Διεθνείς Συμφωνίες: Για τα νησιά Λήμνο και Σαμοθράκη από τη Σύμβαση της Λωζάννης για τα Στενά του 1923, η οποία αντικαταστάθηκε με τη Συνθήκη του Montreux του 1936, για τα νησιά Μυτιλήνη, Χίο, Σάμο και Ικαρία από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης του 1923 και για τα Δωδεκάνησα από τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947. Επιπλέον, η απόφαση των έξι Μεγάλων Δυνάμεων του 1914 διέπει το καθεστώς των ελληνικών νησιών του Αιγαίου Πελάγους. Η Τουρκία είναι η μόνη χώρα που ζητεί την αποστρατικοποίηση των "νήσων του Ανατολικού Αιγαίου", χωρίς καμία διάκριση, παραβλέποντας σκοπίμως ότι τα

²³ Για μία διεξοδικότερη θέση στο αντικείμενο της Έρευνας και Διάσωσης βλ. Ελευθέριος ΣΕΡΓΙΑΝΝΙΔΗΣ, *Το νομικό πλαίσιο της Έρευνας και Διάσωσης*, στο ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, τεύχ. 86, ΣΠΑ, Απρίλιος 2009

ελληνικά αυτά νησιά διέπονται από διαφορετικά καθεστώτα όσον αφορά στους εξοπλισμούς. Η Τουρκία, παρά το γεγονός ότι υποχρεούται να μην επιτρέπει στα στρατιωτικά της αεροσκάφη να υπερίπτανται του εναερίου χώρου των εν λόγω ελληνικών νησιών, έχει επανειλημμένως παραβιάσει και συνεχίζει να παραβιάζει τις σχετικές νομικές της υποχρεώσεις. Επιπλέον, έχει προχωρήσει σε μια άνευ προηγουμένου συγκέντρωση στρατιωτικών μονάδων, όπλων και στρατιωτικού εξοπλισμού, καθώς και ελικοπτέρων και αποβατικών σκαφών σε περιοχές και σημεία της ακτής της Μικράς Ασίας, τα οποία ευρίσκονται έναντι και στρέφονται εναντίον των ελληνικών νησιών, δοθέντος ότι δεν υπάρχει κανείς άλλος πιθανός στόχος στην περιοχή. Είναι επίσης χαρακτηριστικά τα προβλήματα που δημιουργούνται στον εναέριο χώρο του Αιγαίου από τις τουρκικές αμφισβητήσεις για το νομικό καθεστώς των ελληνικών νησιών, τα οποία μάλιστα οξύνονται από την προκλητική στάση του Νατοϊκού αεροπορικού στρατηγείου στη Σμύρνη όταν, με τουρκικές μεθοδεύσεις και γεωπολιτικά παιγνίδια καταστρατηγούνται κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας²⁴.

1.3.8 Γκρίζες ζώνες

Την καινοφανή θεωρία περί "γκρίζων ζωνών" ανέπτυξαν Τούρκοι αξιωματούχοι από τα μέσα της δεκαετίας του '90. Η θεωρία αυτή "επανερμηνείας" των διεθνών Συνθηκών συνίσταται στην αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας σε μία σειρά νήσων, νησίδων και μικρών νησιών στο Αιγαίο. Ειδικότερα, η Τουρκία ισχυρίζεται ότι η ελληνική κυριαρχία εκτείνεται μόνο σε εκείνα τα νησιά του Αιγαίου τα οποία αναφέρονται ονομαστικά στα κείμενα των Συνθηκών με τις οποίες αυτά τα νησιά παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα. Παρά το σαφές και αδιαμφισβήτητο κατά τα ανωτέρω διεθνές νομικό πλαίσιο με το οποίο ρυθμίσθηκαν τα θέματα κυριαρχίας της Ελλάδος στην περιοχή του Αιγαίου, η Τουρκία το αμφισβητεί, προβάλλοντας τελευταία τη θεωρία των «γκρίζων ζωνών». Προφανώς κατ' εφαρμογήν της ανωτέρω "θεωρίας", τουρκικές ακταιωροί συνεχίζουν να παραβιάζουν τα Ελληνικά Χωρικά Ύδατα. Οι Κυβερνήτες των τουρκικών ακταιωρών αρνούνται επίμονιμου βάσεως να συμμορφωθούν με τις υποδείξεις του ελληνικού Λιμενικού Σώματος και να αποχωρήσουν από την περιοχή, την οποία επιμόνως χαρακτηρίζουν ως "τουρκική επικράτεια".

²⁴ Κύρια ΑΔΑΜ, *Το «σήμα κινδύνου» του Αρχηγείου για τις πτήσεις στο Αιγαίο*, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 8.8.10. Παρά την προσπάθεια της ελληνικής πλευράς να προσεγγίζει το θέμα με σκεπτικισμό και χωρίς να δίνει οντότητα στις εν λόγω προσπάθειες, η καθημερινή πρακτική έρχεται να δείξει ότι τα ελληνικά μαχητικά εκτελούν πλήθος αναχαίσεων σε «συμμαχικά αεροσκάφη» (νατοϊκά-τουρκικά!) τα οποία είτε δεν αναγνωρίζουν τον ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο, είτε ερμηνεύουν το καθεστώς των νησιών του ανατολικού Αιγαίου κατά το δοκούν, πόσο μάλλον το ελληνικό FIR που το αψηφούν παντελώς παρά τα ζητήματα ασφάλειας πτήσεων των πολιτικών αεροσκαφών που γεννιούνται και τους διεθνείς κανονισμούς. Επίσης βλ. δημοσίευμα της εφημ. ΤΟ ΠΑΡΟΝ, 13.8.2010.

1.3.9 Μουσουλμανικές μειονότητες στη Δυτική Θράκη

Παρά τα δεινά που πέρασε η ελληνική κοινότητα στην Πόλη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο και σε πολλά άλλα σημεία του σημερινού τουρκικού γεωγραφικού χώρου (Πόντος κ. ά.), η τουρκική πλευρά εκδηλώνει έντονο ενδιαφέρον στη Δυτική Θράκη και τις εκεί μουσουλμανικές μειονότητες που προσπαθεί να τις βαπτίσει τουρκικές. Η μεθόδευση αυτή της Τουρκίας εκδηλώνεται σε δύο επίπεδα: το *διακρατικό* και το *τοπικό*. Στο πρώτο η Άγκυρα παρουσιάζει συνεχώς αιτήματα και κάνει διαβήματα για μειονοτικά θέματα με στόχο να καταστεί ο μουσουλμανικός πληθυσμός ομοιογενής και να εκλείψει η διάκριση των τουρκογενών από τους Παλαιομουσουλμάνους, τους Πομάκους και τους Αθίγγανους. Στο δεύτερο δραστηριοποιείται τις τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότερο το Τουρκικό Γενικό Προξενείο Κομοτηνής με στόχο της τουρκικής πολιτικής τη δημιουργία «αλυτρωτικού» αισθήματος μεταξύ των μειονοτικών. Έτσι σήμερα ο αναθεωρητισμός της Τουρκίας, ειδικά στη Δυτική Θράκη, επηρεάζει εμφανώς την κατάσταση με τα εξής χαρακτηριστικά: α) Υπάρχει προϊούσα μεταβολή στην αριθμητική σχέση των δύο στοιχείων, χριστιανικού και μουσουλμανικού, β) Υπάρχει προϊούσα απορρόφηση των διαφόρων μουσουλμανικών ομάδων από την ομάδα των τουρκογενών τουρκόφωνων, γ) Η εκλογική ισχύς των ανεξάρτητων μουσουλμάνων υποψηφίων δείχνει τάση συσπείρωσης με πρωτεύον κριτήριο την καταγωγή, δ) Η αναπτυξιακή πολιτική στη Θράκη δεν έχει δώσει εμφανείς καρπούς, ε) Η αρμονική κοινωνική συνύπαρξη και συμβίωση χριστιανών και μουσουλμάνων στην περιοχή αυτή έχει δώσει τη θέση της στην καχυποψία η οποία οδηγεί στη μισαλλοδοξία και ίσως στην εχθρότητα²⁵.

²⁵ Ο.π. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ (1988), σελ. 301-314

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ελλάδα: Πλεονεκτήματα και προβλήματα

Εξετάζοντας το χρόνο και το χώρο γεωπολιτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι οι δύο βασικές διαστάσεις που καθορίζουν το δυναμικό ενός λαού. Ο χώρος έχει πέρας ενώ ο χρόνος δεν έχει. Οι λαοί που ζουν στο χώρο, θέλουν ζωτικό χώρο ενώ αντίθετα οι λαοί που ζουν στο χρόνο είναι αυτάρκεις, διατηρούν τον ίδιο χώρο που τους έλαχε ή έχουν πάντα την ελπίδα ότι θα βρουν νέο χώρο αν κριθεί αναγκαίο. Η ελπίδα αυτή ενισχύει τη μνήμη, γιατί η ανάγκη να παραμείνουν στο χρόνο τους δίδει γλώσσα, τους δίδει γραφή, τους δίδει παράδοση κι αυτό δημιουργεί ιστορία. Και με αυτή τους τη στάση δίνουν το μήνυμα ότι η ανθρωπότητα δε μπορεί να χαθεί μέσα στη λήθη και την αδιαφορία. Συνήθως οι λαοί αυτοί είναι σπάνιοι, για το λόγο αυτό ενοχλητικοί και η αντοχή τους στο χρόνο προκαλεί θαυμασμό²⁶. Στην αντίθετη περίπτωση, ιδιαίτερα σε περιβάλλον όπου επικρατούν αναθεωρητικές τάσεις, τα προβλήματα οδηγούν σε αδιέξοδο και στον αφανισμό του λαού. Είναι πράγματι υπαρκτά τα προβλήματα στην Ελλάδα; Διαθέτει πλεονεκτικά ερείσματα; Σε αυτά τα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο παρόν κεφάλαιο.

2.1 Τα πλεονεκτήματα ενός μικρού λαού

Ο ελληνικός λαός είναι επίσης ένας μικρός λαός σε μέγεθος αλλά μεγάλος σε βάθος χρόνου. Διατηρεί τον οντότητά του για χιλιάδες χρόνια στον ίδιο χώρο παράγοντας πολιτισμό και τελικά, ίσως αυτό να αποτελεί το κύριο ρεαλιστικό πλεονεκτικό έρεισμα για τη σημερινή πραγματικότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

2.1.1 Ο χρόνος ως στρατηγικό βάθος²⁷

Το σημερινό ελλαδικό κράτος διαθέτει ένα αφετηριακό, συγκριτικό πλεονέκτημα για το σχεδιασμό και την άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας. Το όνομα των Ελλήνων είναι πανανθρώπινα γνωστό και με συνειρμούς αίγλης και κύρους χάρη στον κλασικό αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Και η ευνοϊκή προδιάθεση για το ελληνικό όνομα συνοδεύεται συχνά, κυρίως στα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα, από ενδιαφέρον ουσιαστικό για τα επιτεύγματα της αρχαίας Ελλάδας.

²⁶ Ο βασικός άξονας των σκέψεων αυτών βρίσκεται στο www.lygeros.org (Νίκου ΛΥΓΕΡΟΥ, στη βιβλιοπαρουσίαση «Ο Σταυρός του Δράκου», 15-1-08, Η αναφορά γίνεται στον Αρμενικό λαό...)

²⁷ Χρήστου ΓΙΑΝΝΑΡΑ, *Πολιτιστική Διπλωματία*, Αθήνα (εκδόσεις Ίκαρος) 2003, Β' έκδοση. Οι σκέψεις που ακολουθούν είναι αποσπάσματα του δεύτερου κεφαλαίου με τα επιμέρους στοιχεία να είναι: α) Ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός, β) Η Βυζαντινή κληρονομιά, γ) Η γλωσσική παρακαταθήκη, δ) Ο κοινωνιοκεντρικός χαρακτήρας της ελληνικής μεταφυσικής.

Οι θεμελιακές αυτές καινοτομίες του *αρχαιοελληνικού κόσμου* θεωρήθηκαν (και είναι) πανανθρώπινο κτήμα και εφόδιο. Πολλοί λαοί, και πολύ έγκαιρα, άντλησαν από τα αρχαιοελληνικά επιτεύγματα τις προϋποθέσεις για να αναπτύξουν τη γνώση-επιστήμη, την τέχνη, την πολιτική συμβίωση -Ρωμαίοι, Άραβες, τα φύλα που κατέκτησαν την Ευρώπη καταλύοντας τη ρωμαϊκή κυριαρχία, οι Σλάβοι, οι Σκανδιναβοί, κ.ά. Σε οποιοδήποτε πανεπιστημιακό βιβλιοπωλείο σήμερα, πόλεων περισσότερο ή λιγότερο προηγμένων στον εκδυτικισμό, ο επισκέπτης θα βρει κάποια από τα έργα των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων σε μεταφράσεις ή και στο πρωτότυπο. Η συνεχής παρουσία αυτών των κειμένων στη διεθνή αγορά σημαίνει την ύπαρξη αναγνωστικού κοινού που εξακολουθεί να ενδιαφέρεται για το αρχαιοελληνικό κληροδότημα. Μεγάλος είναι στο διεθνή χώρο και ο αριθμός εξειδικευμένων στην ελληνική αρχαιότητα ερευνητικών κέντρων και ινστιτούτων, επιστημονικών εταιρειών και εδρών σε ακαδημίες επιστημών. Σημαντικός επίσης ο αριθμός, κάθε χρόνο, των επιστημονικών συνεδρίων με αντικείμενο τα συμπεράσματα της έρευνας και σπουδής επιμέρους πτυχών του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Έστω και σε περιορισμένη ευρύτητα σε σύγκριση με το παρελθόν, η αρχαιοελληνική μυθολογία, ιστορία, γραμματεία και τέχνη εξακολουθούν να έχουν θέση στα διδακτικά προγράμματα μέσης εκπαίδευσης πολλών ακόμα χωρών. Υπάρχουν εξειδικευμένα σχολεία «κλασικής παιδείας» με υποχρεωτική τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Στοιχεία αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας εμπεριέχονται στη διδακτέα ύλη του φιλοσοφικού μαθήματος. Στους ενδεικτικούς αυτούς εντοπισμούς θα πρέπει, τέλος, να προστεθεί ο σημαντικός αριθμός ανθρώπων που έχουν ως επαγγελματική απασχόληση, το ενδιαφέρον για την ελληνική ιδιαιτερότητα. Πρόκειται για διάσπαρτους στο διεθνή χώρο δυνάμει φιλέλληνες, αφού, κατά τεκμήριο, η ενασχόλησή τους πρέπει να δημιουργεί συναισθηματικούς δεσμούς ή ευμενή διάθεση προς τον Ελληνισμό.

Ως τα μέσα περίπου του 20ού αιώνα η λέξη *Βυζάντιο* και το επίθετο *βυζαντινός* λειτουργούσαν στον ευρωπαϊκό χώρο (του ελληνικού συμπεριλαμβανομένου) με σαφώς απαξιωτική, περιφρονητική σημασία. Παρόλα αυτά τον 20ο αι. ένα τεράστιο συγγραφικό έργο προέβαλε την αξία και σημασία του Βυζαντίου -την ασύγκριτη διαφορά κοινωνικών και πολιτιστικών επιτευγμάτων της ελληνορθόδοξης Ρωμαιοσύνης σε σχέση με τη μεσαιωνική Δύση. Θα μπορούσε να επεκτείνει κανείς την αναφορά σε εξαιρετικού ενδιαφέροντος μελετήματα για τη βυζαντινή διπλωματία, τη βυζαντινή στρατηγική, το Δίκαιο, την ανάπτυξη των επιστημών στο Βυζάντιο, τη σχέση Εκκλησίας και κοινωνίας, τον μοναχισμό, την επιρροή που άσκησε το Βυζάντιο στους Άραβες, στη Δύση, στους Σλάβους. Όμως η αλλαγή του αρνητικού για το Βυζάντιο κλίματος στην ευρύτερη διεθνή κοινή γνώμη πρέπει πρωτίστως να αποδοθεί στους εξειδικευμένους εκείνους μελετητές που επιχείρησαν συνθετικό συγγραφικό έργο: την παρουσίαση του συνολικού φαινομένου της βυζαντινής πολιτιστικής ιδιαιτερότητας. Βέβαια, αυτός ο οργανισμός του ενδιαφέροντος για το

Βυζάντιο δεν αντέστρεψε αυτοματικά και πάραυτα το κλίμα απαξίωσης και περιφρόνησης του Βυζαντίου στον χώρο των ευρωπαϊκών κυρίως κοινωνιών. Οι αντιστάσεις των προκαταλήψεων του Διαφωτισμού ήταν (και είναι) ισχυρές στα λιγότερο πληροφόρημένα, λαϊκά κυρίως, κοινωνικά στρώματα. Εντυπωσιάζει σήμερα η δυναμική της εξέλιξης του ελληνικού φιλόσοφου λόγου στο Βυζάντιο, η ευρύτητα και ποιότητα της παρεχόμενης παιδείας, ακόμα και σε σύγκριση με την αρχαία Ελλάδα. το γεγονός ότι, παρά τη συγκέντρωση μεγάλου κατά καιρούς πλούτου, η βυζαντινή κοινωνία δεν εμφάνισε το φαινόμενο της φεουδαρχίας ή της «συσσώρευσης κεφαλαίου». Εντυπωσιάζει η λειτουργική συνύπαρξη ενός συγκεντρωτικού αυτοκρατορικού συστήματος με θεσμούς καθαρά κοινωνιοκεντρικών προτεραιοτήτων, όπως και στην τέχνη η ταυτότητα των στόχων του βυζαντινού με τον αρχαιοέλληνα δημιουργό²⁸.

Η γλωσσική παρακαταθήκη του Ελληνισμού φαίνεται με μια πρώτη ματιά στην καταμέτρηση των ελληνικών λέξεων που εμπλούτισαν τη λατινική αρχικά, αργότερα τις σλαβικές και συνεχίζουν να προσλαμβάνονται στις σύγχρονες γλώσσες με ποικίλους τρόπους. Οι στατιστικές μελέτες αποκαλύπτουν ότι ο αριθμός των ελληνικών λέξεων και των ελληνόμορφων νεολογισμών αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο σε κάθε νέα έκδοση των λεξικών των ευρωπαϊκών γλωσσών. Και είναι χαρακτηριστικό ότι η επαύξηση αυτή κινείται από την περιφέρεια προς τον πυρήνα, δηλαδή από την ορολογία των επιμέρους επιστημονικών εξειδικεύσεων προς τη γλώσσα της καθημερινής επικοινωνίας. Η αρχαία ελληνική γλώσσα λειτούργησε (και εξακολουθεί να λειτουργεί) σαν δεξαμενή από την οποία αντλούν εκφραστικές δυνατότητες και επακριβείς ονοματοθεσίες οι γλώσσες των λαών της Ευρώπης (τουλάχιστον). Η ελληνική

²⁸ Με την ευρηματική διατύπωση «Μεταβυζαντινό Βυζάντιο» (Byzance après Byzance) ο ρουμάνος ιστορικός N. Iorga προσδιόρισε την πραγματικότητα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων στους αιώνες που ακολούθησαν την πτώση της Κωνσταντινούπολης ως την εμφάνιση των νεωτερικών εθνικισμών. Λαοί με διαφορετική εθνοφυλετική καταγωγή συγκροτούσαν ορατή ενότητα και ομοείδεια βίου χάρη στον κοινό τους πολιτισμό: τον πολιτισμό της άλλοτε αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης. Η «Βυζαντινή Κοινοπολιτεία», ήταν η υπερεθνική ιδέα μιας σύνδεσης χριστιανικών λαών, στους οποίους ο αυτοκράτορας και ο οικουμενικός πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης παρείχαν μια συμβολική ηγεσία, έστω κι αν ο καθένας από τους λαούς αυτούς ήταν πολιτικά και οικονομικά ανεξάρτητος. Πράγματι το Βυζάντιο, μέσα στα πλαίσια της Κοινοπολιτείας του, έπαιξε το ρόλο ενός παγκόσμιου κέντρου, παράλληλου προς εκείνο της Ρώμης στη λατινική Δύση. Επισημαίνει ο Iorga ότι τα όρια της ιστορικής οντότητας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης εκτείνονται προς βορρά στο χώρο των παρίστριων ηγεμονιών και συμπεριλαμβάνει και την Τρανσυλβανία, ενώ στο νότο τη Δυτική Μικρά Ασία και την Κύπρο. Το πολιτισμικό αυτό φαινόμενο θα μπορούσαμε σήμερα να το χαρακτηρίσουμε ως «Ορθόδοξη Κοινοπολιτεία» των λαών της βαλκανικής υπό την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία ήταν η συνέχεια ενός ενιαίου πολιτισμού που τον συγκροτούσε η αρχαιοελληνική κληρονομιά, το Ρωμαϊκό Δίκαιο, η εκκλησιαστική Ορθόδοξη, όπως και τα δημιουργήματα αυτού του πολιτισμού σε κάθε τομέα της τέχνης. Άλλοι ιστορικοί αντίστοιχα ενδιαφέρθηκαν να συμπεριλάβουν (με εμπειριστατωμένη τεκμηρίωση) στην ίδια ενότητα του Μεταβυζαντινού Βυζαντίου και τους Ρώσους, τους Γεωργιανούς, τους Σέρβους, τους Βούλγαρους, τους Ούγγρους. Τη συμμετοχή στον πολιτισμό της βυζαντινής οικουμένης θα μπορούσαν εύκολα να διεκδικήσουν και πληθυσμοί της Μέσης Ανατολής: οι Σύριοι, οι Παλαιστίνιοι, οι Κόπτες της Αιγύπτου, οι «ελληνορθόδοξοι» Άραβες. Το βιωματικό υπόβαθρο του ενδιαφέροντος για το Βυζάντιο και την ελληνικότητα στις χώρες που δέχθηκαν τη βυζαντινή επιρροή είναι, σαφώς, η ορθόδοξη εκκλησιαστική παράδοση με τη δυναμική του πολιτισμού που διασώζει. Για λόγους συγκεκριμένους και ρεαλιστικούς η ελληνική γλώσσα ενδιαφέρει και συγκινεί τους ορθόδοξους Σλάβους, Άραβες, Γεωργιανούς, Ρουμάνους, κ.λπ. Είναι η «μητρική» γλώσσα της εκκλησιαστικής τους εμπειρίας, αυτή που διασώζει τη σημαντική των εμπειρικών-βιωματικών προτεραιοτήτων της εκκλησιαστικής Ορθοδοξίας έναντι των ιδεολογικών προτεραιοτήτων της Δύσης. Η ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των ορθόδοξων λαών για την αξιοποίηση και καλλιέργεια της κληρονομιάς του Βυζαντίου θα μπορούσε να διευρυνθεί οργανικά σε ολόκληρο το πεδίο της πολύτροπης εκφραστικής, ό.π. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ (2003), σελ. 250-259.

γλώσσα λειτούργησε ως «κοινή» σε έναν κόσμο εξελληνισμένο ή σε κοινωνίες που προσέβλεπαν στον ελληνικό πολιτισμό για να τον μιμηθούν ως ζηλευτό πρότυπο ποιότητας βίου και ανθρώπινης καλλιέργειας. Μόνον έτσι μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός (μεταξύ άλλων αναλόγων) ότι ήδη από τον 2ο π.Χ. αι. στην πόλη της Ρώμης οι μορφωμένες τάξεις μιλούσαν κυρίως ελληνικά και όχι λατινικά, θεωρούσαν υποδεέστερη τη λατινική γλώσσα. Στον λεγόμενο χριστιανικό κόσμο (που θεωρείται ότι έχει ως επίκεντρο τους λαούς της Δύσης, αλλά και τις σλαβικές κοινωνίες) διατηρείται ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ελληνική γλώσσα, όχι μόνο επειδή εξασφαλίζει την άμεση πρόσβαση στα αρχαιοελληνικά κείμενα, αλλά και επειδή στην «κοινή» ελληνική πρωτοδιατυπώθηκε η εκκλησιαστική εμπειρία, το ευ-αγγέλιο. Γράφτηκαν στην ελληνική τα κείμενα της χριστιανικής Βίβλου, οι αποφάσεις των πρώτων Οικουμενικών της Εκκλησίας Συνόδων, τα συγγράμματα των εκκλησιαστικών Πατέρων. Ακόμη και στους αιώνες της Τουρκοκρατίας η ελληνική γλώσσα άνθησε κυριολεκτικά στη χρήση της από τους υπόδουλους ελληνόφωνους πληθυσμούς, παρά την αδυναμία οργάνωσης συστηματικής σχολικής παιδείας.

Θρησκεία και ελληνικότητα μοιάζουν, στην ιστορική προοπτική, δύο ασύμπτωτες έννοιες, όμως η ελληνική ιδιαιτερότητα της οντολογικής (μεταφυσικής) αναζήτησης συναντιέται ιστορικά με τον Χριστιανισμό. Αυτό που διαφοροποιεί καισαρικά την ελληνική μεταφυσική από κάθε άλλη θρησκευτική παράδοση είναι ο κοινωνιοκεντρικός και όχι ατομο-κεντρικός χαρακτήρας της. Έτσι, η οργανική αλληλεξάρτηση πολιτικής και μεταφυσικής είναι ένα από τα γνωρίσματα ταυτότητας της ελληνικής παρουσίας στην Ιστορία. Αν αγνοήσουμε ή αφαιρέσουμε από την ελληνική πολιτική καινοτομία το μεταφυσικό της επίκεντρο, τα επιτεύγματα αυτής της καινοτομίας μένουν ακατανόητα. Η διαφορά της νεωτερικής από την αρχαιοελληνική δημοκρατία εντοπίζεται κυρίως στο ότι εκείνη ήταν άμεση ενώ η σημερινή μονό έμμεση και αντιπροσωπευτική. Αλλά δεν παύει το νεωτερικό κατόρθωμα να αντλεί τουλάχιστον έμπνευση και όραμα από το αρχαιοελληνικό πρωτότυπο. Όπως δεν παύει και να συνιστά πελώριο άλμα προόδου, κυρίως σε σύγκριση με το μεσαιωνικό παρελθόν των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών. Η ελληνική οπτική του πολιτικού γεγονότος μπορεί να λειτουργήσει ως συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής πολιτιστικής διπλωματίας σε δύο επίπεδα: Πρώτον, σε σχέση με τη δυτική «ανάγνωση» (και κατανόηση) της αρχαιοελληνικής παράδοσης, που σαφώς αλλοτριώνει τις προδιαγραφές του ιστορικού πρωτοτύπου της δημοκρατίας μεταθέτοντας τους στόχους από το επίπεδο της οντολογίας στο επίπεδο της χρησιμοθηρίας. Και, δεύτερον, σε σχέση με τις σαφείς δυσλειτουργίες ή τα αδιέξοδα που εμφανίζει στην πράξη (και που μαρτυρούνται και αναλύονται σε πλήθους διεθνή βιβλιογραφία) το αντιπροσωπευτικό σύστημα δημοκρατίας στη νεωτερικότητα. Δυστυχώς είναι γεγονός σήμερα ότι η πλειονότητα των ορθόδοξων κοινωνιών της Ευρώπης ενσαρκώνει όχι ενεργό κριτική στάση ή δημιουργική άρνηση

απέναντι στα επιτεύγματα της δυτικής νεωτερικότητας, αλλά τραγική αδυναμία πρόσληψης και αφομοίωσης αυτών των επιτευγμάτων.

*Είναι η πολιτιστική διπλωματία μία ρεαλιστική και αποτελεσματική πρακτική για την άσκηση πολιτικής διεθνών σχέσεων;*²⁹ Η απάντηση στο βασικό και καίριο αυτό ερώτημα έχει δύο πτυχές, την τεκμηρίωση δια της εξέτασης παραδειγμάτων α) της διπλωματικής Ιστορίας και β) της σημερινής διεθνούς εμπειρίας. Στην πρώτη πτυχή εντάσσεται η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία η οποία ασκούσε αποτελεσματικά οργανωμένη πολιτιστική διπλωματία, τόσο στα ανατολικά σύνορά της όσο και στα βαρβαρικά φύλα που είχαν εισβάλει και εγκατασταθεί στο έδαφος του πρώην δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας. Στόχος της ήταν να καταστήσει σε όλους γνωστό την πολιτιστική υπεροχή της προκειμένου να προκαλεί τον θαυμασμό και σεβασμό τους, να καθιστά πασιφανές ότι είναι ο διαχειριστής μίας διεθνούς «τάξης πραγμάτων»: Αξιοποιώντας την οργανωμένη μεθοδικότητα και την αφειδώλευτη γενναιοδωρία οι διπλωματικές αποστολές του Βυζαντίου πρόσφεραν εντυπωσιακά δώρα στον ηγεμόνα και στα ισχυρά πρόσωπα της χώρας που επισκέπτονταν. Από την άλλη, έφτιαξαν την πρωτεύουσά τους με τρόπο που έδινε την αίσθηση ότι αποτελεί το κέντρο του κόσμου και του πολιτισμού. Η κατεξοχήν «Πόλη» μετάγγιζε στους επισκέπτες εικόνα δύναμης, πλούτου, κορυφαίων επιτευγμάτων πολιτισμού, δημιουργώντας αίσθημα μειονεξίας στους αλλογενείς, επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο τους Βυζαντινούς να ασκούν διαπραγματεύσεις από θέση ισχύος.

Ανάλογα είναι τα ιστορικά παραδείγματα άλλων ηγεμόνων και βασιλέων στη Δυτική Ευρώπη, οι οποίοι μόλις απέκτησαν πλούτο κατασκεύασαν μεγαλοπρεπή ανάκτορα με πληθώρα διακοσμητικών στοιχείων, συγκέντρωναν πολύτιμα έργα τέχνης, προσελάμβαναν ζωγράφους και μουσουργούς στα ανάκτορα, χρησιμοποιούσαν εντυπωσιακές στολές, στέμματα, χρυσές άμαξες. Όλα αυτά σκοπό είχαν τον εντυπωσιασμό, την επιρροή (ψυχολογική και συναισθηματική) των ξένων φίλων ή αντιπάλων. Και παρά το γεγονός ότι σήμερα η οικονομική και πολιτική ισχύς, ο πλούτος ενός κράτους και το επίπεδο καλλιέργειας των πολιτών του δεν τεκμαίρονται από χρυσές στολές και άμαξες υπάρχουν ακόμη χώρες που συντηρούν το θεσμό της βασιλείας ως μία υποβλητική επίδειξη του κύρους και της ευγένειας που προσδίδει σε έναν λαό η

²⁹ Η «ήπια ισχύς» είναι ένας όρος που επινοήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Η δυναμική της βρίσκεται στην ικανότητα να ελκύεις και να πείθεις. Ενώ η σκληρή ισχύς, δηλαδή η ικανότητα να εξαναγκάζεις, να πείθεις με την απειλή χρήσης βίας, προέρχεται από την στρατιωτική ή οικονομική δύναμη μίας χώρας, η ήπια ισχύς προέρχεται από την θελκτικότητα της κουλτούρας, των πολιτικών ιδανικών και των πολιτικών επιλογών μίας χώρας. Μετά την επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν αναφορικά με τον τερματισμό του πολέμου (end state) και την αποτυχία επίτευξης των επιμέρους στόχων, διαφάνηκε ότι από μόνη της η στρατιωτική ισχύς (hard power) δεν είναι ικανή από μόνη της για να δράσει αποτελεσματικά, βλ. αναλυτικά τη μελέτη του Joseph Nye, *Ηπια Ισχύς* (μετάφραση Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ) 2005. Βέβαια η καισαρική διαφορά μεταξύ της θεωρίας της ήπιας ισχύος του J. Nye με την ελληνική πολιτισμική συνιστώσα της γεωπολιτικής της αξίας είναι ότι η πρώτη προσπαθεί να ριζώσει στο μυαλό των υπευθύνων της εξωτερικής πολιτικής μηχανικά (up-down) και για αυτό έχει μεγάλες πιθανότητες αποτυχίας, ενώ στη δεύτερη είναι δομικό συστατικό του τρόπου ζωής και για το λόγο αυτό λειτουργεί επαγωγικά με περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας. Με τη σημείωση ότι συνοδεύεται από «σκληρή» ισχύ.

συνέχιση ένδοξου ιστορικού και πολιτιστικού παρελθόντος, έμμεση υπόμνηση της δυναμικής που διασώζει στις διεθνείς σχέσεις η ενδεχόμενη πολιτιστική υπεροχή. Τα σημερινά, ουσιαστικά τεκμήρια της ισχύος μίας χώρας είναι το είδος και το πλήθος των βιομηχανικών μονάδων, η ανάπτυξη της τεχνολογίας, η έκταση και η ποιότητα των δημόσιων έργων, το επίπεδο εκπαίδευσης. Ειδικότερα τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα επιδιώκουν να προσελκύουν αλλοδαπούς σπουδαστές και ταλαντούχους ερευνητές από το διεθνή χώρο. Η εικόνα και η φήμη μίας πρωτεύουσας ενός κράτους που γοητεύει τους ξένους είναι πάντα στο σχεδιασμό κρατών που στοχεύουν στην πολιτιστική διπλωματία. Και αυτές οι πρωτεύουσες αποτελούν πνευματικά κέντρα, έχουν κάτι η καθεμία που την κάνει να ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες. Ένα ακόμη στοιχείο είναι η ανάπτυξη δικτύου σχολείων-πανεπιστημίων σε ξένα κράτη προκειμένου η γλώσσα να λειτουργεί ως εργαλείο επηρεασμού. Ακόμη και η διάδοση της θρησκείας δημιουργεί δεσμούς οικειότητας μεταξύ δύο κρατών. Τέλος, δύο σύγχρονα και εντυπωσιακά παραδείγματα άμεσης ή/και έμμεσης αποτελεσματικής πολιτιστικής διπλωματίας είναι το Ισραήλ και οι χώρες της Δύσης συνασπισμένες υπό την αμερικανική ηγεσία στα πλαίσια της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO). Στην πρώτη περίπτωση το Ισραήλ κατέκτησε την πανανθρώπινη συμπάθεια για το πραγματικά εφιαλτικό «ολοκαύτωμα» των Εβραίων στον Β'ΠΠ επιτυγχάνοντας έτσι την γενικευμένη αμνήστευση των ενεργειών του. Στη δεύτερη περίπτωση, οι χώρες του NATO ασκούν πολιτική διεθνούς ηγεμονίας προβάλλοντας μεθοδικά ως κίνητρο και στόχο την προάσπιση αξιών πολιτισμού, που είναι πανανθρώπινα αποδεκτές³⁰.

2.1.2 Ο χώρος ως κοιτίδα πολιτισμού

Ο ελληνικός λαός ταυτίζεται με έναν ιδιαίτερης αξίας χώρο (σταυροδρόμι τριών ηπείρων και τελευταίο προπύργιο της Δύσης στον ανατολικό δεσποτισμό). Όμως ο ελληνικός πολιτισμός δεν έμεινε ποτέ αγκυλωμένος, περιορισμένος στα σημερινά σύνορά της Ελλάδας. Με γενεσιουργό αιτία την ιδιαιτερότητα του χώρου όπου γεννήθηκε μετέτρεψε τη θάλασσα σε ζωτικό του χώρο, ευημέρησε οικονομικά, διέσωσε και διέδωσε την πολιτιστική του ταυτότητα και μεταλαμπάδευσε το ελληνικό πνεύμα, θα τολμούσαμε να πούμε, σε ολόκληρη την οικουμένη.

Δεδομένου ότι η γεωπολιτική μπορεί να αναλυθεί στις τρεις συνιστώσες της - γεωστρατηγική, γεωοικονομία, γεωπολιτισμός- ακολουθούμε παρακάτω αυτό το μοντέλο για την περίπτωση της Ελλάδας³¹.

³⁰ Ο.π. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ (2003), σελ. 35-46

³¹ Γεωπολιτική είναι εκείνη η γεωγραφική, αναλυτική μέθοδος που ασχολείται με τη μελέτη και την καταγραφή της κατανομής ισχύος και του ελέγχου σφαιρών επιρροής στον πλανήτη, Ιωάννης Θ. ΜΑΖΗΣ, *Γεωπολιτική. Η Θεωρία και η Πράξη*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ) 2002, σελ. 199. Επίσης για τις τρεις συνιστώσες βλ. Χρήστος Δ. ΜΗΝΑΓΙΑΣ, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα (εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη) 2010, σελ.33.

Γεωστρατηγικά τα διαπραγματευτικά ατού της Ελλάδας στον γεωγραφικό χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, Ευρωπαϊκής ηπείρου, Βαλκανικής χερσονήσου και Μέσης Ανατολής είναι το Αιγαίο πέλαγος, η Κρήτη και η Κύπρος, στοιχεία του ελλαδικού χώρου που εξυπηρετούν και τελικά υποστηρίζουν με δύο τρόπους το ρόλο τους. Αφενός μέσω αυτών ελέγχονται οι θαλάσσιες οδοί και οι εναέριες επικοινωνίες μεταξύ τριών ηπείρων, αφετέρου αποτελούν σταθμούς μετάβασης και ανεφοδιασμού στις χώρες από και προς τους δύο βασικούς άξονες: βορρά-νότο, ανατολή-δύση (π.χ. Εύξεινος Πόντος-Σουέζ, Γιβραλτάρ-Περσικός κόλπος). Το Αιγαίο ως περιοχή ενιαίου θαλάσσιου χώρου δημιουργεί μία συνεκτική γραμμή άμυνας ενώ εξεταζόμενο μαζί με τα νησιά του δημιουργεί στρατηγικά περάσματα. Το σημαντικότερο όμως στοιχείο το οποίο του προσδίδει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από τις τρεις ηπείρους και παρέχει τη δυνατότητα του ανοίγματος και στις τρεις χωρίς κάποιο χερσαίο εμπόδιο. Η Κύπρος, λόγω θέσης και ιδίως σήμερα, με τις πολιτικές και στρατιωτικές συνθήκες που επικρατούν στη Μέση Ανατολή, αποτελεί αμυντικό κομβικό σημείο αλλά και σημείο ζεύξης. Είναι μέλος της ΕΕ, παρουσιάζει οικονομική ευρωστία και βρίσκεται σε πολύ κοντινή απόσταση από το Ισραήλ. Με όλους τους διεθνείς παίκτες να έχουν σκύψει πάνω από την περιοχή η Κύπρος δεν θα αισθανθεί ποτέ μόνη της. Τέλος, η Κρήτη με το μεγάλο λιμάνι της Σούδας που έχει αλλά και με τις αεροπορικές διευκολύνσεις που μπορεί να προσφέρει στην αμερικανική βάση αποτελεί δυναμικό στοιχείο γεωστρατηγικής (παράδειγμα Ιράκ). Στα τρία αυτά ευρωπαϊκά στρατηγικά στοιχεία προστίθεται ως βάση για την αξιοποίησή τους ο υπόλοιπος ευρωπαϊκός ελληνικός κορμός και έτσι αποκτά πολλαπλάσια σημασία ο αμυντικός χώρος Ελλάδας-Κύπρου. Ο άξονας Δυτική Θράκη-νησιά Αιγαίου-Κρήτη-Κύπρος αποτελεί σοβαρό αμυντικό παράγοντα, τόσο για την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας όσο και για διμερείς ή πολυμερείς συνεργασίες, για τις περιφερειακές και παγκόσμιες στρατηγικές³². Επιπλέον, είναι τεραστίων διαστάσεων η γεωπολιτική αξία της Ελλάδας αν εφαρμοσθούν πλήρως τα σύμφωνα με τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και των Διεθνών Συνθηκών και

³² Μία από τις πιο εμπεριστατωμένες γεωπολιτικές αναλύσεις του Αιγαίου και της Κύπρου κάνει ευτυχώς ο σημερινός Τούρκος ΥΠΕΞ. Και λέω ευτυχώς για δύο λόγους: Αφενός μας ταρακουνά καταδεικνύοντας τα γεωπολιτικά πλεονεκτήματα που έχουμε και ίσως δεν τα εκμεταλλευόμαστε, αφετέρου ξεσκεπάζει τον στοχευμένο σχεδιασμό και την ήττα ισχύ του αναθεωρητισμού, βλ. Ahmet DAVUTOGLU, *Στρατηγικό βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας* (μετάφραση Νικόλαος Ραπτόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2010, σελ. 266-281. Μόνο που πολύ έξυπνα δεν κάνει καμία αναφορά στον κεντρικό κορμό της Ελλάδας και τη σχέση του με τα ελλαδικά νησιά και ελληνικές θάλασσες. Η σχέση μεταξύ αυτών των δύο είναι που μαζί με τα υπόλοιπα στοιχεία της εξίσωσης Νταβούτογλου (λοιπές συνιστώσες γεωπολιτικής) δρα ως πολλαπλασιαστής ισχύος στο χρόνο με τελικό ζητούμενο και σύγχρονο παραγόμενο στην πράξη την ειρήνη και σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή από πλευράς Ελληνισμού. Αντίθετα, ο τουρκικός κορμός της Μικράς Ασίας, με τους τουρκικούς αναθεωρητισμούς, τους ιστορικούς τυχοδιωκτισμούς και τις σύγχρονες δυναμικές γεωπολιτικές θεωρήσεις, τις νομιμοποιημένες υπό τον τίτλο της ήττας ισχύος, προσδίδει στον Αιγαϊακό χώρο επιθετικό χαρακτήρα, ενώ από τη φύση του το Αιγαίο είναι κοιτίδα πολιτισμού, συνύπαρξης λαών και αφομοίωσης των ταραχοποιών στοιχείων (έστω κι αν αυτό διαρκεί). Με την οπτική Νταβούτογλου το Αιγαίο και η Κύπρος αποκτούν απειλητική μορφή κι έχουν την τάση να υπεισέρχονται στη σφαίρα του επικινδύνου για την ασφάλεια των χωρών που κείτονται ή γειτνιάζουν με τον εμπορικό άξονα Κασπίας-Ευξείνου Πόντου-Στενών-Αιγαίου-Ανατολικής Μεσογείου-Σουέζ-Ερυθράς Θάλασσας-Περσικού Κόλπου και αυτόν Γιβραλτάρ-Περσικού Κόλπου. Και στο σταυροδρόμι αυτό ακουμπάνε τρεις ήπειροι.

Συμβάσεων κυριαρχικά μας δικαιώματα (επέκταση χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. ή/και Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη-ΑΟΖ), με την προϋπόθεση ότι υπάρχει η βούληση να γίνει. Τέλος η σταθερή πολιτική δομή και το δημοκρατικό πολίτευμα καθώς επίσης και η πληθυσμιακή ομοιογένεια με την έννοια της εθνικής και θρησκευτικής αυτοσυνειδησίας είναι πλεονεκτήματα για την γεωστρατηγική της χώρας μας, καθόσον δρουν ως πολλαπλασιαστές ισχύος.

Εξετάζοντας τον ελλαδικό χώρο γεωοικονομικά τρία είναι τα στοιχεία που υπερθεματίζουν την στρατηγική αξία του χώρου. Αρχικά είναι οι θαλάσσιες οδοί με τα λιμάνια, οι οδικές αρτηρίες και οι αγωγοί καυσίμου-φυσικού αερίου, δεύτερον είναι η ναυτιλία και τρίτον ο τουρισμός. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό και των τριών στοιχείων είναι η δυναμική που έχουν. Εάν δοθεί η βαρύτητα που απαιτείται θα αποτελέσουν ισχυρό μοχλό ανάπτυξης και εξόδου της Ελλάδας από την οικονομική κρίση που τη μαστίζει. Και οι πόροι είναι σημαντικό να υπάρχουν προκειμένου να υποστηρίξεται η ισχύς ενός κράτους, ειδικότερα στις σημερινές συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Η άμυνα κοστίζει και έχει άμεση σχέση με τους διατιθέμενους πόρους.

Η γεωπολιτισμική όψη του χώρου είναι ίσως η πιο σημαντική από τις τρεις συνιστώσες. Ο πολιτισμός που γεννήθηκε στην Ελλάδα είναι γνωστός σε ολόκληρο τον κόσμο για την προσφορά του σε στιγμές κρίσιμες για την ανθρωπότητα, στιγμές στις οποίες αν η Ελλάδα αντιδρούσε διαφορετικά θα είχαμε κι έναν διαφορετικό κόσμο σήμερα. Είναι αυτή η στιγμή που η διαχρονική τάση ανεπτυγμένων πολιτισμών, τουλάχιστον με βάση την ευρωπαϊκή παράδοση και τα παράγωγά της, να δημιουργούν συστήματα αξιών με πανανθρώπινες αξιώσεις γίνεται πράξη. Η Ελλάδα βρέθηκε από την Αρχαιότητα πάνω στη διαχωριστική γραμμή μεταξύ Δύσης και Ανατολικού Δεσποτισμού. Οι κρίσιμες μάχες για την επιβίωση του δυτικού πολιτισμού δόθηκαν στο Ελληνικό έδαφος: Ο Μαραθώνας, οι Θερμοπύλες, η Σαλαμίνα αλλά και αργότερα οι νικηφόρες μάχες του Βυζαντίου κατά της ανασυσταθείσας περσικής αυτοκρατορίας διατήρησαν ανέπαφο τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο³³. Κατά την αραβική επέλαση ο ρόλος του Βυζαντίου ήταν και πάλι ο θεματοφύλακας της Ευρώπης ενώ ακόμη και μετά την άλωση της Πόλης το ελληνικό στοιχείο ήταν αυτό που ανέκοψε τον οθωμανικό επεκτατισμό καθηλώνοντάς τον στο έδαφός του ως η τελευταία γραμμή άμυνας. Κι όταν την περίοδο των εθνικισμών απειλήθηκε η ασφάλεια της ευρωπαϊκής ηπείρου οι Έλληνες όρθωσαν το ανάστημά τους στην οθωμανική αυτοκρατορία. Ήταν αυτοί πρώτοι που ξεκίνησαν τον αγώνα για ανεξαρτησία με την κατάληξη, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, του διαμελισμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετά και τους νικηφόρους βαλκανικούς πολέμους. Οι Έλληνες, από το 1917 έως το 1919 μετείχαν στον Α΄ΠΠ στο πλευρό των Αγγλογάλλων εναντίον του

³³ Η Ελλάδα είναι για την Ευρώπη, όπi ήταν οι Θερμοπύλες για την Αθήνα. Και για να γίνει ακόμα πιο κατανοητό σε όλους, η Ελλάδα είναι οι Θερμοπύλες της Ευρώπης, βλ. ορpus Νικόλαου ΛΥΓΕΡΟΥ, Το περσικό σύμπλεγμα της Τουρκίας, <http://www.lygeros.org/>, πρόσβαση: 28.9.2010

γερμανοαυστριακού συνασπισμού, στον οποίο μετείχε η οθωμανική αυτοκρατορία. Το 1940 η Ελλάδα πολέμησε στο πλευρό των Αγγλογάλλων με σεβαστή προσφορά και οδηγήθηκε μεταπολεμικά στην αμερικανική σφαίρα επιρροής εντασσόμενη στο NATO, αποτελώντας τελευταίο σύνορο της συμμαχίας με τρεις κομμουνιστικές χώρες προς βορρά. Σε όλη αυτή την περίοδο η Τουρκία παρέμενε ουδέτερη με ευκαιριακές αποτυπώσεις στην διπλωματία της. Ακόμη και στον 21^ο αιώνα η Ελλάδα, πιστή στις συμμαχίες της, ενεργό μέλος της ΕΕ και του NATO, αλλά και σεβόμενη τις αποφάσεις του ΟΗΕ και της παγκόσμιας κοινότητας εμφανίστηκε ως σταθεροποιητικός παράγοντας στην ασφάλεια της Ευρώπης και του δυτικού πολιτισμού. Παράλληλα, ως χώρα προορισμού αλλά και διόδου προς την ΕΕ των μεγάλων μεταναστευτικών ανθρώπινων ρευμάτων από την Ασία τηρεί στάση ευρωπαϊκή, διαπνεόμενη από πανανθρώπινες αξίες και ουσιαστικά αποτελεί το οχυρό-μαξιλάρι της ΕΕ.

Το Αιγαίο ενώνει τρεις ηπείρους και είναι κοιτίδα πολιτισμού³⁴. Η Ελλάδα έχει καταφέρει μέσω της δυναμικής του πολιτισμού που έχει γεννηθεί στο χώρο αυτόν και της αξιόπιστης στάσης της να έχει μία σοβαρή θέση στα μάτια των λαών των ισλαμικών χωρών, τόσο της Αφρικής όσο και της Μέσης Ανατολής. Αυτό ίσως προέρχεται από το γεγονός ότι παρά το δυτικό της προσανατολισμό, διαφέρει πολιτισμικά και διατηρεί κοινωνικοκεντρικό χαρακτήρα έναντι του ατομοκεντρικού δυτικότροπου μοντέλου (με ερωτηματικό αν ισχύει σήμερα). Εξάλλου στη σφαίρα της πολιτιστικής ταυτότητας και ο Σάμιουελ Χάντινγκτον εντάσσει την Ελλάδα στην Ανατολή. Όπως και να μελετώνται τα πράγματα, η αλήθεια είναι πως ο ελληνικός πολιτισμός μπόλιασε άλλους πολιτισμούς και αυτό είναι σημαντικό και αποδεκτό από τους περισσότερους λαούς ανά τον κόσμο. Μάλιστα στο σημείο αυτό εντοπίζεται ο καταλυτικός ρόλος που μπορεί να παίξει η Ελλάδα στην ειρηνική συνύπαρξη Ανατολής και Δύσης, αφού το όνομά της είναι σεβαστό στους μουσουλμανικούς λαούς και εθνότητες ενώ ταυτόχρονα ανήκει στον πυρήνα της ΕΕ και είναι κράτος-μέλος του NATO³⁵. Εκτός από τις χώρες της Μέσης Ανατολής υπάρχουν και οι χώρες της Ασίας, συμπεριλαμβανομένης της Κίνας, η Ρωσία που εκλαμβάνουν την Ελλάδα ως φορέα πολιτισμού με παγκόσμια εμβέλεια. Η Ελλάδα, επιβεβαιώνοντας έμπρακτα το σεβασμό προς τις οικουμενικές αρχές και το Διεθνές Δίκαιο έχει ως ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί τον πολιτισμό της που μεταφράζεται σε *ήπια ισχύ* στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, κάτι που σημαίνει ότι στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής οφείλει να αξιοποιεί την πολιτιστική διπλωματία.

³⁴ «...Η δομή του δεν είναι άσχετη και αδιάφορη σε σχέση με την εξέλιξη του πολιτισμού μας. Τα νησιά είναι τα ανθρώπινα στοιχεία της θάλασσας κι οι ιδιομορφίες της πολλαπλότητας του Αιγαίου. Οι ακμές επαφής των νησιών ανάγκασαν τη δημιουργία μιας ναυτικής οντότητας, η οποία μετατράπηκε με την πάροδο του χρόνου σε δύναμη μέσω της τεχνικής, της τέχνης και των μαθηματικών. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα μέσω του Αιγαίου είναι η χώρα του χρόνου κι ο χρόνος, ο χώρος της αντίστασης. Γι' αυτό το λόγο έχουμε ως επίπτωση το διαχρονικό στοιχείο...», βλ. οπρς Νικόλαου ΛΥΓΕΡΟΥ, *Το Αιγαίο ως τοποστρατηγικό παράδειγμα*, <http://www.lygeros.org/>, πρόσβαση: 28.9.2010.

³⁵ Ο ελληνοαμερικανός διοικητής του NATO κρατά ίσες αποστάσεις (αρχή της ουδετερότητας) επί των ελληνοτουρκικών σχέσεων και είναι καιρός η ελληνική διπλωματία να αξιοποιήσει τα πλεονεκτήματά της, ειδικά για το θέμα των πτήσεων νατοϊκών αεροσκαφών στο Αιγαίο, εφημ. ΘΕΜΑ, 13.8.2010.

2.2 Τα προβλήματα ενός μεγάλου πολιτισμού

«Θέλω να πιστεύω -και η πίστη μου αυτή βγαίνει πάντοτε πρώτη στον αγώνα με τη γνώση- ότι, όπως και να το εξετάσουμε, η πολυαιώνια παρουσία του ελληνισμού πάνω στα δώθε ή εκείθε του Αιγαίου χώματα έφτασε να καθιερώσει μίαν ορθογραφία, όπου το κάθε ωμέγα, το κάθε ύψιλον, η κάθε οξεία, η κάθε υπογεγραμμένη δεν είναι παρά ένας κολπίσκος, μία κατωφέρεια, μια κάθετη βράχου πάνω σε μια καμπύλη πρύμνας πλεούμενου, κυματιστοί αμπελώνες, υπέρθυρα εκκλησιών, ασπράκια ή κοκκινάκια, εδώ ή εκεί, από περιστεριώνες και γλάστρες με γεράνια. Είναι μία γλώσσα με πολύ αυστηρή γραμματική, που την έφκιασε μόνος του ο λαός, από την εποχή που δεν επήγαινε ακόμη σχολείο. Και την τήρησε με θρησκευτική προσήλωση κι αντοχή αξιοθαύμαστη, μέσα στις πιο δυσμενείς εκατονταετίες. Όσπου ήρθαμ' εμείς, με τα διπλώματα και τους νόμους, να τον βοηθήσουμε. Και σχεδόν τον αφανίσαμε. Από το ένα μέρος του φάγαμε τα κατάλοιπα της γραφής του και από το άλλο του ροκανίσαμε την ίδια του την υπόσταση, τον κοινωνικοποιήσαμε, τον μεταβάλαμε σε έναν ακόμη μικροαστό, που μας κοιτάζει απορημένος από κάποιο παραθυράκι κάποιας πολυκατοικίας του Αιγάλεω»³⁶.

Τόσο απλά και γλαφυρά μπορούμε να εντοπίσουμε το πρόβλημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής σήμερα. Η εξωτερική μας πολιτική πάσχει από την εσωτερική, εκεί θα εστιάσουμε³⁷.

2.2.1 Κοινωνικό, πολιτικό πρόβλημα. ΜΜΕ

Η μάστιγα στην ελληνική κοινωνία σήμερα είναι ότι δεν υπάρχει κοινωνία, ο κοινωνικός ιστός έχει αποστεωθει³⁸. Το ελληνικό στοιχείο που είχε κάποτε ως

³⁶ Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ, *Εν Λευκώ*, Αθήνα (εκδόσεις Ίκαρος) 1992, Ε' έκδοση, σελ.365.

³⁷ Το παρόν μέρος της εργασίας δεν έχει ως στόχο να απαξιώσει τους θεσμούς ή την κρίση του ελληνικού λαού ή οποιαδήποτε άλλη υποομάδα ή άτομα. Γνωρίζω εκ των προτέρων πως κάθε χώρα έχει την τάση, συγκρίνοντας την εξωτερική της πολιτική με αυτή τρίτων χωρών, να έχει μία πεσιμιστική θεώρηση. Όμως δεν μπορώ να εθελουφλώ. Επιδιώκοντας να είμαι ειλικρινής με τον εαυτό μου αλλά και με τους ανθρώπους που θα ασχοληθούν με την εν λόγω εργασία προσπαθώ να φωτίσω το σκοτεινό δωμάτιο με όσο το δυνατό περισσότερη αντικειμενικότητα, γνωρίζοντας ότι δεν μπορώ να το πετύχω πλήρως. Εδώ λοιπόν, από τη δική μου σκοπιά πάντα, περισσότερο από εμπειρική παρατήρηση και λιγότερο από γνώσεις, εκπιώ ότι υπάρχει μείζον πρόβλημα το οποίο εντοπίζεται στην αναποτελεσματικότητα και την έλλειψη ρεαλιστικών στόχων που επιφέρουν αποτέλεσμα με ουσία. Πάντοτε πίστευα ότι για να επιτευχθεί ένας στόχος απαιτούνται τρία πράγματα, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο: Σκέψη-Κόπος-Αποτελεσματικότητα. Νομίζω ότι υπάρχουν ελληνικές ιδιοφυΐες, φιλότιμα άτομα που όμως το τελικό αποτέλεσμα της σκέψης και του κόπου τους αδικεί την προσπάθειά τους. Ειδικά στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής φαίνεται ότι αυτή παγιδύεται σε καταστάσεις που οδηγούν σε στρατηγικά και διπλωματικά αδιέξοδα, ανούσιες επινοήσεις στρατηγικής ή ακόμη και ανύπαρκτες. Όμως η ελληνική ιστορία γελά πολλές φορές με τους πεσιμιστές. Και κάτι ακόμη. Λείπει το όραμα..., ένα όραμα που θα οδηγήσει την κάθε λογής ομάδα και τα άτομα ξεχωριστά να δώσουν προτεραιότητα στο συλλογικό έναντι του ατομικού.

³⁸ Γράφει ο Τούρκος ΥΠΕΞ: Οι κοινωνίες που έχουν ισχυρή κοινωνική συνείδηση και μνήμη δεν δίνουν σημασία στις ρητορικές περί εξαιρετικών θριάμβων ή στις εκφράσεις ψυχολογικής απογοήτευσης, αλλά συστήνουν μία νοηματική σχέση, που περιλαμβάνει στρατηγικό ορθολογισμό και σχεδιασμό μεταξύ των δεδομένων που τους προσφέρει η ιστορική εμπειρία και της διαμόρφωσης της ρεαλιστικής ισχύος και «υφαίνουν με ευαισθησία εργόχειρου» το μέλλον. Και συνεχίζει: Η στρατηγική συνείδηση πρέπει να στηρίζεται στην ιστορία, ενώ ο στρατηγικός σχεδιασμός στην καθημερινή πραγματικότητα... Οι χώρες που έχουν παγκόσμιες ή περιφερειακές φιλοδοξίες πολλές φορές κάνουν μακροπρόθεσμα στρατηγικά σχέδια για το μέλλον πάνω σε μία βάση πλασμένη από ιστορικά, γεωγραφικά και πολιτισμικά δεδομένα. Τα δεδομένα αυτά εκτός του ότι στηρίζονται στα σταθερά δεδομένα (της εξισωσής του, δηλαδή

επίκεντρο τη συγκρότηση σχέσεων, τώρα πια, υπάκουο στις εντολές της παγκοσμιοποίησης ξέχασε και έχασε μεγάλο μέρος του κληροδοτήματος που τόσες εκατονταετίες, χιλιετίες έδινε νόημα στη ζωή του. Ο κοινωνιοκεντρικός χαρακτήρας του ελλαδικού κράτους υπέκυψε στο ατομικιστικό μοντέλο της Δύσης. Δεν κατάφερε να προβλέψει ο Έλληνας ότι ο εκδυτικισμός του θα συμπαρασύρει και την απώλεια της ταυτότητάς του³⁹. Το πρόβλημα βέβαια δεν είναι η δυτική νοοτροπία του αλλά το ότι δεν διατήρησε τα στοιχεία του πολιτισμού που αιώνες παρήγαγε. Δεν αντιλήφθηκε ότι ο δικός του πολιτισμός ήταν αυτός που μπόλιασε το δυτικό τρόπο σκέψης και ότι από την αυτοκρατορική θέση που είχε έπεσε σε θέση πια μειονεκτική. Αποτέλεσμα λοιπόν του δυτικού μοντέλου, ιδίως όταν αυτό φοριέται μηχανικά, είναι να επικρατεί σήμερα στις περισσότερες περιπτώσεις του βίου των Ελλήνων η ενστικτώδη ιδιοτέλεια και η καταναλωτική βουλιμία. Κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας είναι η επικράτηση του «εγώ».

Πως όμως συνδέεται το βασικό αυτό πρόβλημα με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής; Πρώτον, όταν οι πολίτες μίας χώρας δεν ενδιαφέρονται για το συλλογικό αυτόματα απαξιώνεται και το «εθνικό» συμφέρον της χώρας⁴⁰. Δηλαδή, ο καθένας ως μονάδα κι όχι ως σύνολο πλέον αποδίδει το δικό του νόημα στο τι είναι εθνικό συμφέρον. Εδώ είναι καταφανές ότι, ως έλλειψη συλλογικής προσέγγισης, εμφανίζεται η απουσία κοινών στόχων και υποστήριξης αυτών, διότι καθένας «επιθυμεί» να πετύχει αυτό που εκείνος βλέπει υποκειμενικά ότι είναι το «ορθότερο» για την ενδυνάμωση της θέσης της χώρας στο παγκόσμιο περιβάλλον. Δεν μπορεί να διανοηθεί ότι ίσως υπάρχει μία άλλη επιλογή, καλύτερη από τη δική του. Και αυτό συμβαίνει στην καλύτερη των περιπτώσεων. Διότι σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις παρατηρείται πλήρης αδιαφορία για το συλλογικό-εθνικό συμφέρον, με ένα μεγάλο τμήμα των Ελλήνων πολιτών να αδιαφορεί για την έλλειψη εθνικού σχεδιασμού, στρατηγικής η οποία θα ενδυναμώνει τη χώρα μας στις διεθνείς υποθέσεις. Έχοντας απαξιώσει με τέχνη το πολιτικό σύστημα, θεωρεί ότι όλα τα προβλήματα ξεκινούν από την κεφαλή της εξουσίας. Και έχοντας στο νου του τη «μισή» αλήθεια, δεν μπορεί ή δεν θέλει να διανοηθεί ότι η βάση είναι αυτή που δημιουργεί, αν πραγματικά το επιθυμεί, είναι στην ουσία α-πολιτικός.

ιστορία, γεωγραφία, πληθυσμό, πολιτισμό) βασίζονται και σε μία στρατηγική νοοτροπία θεμελιωμένη σε μακροπρόθεσμα οράματα, που επανέρχονται συνεχώς με δυναμικό τρόπο. Οι ορισμοί της εξωτερικής απειλής εξασφαλίζουν τη νομιμοποίηση των μικρών βημάτων τακτικής της μακροπρόθεσμης αυτής στρατηγικής. Ahmet DAVUTOGLU, *Στρατηγικό βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας* (μετάφραση Νικόλαος Ραπτόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2010, σελ. 112-115.

³⁹ Για την ταυτότητα βλ. Ελένη ΤΖΟΥΜΑΚΑ, *Πολιτιστική Διπλωματία*, Αθήνα (εκδόσεις Ι. Σιδέρης) 2005, σελ. 242-255

⁴⁰ Για την συνειδητή ή ανεπίγνωστη αποσιώπηση των εθνικών θεμάτων και πως αντιλαμβανόμαστε πια την έννοια της πατρίδας βλ. Χρήστος ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Κατά κεφαλήν καλλιέργεια. Η αντίσταση στην παρακμή*, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις ΙΑΝΟΣ) 2010, σελ. 203-207. Επίσης, για τη μετάπτωση από το ατομικό στο συλλογικό συμφέρον βλ. Raymond ARON, *Πόλεμος και Ειρήνη μεταξύ των Εθνών*, Αθήνα (Εκδόσεις Στρατιωτικών Περιοδικών/ΓΕΣ) 1966, Α' τόμος, σελ. 129-134.

Δεύτερον και ειδικότερο σύμπτωμα της απροστέωσης της ελληνικής κοινωνίας - επιδίωξης φιλοδοξιών, ατομικών επιτυχιών ωφελιμίστικου χαρακτήρα και ικανοποίησης ψυχοπαθολογικών αυταρασκειών- στο πεδίο των διεθνών σχέσεων είναι η επικράτηση της άποψης ότι η οσμανική αυτοκρατορία, εμφανιζόμενη με άριστη επικοινωνιακή τέχνη σήμερα ως νέο-οθωμανική Τουρκία, δεν αποτελεί πλέον μια εξωτερική απειλή για την Ελλάδα. Αντίθετα συνιστά μια εσωτερική παράμετρο της πολιτικής μας ζωής δεδομένου ότι έχουν δημιουργηθεί διαρκώς ισχυροποιούμενες ομάδες συμφερόντων στην Ελλάδα και την Κύπρο, που προωθούν και υποστηρίζουν τον τουρκικό νεο-οθωμανισμό, διότι θεωρούν ότι αυτό επιτάσσουν τα συμφέροντά τους. Ομάδες συμφερόντων που έχουν ως πυρήνα τους τη διεθνοποιημένη και παρασιτική αστική τάξη της Ελλάδας, αλλά επεκτείνονται και σε πολλούς άλλους κύκλους, από ομάδες διανοουμένων και καλλιτεχνών έως προοδευτικά πολιτικά κόμματα και εκκλησιαστικούς παράγοντες και συμφέροντα, που, είτε από εθελοδουλία είτε από πολύ πεζούς και υλικούς παράγοντες προωθούν την λογική «ελληνοτουρκικής φιλίας»⁴¹.

Το τρίτο δείγμα άρρωστων συμπτωμάτων στην εξωτερική μας πολιτική λόγω απώλειας του κοινωνιοκεντρικού χαρακτήρα του ελληνισμού είναι η δημιουργία ενός διεφθαρμένου κρατικού μηχανισμού και η εγκαθίδρυση της κομματοκρατίας. Ιδιοτελή, ατομοκεντρικά παραγώμενα συμφέροντα δεν αφήνουν την πρόοδο ως γενικότερη έννοια να προαχθεί. Και αυτό γιατί η συλλογική πρόοδος συνεπάγεται την ατομική συρρίκνωση των οικονομικών και άλλων ωφελημάτων. Και όταν η σχέση που συνδέει πολιτικό με ψηφοφόρο βασίζεται στο κέρδος που θα έχει ο καθένας, τότε το πεδίο της εξωτερικής πολιτικής υποβαθμίζεται. Οι προτεραιότητες καθορίζονται με βάση το επόμενο πόστο που θα αναλάβει το στέλεχος ή στο πως θα βρει εργασία το απαίτετο παιδί του οργανωμένου σε κομματικό σχήμα πατριώτη και όχι με το τι διακυβεύεται στο Αιγαίο ή την Κύπρο και τη Θράκη.

Υπάρχει κι ένα τέταρτο σύμπτωμα της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού στην εξωτερική πολιτική, ο μεταπρατισμός. Από τη στιγμή που ο Έλληνας αποπροσανατολίστηκε από τη νοσηματοδότηση του βίου που γενιές ολόκληρες διατηρούσε, απώλεσε και τη δυνατότητα παραγωγής πολιτισμού, την ελληνική συνέχεια⁴² (μιλώντας πάντοτε για το συλλογικό παραγόμενο έργο). Η ελλειμματική πλέον, και μειονεκτική, θέση του στο παγκόσμιο γίνεσθαι οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έχει να προσφέρει κάτι καινούργιο. Η πρόταση πανανθρώπινης εμβέλειας που κομίζει ιστορικά ο Ελληνισμός έχει πάψει να υφίσταται και ουσιαστικά λειτουργεί προσπαθώντας να αντιγράψει τη διεθνή πολιτική τρίτων χωρών. Δεν έχει νέες προτάσεις στο πεδίο των διεθνών

⁴¹ <http://www.ardn.gr/node/2592>, πρόσβαση 30.9.10

⁴² Ελένη ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ, *Πολιτισμός και Ελληνισμός: Προσεγγίσεις*, Αθήνα (εκδόσεις Καστανιώτη) 2007, σελ. 68-90.

σχέσεων, λειτουργεί φοβικά, παγιδεύεται στην «άμυνα», προσπαθεί να αποκρούσει κι όχι να στηρίξει περήφανα την παγκοσμίως αναγνωρισμένη πολιτιστική πρόταση που γεννήθηκε στον τόπο αυτό, μέσα από την ελληνική παιδεία και σκέψη, υποτάσσεται ή προσπαθεί να συμπορευτεί με τα συμφέροντα των Μεγάλων «παικτών», δεν πρωτοτυπεί, δεν αντιλαμβάνεται ότι ο μιμητισμός με την βραδυπορία και την καθυστέρηση που επιβάλλει μεγεθύνουν συνεχώς την απόσταση ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Δύση⁴³.

Το διεθνώς μοναδικό φαινόμενο, στην Ελλάδα να κυριαρχούν απόψεις περί εξωτερικής πολιτικής που παντού αλλού (και κυρίως στις δυτικές δημοκρατίες) θεωρούνται περιθωριακές και ανυπόληπτες, ενώ περιθωριοποιούνται συνεχώς απόψεις που παντού αλλού είναι κυρίαρχες, θεωρούνται αυτονόητες και αποτελούν βάθρα της δημοκρατικής συναίνεσης, δημιουργεί όχι απλώς πρόβλημα απόκλισης της Ελλάδας από τους εταίρους της και ιδιότυπης αυτο-απομόνωσής της, αλλά και πρόβλημα δημοκρατίας. Όσοι αντιτίθενται με την πολιτική του Κατευνασμού, για παράδειγμα, στην Ελλάδα αναθεματίζονται ως «πολεμοκάπηλοι», «εθνικιστές» και «επικίνδυνοι». Από ένα σύστημα ΜΜΕ που λειτουργεί όλο και πιο ολοκληρωτικά, ως «προπαγανδιστικό εξάρτημα» του καθεστώτος, όλο και λιγότερο δημοκρατικά ως μηχανισμός ελέγχου της εξουσίας. Όσοι απορρίπτουν την υποκατάσταση της διπλωματίας από δημοσιοσχέστικές πρωτοβουλίες αντιμετωπίζονται ως «θερμοκέφαλοι υπονομευτές των ελληνοτουρκικών σχέσεων». Αντιλήψεις, που σύμφωνα με επίσημες σφυγμομετρήσεις εκφράζουν την πλειοψηφία της κοινωνίας, απωθούνται στο περιθώριο των μηχανισμών διαμόρφωσης της Κοινής Γνώμης, ενώ απόψεις που σύμφωνα με τις ίδιες σφυγμομετρήσεις είναι απολύτως μειοψηφικές ελέγχουν ασφυκτικά τα media. Αυτή η ασυμμετρία -που σε μια ανοικτή κοινωνία θα λυνόταν μέσα από τους νόμους της αγοράς, αλλά στην Ελλάδα η αγορά έχει υποκατασταθεί από τη «διαπλοκή»- πιστοποιεί ένα έλλειμμα δημοκρατίας και οδηγεί σε ένα έρποντα ολοκληρωτισμό⁴⁴.

2.2.2 Πανεπιστήμια, Διανοούμενοι και Think tanks, Πολιτικοί

Κανέναν Έλληνα και καμιά Ελληνίδα δεν αισθάνεται ευτυχής με την κατάσταση που επικρατεί στα Ανώτατα και Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας. Μια κατάσταση, η οποία πληγώνει τον φοιτητή, τον σπουδαστή, τους περισσότερους καθηγητές, την ελληνική οικογένεια και σύμπασα την κοινωνία.

⁴³ Το θεμελιώδες και πρωταρχικό κείμενο για την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων είναι η ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου του Θουκυδίδη, ένα βιβλίο που το διαβάζουν σε ολόκληρο τον κόσμο. Στην Ελλάδα, και μόνο στο άκουσμα του Παραδοσιακού «παραδείγματος», επέρχεται θύελλα αντιδράσεων από ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας.

⁴⁴ Χρύσανθου ΛΑΖΑΡΙΔΗ, *Εξωτερική πολιτική: Ένας σεισμός μας σώζει...*, [http://palio.antibaro.gr/diplomacy/forpoi .htm](http://palio.antibaro.gr/diplomacy/forpoi.htm), πρόσβαση 30.9.10. Επίσης, για τη σχέση ομαλής λειτουργίας της δημοκρατίας με τα ΜΜΕ, με βάση τον εξουσιαστικό ρόλο που έχουν αναλάβει και την επιρροή της κοινής γνώμης βλ. Βασίλειος ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ, *Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους*, Αθήνα (εκδόσεις Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ) 2009, σελ. 70-80.

Το πρόβλημα που αναδύεται στην εξωτερική πολιτική σε σχέση με την λειτουργία των πανεπιστημίων είναι διττό: Πρώτον, δεν υπάρχει παιδεία λόγω έλλειψης οργάνωσης και ιδιοτελών συμφερόντων (ή και ψυχοπαθολογικού συνδρόμου ατόμου και ομάδων. Δεύτερον, η πανεπιστημιακή εκπαιδευτική δραστηριότητα οφείλει να συνυπάρχει με την στοχευμένη αξιοποίηση του προϊόντος των πανεπιστημίων. Η συνεισφορά των πανεπιστημιακών και ερευνητικών ιδρυμάτων στη διαμόρφωση της στρατηγικής προϋποθέτει διαμορφωμένη μία σχετική παράδοση και ύπαρξη μίας υγιούς υποδομής ως και οικονομικής υποστήριξης με δυνατότητα να εξασφαλίζουν τη συνέχεια αυτής της συνεισφοράς. Η αύξηση της παραγωγής γνώσης και της δυνατότητας ανάλυσης που παρέχουν τα ιδρύματα αυτά θεωρείται στις χώρες που αναπτύσσουν παγκόσμιας εμβέλειας στρατηγικές ως ένα από τα βασικότερα στοιχεία υποστήριξης της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής. Στις περιόδους ριζοσπαστικής αλλαγής και μεταστροφής που διανύουν οι διεθνείς σχέσεις η δημιουργία θεωρητικών πλαισίων παγκόσμιας εμβέλειας και περιεκτικότητας, ικανών να συμβάλλουν στη διερεύνηση των οριζόντων της χώρας, και η εμφάνιση τομέων περιφερειακής εξειδίκευσης, που συμπληρώνουν αυτά τα πλαίσια, εξασφαλίζουν την ταχύτερη προσαρμογή στις δυναμικές συνθήκες αλλά και στην επίδειξη στις απότομες αλλαγές υγιών αντανakλαστικών εξωτερικής πολιτικής. Δεν πρέπει ακόμη να παραγνωριστεί η συμβολή αυτών των ιδρυμάτων στη δημιουργία βάσεων κοινωνικοπολιτικής νομιμοποίησης για τις επιλογές εξωτερικής πολιτικής που κάνει η εκτελεστική εξουσία. Συνεπώς, σε μία κοινωνία, όπου τα πανεπιστήμια δεν θεωρούνται απλά ως εκπαιδευτικά ιδρύματα αλλά και ως ερευνητικά ιδρύματα και ως ανεξάρτητα ερευνητικά κέντρα είναι προφανές ότι για τον ρόλο αυτό τους παρέχεται σε μόνιμη βάση οικονομική υποστήριξη. Με αυτή την έννοια οι εν λόγω συνεισφορές των πανεπιστημίων αποτελούν τις υποδομές κοινωνικής θεσμοποίησης της εξωτερικής πολιτικής⁴⁵. Όλα αυτά με την προϋπόθεση ότι η έρευνα αποδίδει, έχει αποτέλεσμα ουσιαστικό, μετρήσιμο!

Η ανεπάρκεια στρατηγικής θεωρίας που παρατηρείται στην (...) θα πρέπει να θεωρηθεί ως ενδεικτικό του θεσμικού ρήγματος που υφίσταται μεταξύ πολιτικών επιστημόνων και των πολιτικών. Οι πανεπιστημιακοί και ακαδημαϊκοί κύκλοι είτε φάνηκαν ανεπαρκείς σε αυτού του είδους τις θεωρητικές μελέτες είτε απέτυχαν να εγκαταστήσουν υγιείς διαύλους επικοινωνίας με τις υπόλοιπες ομάδες που διαχειρίζονται θέματα εξωτερικής πολιτικής (ΥΠΕΞ, ΥΠΕΘΑ). Για αυτό τον λόγο δεν έχει εμφανιστεί στην (...) μία προσέγγιση που να εγκαθιστά τη σχέση μεταξύ θεωρίας και της πρακτικής παρόμοια με εκείνες που εκτόνησαν οι Μάχαν και Σπάικμαν για την αμερικανική παγκόσμια στρατηγική, ο Χαουσχόφερ στη γερμανική και ο Μάκιντερ στην αγγλική και τη ρωσική

⁴⁵ Ahmet DAVUTOGLOU, *Στρατηγικό βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας* (μετάφραση Νικόλαος Ραπτόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2010, σελ. 96-97. Ειδικά για την δημιουργία τμημάτων διεθνών σπουδών και τις ποιοτικές προδιαγραφές πανεπιστημίου και διδακτικού προσωπικού βλ. Παναγιώτης ΗΦΑΙΣΤΟΣ, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, Αθήνα (ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2003, 8^ο κεφάλαιο.

στρατηγική. Απουσιάζει το θεωρητικό υπόβαθρο που παρέχουν στους αμερικανούς πολιτικούς θεωρητικοί όπως ο Φουκουγιάμα και ο Χάντινγκτον, εξασφαλίζοντας στην αμερικανική στρατηγική νομιμοποίηση σε θέματα της νέας παγκόσμιας τάξης και στον τρόπο διαχείρισης των διεθνών συγκρούσεων. Λείπουν οι προτάσεις που κάνουν οι μελετητές της στρατηγικής όπως ο Κίσινγκερ και ο Μπρεζίνσκι, οι οποίοι έχουν ειδική πείρα στα θέματα διασύνδεσης της θεωρίας και της πράξης⁴⁶.

Και έχουμε το φαινόμενο ο στοχαστής, ο διανοούμενος, ο ακαδημαϊκός δάσκαλος ή συγγραφέας όταν τυχαίνει να είναι φιλόπρονος και αποφασίζει να καταγράψει τις θεωρίες του ή τους στοχασμούς του για θέματα γενικού ή ειδικού ενδιαφέροντος -ειδικά σε θέματα της ειδικότητάς του- να έχει ύφος περίπλοκο, λεπτομερές, ανούσιο για τον αναγνώστη-μπροστάρη της εξωτερικής πολιτικής. Αν προστεθεί ο συναισθηματισμός που διακατέχει το συγγραφέα σε ένα θέμα που άπτεται εθνικών προτεραιοτήτων τότε η παραπλάνηση ως έλλειψη αντικειμενικότητας είναι φυσικό επακόλουθο.

Όσο για τις «δεξαμενές σκέψης» και «μελετών» διεθνολογικού προβληματισμού στην Ελλάδα, μοιάζει να κοπιάρουν τα μεταπτυχιακά ινστιτούτα της αλλοδαπής, όπου κάποτε σπούδασαν οι επιτελείς τους, ή την επεξεργασμένη πληροφόρηση με την οποία τους τροφοδοτούν «συμμαχικές πρεσβείες»⁴⁷. Παρόμοια κινούμενος ο νους των Ελλήνων διπλωματών -καθώς και των υπουργικών think tanks- που έχουν εκπαιδευτεί στις ΗΠΑ ή σε άλλες χώρες υπέστη την διαδικασία επηρεασμού και εξάρτησης, με τις διανοητικές αλλαγές να φαίνονται αδύνατες. Η υπουργική εύνοια δεν ήταν απλώς απαραίτητη για την προαγωγή τους αλλά και για την ίδια τους την ύπαρξη. Αυτό το είδος κλίματος αρκεί για να αποδυναμώσει το νου εν ονόματι της επιβίωσης ή να αποτρέψει τον τολμηρό στοχασμό σε αντάλλαγμα μίας ήρεμης ζωής⁴⁸.

Με τους πολιτικούς παρουσιάζονται τα εξής προβλήματα αναφορικά με την άσκηση ενεργούς εξωτερικής πολιτικής. Πρώτον, ο προφορικός τους λόγος έχει μία τάση υπεκφυγής, δεν αποκαλύπτει τις πραγματικές θέσεις προκειμένου να μην παγιδεύονται, είτε στο παρόν είτε στο μέλλον. Επιπλέον, προκειμένου να μην χαθεί η εύνοια των ψηφοφόρων τους προσπαθούν να ανταποκριθούν στο λαϊκό αίσθημα και παρεμποδίζουν την κριτική σκέψη, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο φραγμούς στη δημιουργικότητα. Ο γραπτός τους λόγος αποδεικνύει ότι το κύριο ενδιαφέρον των συγγραφέων είναι ο «εαυτός» τους, και για το λόγο αυτό η γλώσσα ξύλινη, χωρίς φαντασία και ουσία, μονότονη και επαναλαμβανόμενη. Δεύτερο εμπόδιο είναι η έλλειψη κοινής οπτικής και η ασυνέχεια σε τυχόν σχεδιασμούς μακρόπνοης στρατηγικής, ειδικά όταν αλλάζει

⁴⁶ Ο.π., DAVUTOGLOU (2010), σελ. 98-97. Και η παρατήρηση:

⁴⁷ Χρήστος ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, *Κατά κεφαλήν καλλιέργεια. Η αντίσταση στην παρακμή*, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις ΙΑΝΟΣ) 2010, σελ. 213-214.

⁴⁸ Βασίλειος ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ, *Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους*, Αθήνα (εκδόσεις Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ) 2009/ΛΙΒΑΝΗ) 2009, σελ. 301-302.

το κυβερνητικό σχήμα. Ο τρόπος σκέψης ενός υπουργού επηρεάζεται, για ευνόητους λόγους, από «προσωπικά στοιχεία». Ο κίνδυνος εκδηλώνεται όταν αυτά τα «προσωπικά στοιχεία» απομακρύνουν υποσυνείδητα τη σκέψη του υπουργού από τα προτάγματα της αντικειμενικά εννοούμενης εθνικής πολιτικής. Ως «προσωπικά στοιχεία», εννοούνται η ιδιοσυγκρασία, το υπόβαθρο, η εκπαίδευση, οι φιλοσοφικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις, ο άμεσος περίγυρος και τα προσωπικά σχέδια⁴⁹.

Είναι αλήθεια ότι απουσιάζει ο μεστός λόγος ενός επιβλητικού Νταβούτογλου στην Ελλάδα, ο γραπτός λόγος του πολιτικού που δίνει όραμα, του λόγιου που είναι σεμνός, του θεωρητικού που είναι έξυπνος, του πρακτικού ανθρώπου που διαθέτει κριτική ικανότητα, που η σκέψη του γεφυρώνει τη θεωρία με την πράξη.

2.2.3 Θεσμικό, ουσιαστικό πρόβλημα στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής

Ο επίσημος συντονιστής και εκφραστής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι το Υπουργείο Εξωτερικών διά της εκάστοτε κυβέρνησης. Στον ρόλο του αυτό είναι συναρμόδια τα Υπουργεία Οικονομικών, Πολιτισμού, Εθνικής Παιδείας, διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων και Εθνικής Άμυνας. Σαφώς και όλα τα υπόλοιπα υπουργεία είναι συνυπεύθυνα για την άσκηση πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής (π.χ. υπουργεία εσωτερικών, ναυτιλίας, τουρισμού, κλπ).

Το μείζον πρόβλημα σήμερα είναι ότι το ΥΠΕΞ έχει εστιάσει στην επικοινωνιακή διπλωματία και όχι σε θέματα στρατηγικής ανάλυσης, ερμηνείας και δημιουργίας εναλλακτικών επιλογών. Παρά τα ευφυή στελέχη του, διακατέχεται, ειδικά στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, από μία έλλειψη ξεκάθαρης θέσης, έναν κοινό στόχο. Επιπλέον, ο γραφειοκρατικός μηχανισμός που υποβόσκει εντός των διευθύνσεων του επηρεάζει αρνητικά την παρουσίαση διαφορετικών πλαισίων προσέγγισης των θεμάτων που χειρίζεται. Κύρια αιτία αυτής της κατάστασης είναι η πρόωγη γήρανση των στελεχών και τα στοιχεία ιδιοτέλειας που εμφανίζονται ως χαοτικοί μηχανισμοί εντός του. Έτσι, με πρόσχημα και αιτία μαζί τη ρουτίνα της καθημερινότητας, η πολιτική διάσταση της άσκησης εξωτερικής πολιτικής είναι αναποτελεσματική στους δύο βασικούς στόχους της. Πρώτον, να επιφέρει βραχυπρόθεσμα ουσιαστικά αποτελέσματα που άπτονται θεμάτων άμεσης προτεραιότητας και δεύτερον, να γεννήσει ή έστω να αναζητήσει μία στρατηγική θεωρία. Και όλα αυτά παρακάμπτοντας όλα

⁴⁹ Όσοι εμπλέκονται σήμερα στην ελληνική πολιτική έχουν ως μόνη ασχολία να αλλάζουν συνεχώς πόστα, να σχεδιάζουν ποιον θα χτυπήσουν πίσωπλάτα και ποιον θα εγκωμιάσουν, να προετοιμάζουν την επόμενη, ανώτερη θέση τους στο πλαίσιο του γνωστού παιχνιδιού εξουσίας. Εντωμεταξύ, τα φλέγοντα προβλήματα ροκανίζουν τα θεμέλια του κράτους, υπονομεύοντας τη δομή της κοινωνίας μας. Δεν θα έπρεπε οι Έλληνες πολιτικοί να τα ερευνήσουν σε βάθος; Το θεωρούν άραγε σκόπιμο να συνεχίσουν να θαμπώνονται από εντυπωσιακές κοινωνικές συγκεντρώσεις και εικόνες με χειραφτίες χαμογελαστών πολιτικών, αντί να ομολογήσουν ότι έχουμε χάσει κάθε ελπίδα για μια ανεξάρτητη και πρωτότυπη πολιτική, και ότι πρέπει να πάψουμε επιτέλους να κρυβόμαστε πίσω από το αυτονόητο γεγονός ότι η Τουρκία είναι μεγαλύτερη από την Ελλάδα; Βασίλειος ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ, *Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους*, Αθήνα (εκδόσεις Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ) 2009, σελ. 131.

τα ιδεολογικά αδιέξοδα, στοχεύοντας στο αποτέλεσμα, τακτικού ή στρατηγικού βεληνεκούς, με αρχή την ευελιξία, την πρωτοτυπία-καινοτομία ιδεών και την προώθηση αυτών.

Αυτός ίσως να είναι και ο πραγματικός ηγετικός ρόλος των προϊστάμενων του ΥΠΕΞ (και των άλλων υπουργείων αλλά και όλων των υπολοίπων θεσμικών οργάνων που μετέχουν στη διαδικασία λήψης απόφασης). Μακριά από ιδεολογήματα να κοπιάσουν για τον αρχικό σκοπό που τάχθηκαν να υπηρετήσουν, να δώσουν όραμα και μία στρατηγική θεωρία, χωρίς όμως να μπλέξουν στα γρανάζια της γραφειοκρατίας, να είναι ουσιαστικοί και αποτελεσματικοί. Και αυτό προϋποθέτει γνώσεις και ευφυΐα, χαρακτήρα οργανωτικό, ευέλικτο, αμέτρητου ήθους.

Λόγω της παγκοσμιοποίησης και της ένταξης στην ΕΕ, όλο και περισσότερα υπουργεία καθώς και δημόσιοι θεσμοί ασκούν εμμέσως εξωτερική πολιτική, διαμορφώνουν εκ των πραγμάτων τη δική τους αυτοτελή υπερεθνική παρουσία. Οι οποιεσδήποτε σχέσεις ανάμεσα στα κράτη, η ρύθμιση και η διασφάλιση της ανάπτυξής τους εμπίπτουν πλέον στην εξωτερική πολιτική. Αποτέλεσμα αυτού είναι να αναδύεται ακόμη περισσότερο η ανάγκη για έναν κεντρικό σχεδιασμό, έναν συντονισμό των ενεργειών. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται ένας δομικός ανασχηματισμός που θα προσδώσει σταθερότητα προκειμένου να σταματήσει η *ad hoc* αντιμετώπιση των θεμάτων από τους θεσμούς μονίμων αντιπροσωπειών. Η στασιμότητα, η οποία σήμερα δεν συμπεριλαμβάνει συντονισμό δημόσιου με ιδιωτικό φορέα, αφήνει ανεκμετάλλευτο το δυναμικό του δεύτερου. Ο κεντρικός σχεδιασμός-συντονισμός που θα οργανώνει και θα κατευθύνει όλους τους φορείς που εμπλέκονται στην εξωτερική πολιτική στους ίδιους στόχους αυτή τη στιγμή λείπει από την ελληνική εξωτερική πολιτική. Και υπάρχουν πολλοί φορείς και όργανα, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό που πολύ θα το επιθυμούσαν αυτό: Κατεύθυνση-συντονισμό-ουσία αποτελέσματος.

Όσον αφορά το θέμα της έλλειψης πολιτικής βούλησης για άσκηση δυναμικής εξωτερικής πολιτικής αυτό είναι αποτέλεσμα του κομματοκρατούμενου περιβάλλοντος. Είναι πασιφανές ότι για να εκλεγεί στην Ελλάδα κάποιος οφείλει να προσφέρει ανταλλάγματα στους ψηφοφόρους του. Άρα, εκ των πραγμάτων, ή θα δεσμευθεί προεκλογικά οπότε στη συνέχεια θα χρησιμοποιήσει το σύστημα προκειμένου να μην αποκαλυφθεί ως ψεύτης και δεν επανεκλεγεί, ή θα αποκηρύξει την άνομη σχέση πολιτικού-ψηφοφόρου, και το πιθανότερο, δεν θα εκλεγεί. Ακόμη προκλητικότερη είναι η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ υποψηφίων και κέντρων εξουσίας στη βάση της προεκλογικής οικονομικής ενίσχυσης. Και εδώ το πρόβλημα είναι οντολογικής φύσης. Η αρχοντιά του υποψηφίου χάνεται στην τελολογική ψηφοθηρία, θυσιάζονται όλα προκειμένου να υπάρξει αποτέλεσμα στην κοινωνία της χρείας. Γιατί καθένας πιστεύει ότι είναι απαραίτητος και χωρίς αυτόν δεν θα υπάρξει πρόοδος, ή ακόμη χειρότερα είναι δέσμιος των προσωπικών του φιλοδοξιών. Και η έλλειψη θεσμών

συνεπάγεται τη μειωμένη απόδοση της εξουσίας, κατά συνέπεια της εξωτερικής πολιτικής.

Αλλά και τα κόμματα έχουν προσκολληθεί σε ιδεολογίες που δεν προσφέρουν τίποτε στην εξωτερική πολιτική. Αντί να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες προκειμένου να προετοιμάσουν τα μέλη τους για ενεργή δράση με βάση το εθνικό συμφέρον, αντί να καθοδηγούν και να κατευθύνουν τα στελέχη τους στην παρακολούθηση μεζόνων θεμάτων εξωτερικής πολιτικής, αυτά επιδίδονται στην επικοινωνιακή χρήση του δυναμικού τους με μοναδικό στόχο τον εσωτερικό τους αντίπαλο, την κατάκτηση της εξουσίας. Και έτσι όταν η καταστροφολογία είναι το κύριο επιχείρημα των αντιπολιτευόμενων κομμάτων, τότε, όταν αναλαμβάνουν την εξουσία έχουν παντελή άγνοια επιτελικού σχεδιασμού. Δεν προσπαθούν να λειτουργήσουν με βάση τους θεσμούς, έχουν αποπροσανατολισθεί, λειτουργούν με κυρίαρχη ιδεολογία τη χρήση, όχι την καθημερινή πρακτική του βίου. Αγκαλιάζουν τον αρρωστημένο συνδικαλισμό, ξεχνούν το Κυπριακό. Ίσως είναι κι αυτό ένας μηχανισμός αυτοάμυνας του ατόμου χωρίς ταυτότητα, του ασπόνδυλου κόμματος.

Και μετά από όλα τα παραπάνω τελικά καταλήγουμε στο θεσμικό ηγέτη του ΥΠΕΞ, τον υπουργό, και στην «προσωπική» πολιτική που εφαρμόζει. Όταν ο υπουργός έχει αναλάβει αυτή τη θέση με τα ορθολογικά κριτήρια της στρατηγικής ευφυΐας, της άρτιας διπλωματικής κατάρτισης και της ευρύτητας ιστορικών γνώσεων η εξωτερική πολιτική οδεύει καλά, ιδίως όταν συνοδεύεται από ρηξικέλευθες προτάσεις. Στην αντίθετη περίπτωση η εξωτερική πολιτική και ο χειρισμός των διεθνών υποθέσεων της χώρας καταβαρυνώνεται. Όμως το ζητούμενο για να αναδειχθεί χαρισματική ηγεσία στο Υπουργείο Εξωτερικών, πέρα από τα παραπάνω, είναι η ύπαρξη πολιτικής βούλησης ταυτόχρονα με την καλλιεργημένη ικανότητα αξιολογικής αποτίμησης των επιτευγμάτων πολιτισμού⁵⁰. Με αυτά τα κριτήρια υπάρχει πιθανότητα να εμπνευσθεί ένα όραμα με ρεαλιστικούς στόχους και μέσα που θα διευκολύνουν την επίτευξή τους. Το πρόβλημα είναι ποιος θα πιστέψει ότι αυτό είναι το σημαντικότερο προσόν για έναν μέλλοντα ΥΠΕΞ.

Όταν όλοι επιδιώκουν γρήγορο αποτέλεσμα τότε η κοσμοπολίτικη αρχοντιά θυσιάζεται για την επαρχιώτικη νοοτροπία, ο μεταπρατισμός κάνει γιορτή και οι αντίπαλοι της πατρίδας μας γελούν φωναχτά.

⁵⁰ Χρήστος ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Ο ενδοπισμός είναι πάντοτε ανιστόρητος, ημερ. δημοσ. 20.04.2010

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στον 21^ο αιώνα και το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική

Είναι αυτοσκοπός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής η αποκρυπτογράφηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων εφόσον επηρεάζεται άμεσα από την πολιτική της Τουρκίας ως γειτονικής χώρας; Όχι, η εξωτερική πολιτική δεν εστιάζει την προσοχή της σε μία μόνο διάσταση, ακόμη κι αν είναι το σπουδαιότερο και δυσκολότερο πρόβλημα. Από τη στιγμή που η Γείτονος χώρα ανανέωσε την εξωτερική της πολιτική, σε βάση «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονές της» όπως τουλάχιστον επικαλείται η ίδια, τίθενται αυτόματα πολλά ερωτήματα για την σχέση που έπεται και χρήζει επανεκτίμησης. Είναι η ήπια ισχύς που θέλει πλέον να εμφανίζεται και τι αντίκτυπο έχει για την Ελλάδα; Κι αν δεν είναι; Μπορεί η ελληνική εξωτερική πολιτική να υπερκεράσει τα εμπόδια που γεννιούνται από αυτή τη δυναμική και πως θα το πετύχει;

3.1 Δυναμικές Γεωπολιτικές Θεωρήσεις: Η Τουρκία ως ήπια ισχύς;

Η τουρκική εξωτερική πολιτική την τελευταία περίοδο βιώνει μία πολύ μεγάλη αλλαγή. Η πιο σημαντική είναι το πέρασμα από μία αντίληψη επικεντρωμένη στην κρίση, σε μία άλλη επικεντρωμένη στο όραμα. Το όραμα αυτό στηρίζεται σε τρεις άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά την σειρά κατάταξης της Τουρκίας στον κατάλογο των *πιο ισχυρών χωρών του κόσμου*. Το μέσο για επιτευχθεί αυτό είναι η χώρα να αρθρώσει μία πολιτική για την ΕΕ και το ΝΑΤΟ που αποτελούν τους κυριότερους μηχανισμούς ευημερίας και εξασφάλισης ισορροπίας ανεξαρτησίας και ασφάλειας. Ο δεύτερος άξονας αφορά την περιοχή και τον περίγυρο της Τουρκίας όπου η χώρα επιλέγει τη μετάπλαση της «σχέσης μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονές της» σε «σχέση μεγίστου οφέλους»⁵¹. Ξεκαθαρίζοντας ότι έχει ερείσματα στα Βαλκάνια, στον Καύκασο, στη Μέση Ανατολή, στον Εύξεινο Πόντο, στην Κασπία, στη Μεσόγειο και στον Περσικό Κόλπο (Οθωμανική Αυτοκρατορία), θεωρεί ότι είναι ιστορικό της χρέος η διασύνδεση των Τούρκων που υπάρχουν στα εδάφη αυτά και ότι είναι έτοιμη να ανταποκριθεί πλήρως σ' αυτό. Ο τρίτος άξονας αφορά το νέο, δυναμικότερο *παγκόσμιο όραμά* της και την παρουσίαση διεθνώς των απόψεών της για κάθε θέμα. Μέσα από τις θέσεις της αυτές θα διαπιστώσουν όλοι παγκοσμίως ότι

⁵¹ Οι άξονες αυτοί της πολιτικής της Τουρκίας παρουσιάστηκαν από τον Τούρκο ΥΠΕΞ Αχμέτ Νταβούτογλου στην ομιλία που πραγματοποίησε κατά την τελετή ανάληψης των καθηκόντων του και είναι δημοσιευμένες στην ιστοσελίδα του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών, Χρήστος Δ. ΜΗΝΑΓΙΑΣ, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα (εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη) 2010, σελ. 35-36. Στην Ελλάδα έχει προβληθεί κατά κόρον ο όρος που διαδίδει ο Τούρκος ΥΠΕΞ «σχέση μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», πλην όμως έχει αγνοηθεί η άποψή του για «σχέση μεγίστου οφέλους». Στο πεδίο των διεθνών σχέσεων το συμφέρον δεν είναι κάτι καινούργιο που θα πρέπει να μας ξενίζει, όμως όταν συνοδεύεται από τη ρήση του ίδιου ότι η Τουρκία επιφορτίστηκε με την ευθύνη να αποκαθιστά την τάξη σε μία τόσο μεγάλη περιοχή, τότε το σημεινόμενο θα πρέπει να προβληματίζει.

είναι μία χώρα που δεν προβάλλεται για τις κρίσεις που υπάρχουν στην περιοχή της αλλά μία χώρα που δρα σε όλους τους τομείς (π.χ. κλιματικές αλλαγές). Προκειμένου να το πετύχει αυτό επιδιώκει την εκπροσώπηση της ως μέλους στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, ενώ κάνει ανοίγματα στην Αφρική και στη Λατινική Αμερική⁵².

Επιπλέον, ο νεοδιοριζόμενος βοηθός του υπουργού εξωτερικών Σελίμ Γενέλ αναφέρει σε συνέντευξή του για την «Νέα Εξωτερική Πολιτική» ότι η Τουρκία διακήρυξε και εννοεί την «πολιτική μηδενικών προβλημάτων» με όλους τους γείτονές της, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, μιλώντας για την επίλυση του προβλήματος στην Κύπρο αλλά και το θέμα του *casus belli*⁵³. Προκειμένου να διαπιστώσουμε την αλήθεια των προσδιοριστικών αυτών χαρακτηρισμών και προθέσεων ας αναλύσουμε τη γεωπολιτική της Τουρκίας με βάση τις τρεις συνιστώσες της.

3.1.1 Πολιτισμική ισχύς

Τα κέντρα βάρους της πολιτιστικής ισχύος που χρησιμοποιεί η τουρκική διπλωματία και εκμεταλλεύεται στις διεθνείς της σχέσεις είναι η ταυτότητά της ως ισλαμική χώρα η οποία αφενός με βάση την ιστορική της παρακαταθήκη έχει χρέος και οφείλει να ασκεί επιρροή⁵⁴ σε όλα τα κράτη του εγγύς γεωγραφικού της χώρου όπου υπάρχει μουσουλμανικό στοιχείο, αφετέρου λόγω της επιρροής που έχει στον ισλαμικό κόσμο είναι πολύτιμος σύμμαχος για τη Δύση ως ο συνδετικός κρίκος με το Ισλάμ.

Βέβαια πουθενά σε όλα αυτά δεν αναφέρεται η στάση της Τουρκίας σε σχέση με τους συμμάχους της και την ιστορική απόδειξη ότι ουδέποτε η Δύση δεν εισέπραξε τη γεωπολιτική της αξία, αλλά ούτε και η Ανατολή (βλ. 1^ο κεφάλαιο παρούσης εργασίας). Όσον αφορά την Οθωμανική Αυτοκρατορία που παρουσιάζεται ως ένα χωνευτήρι λαών που αφομοίωσε όλους τους υπόλοιπους πολιτισμούς δημιουργώντας το δικό της δεν καταγράφεται πουθενά ο βίαιος τρόπος με τον οποίο προσπάθησε να εξισλαμίσει τους λαούς της Ευρώπης και Ασίας ή το ότι απέτυχε να συνθέσει τους πληθυσμούς των εδαφών της. Η κοινωνική δομή του οθωμανικού κράτους ήταν αυτή μίας κοινωνίας δούλων, όπου ο μόνος ελεύθερος ήταν ο Σουλτάνος και αυτό φαίνεται από τη συνεχή ανταρσία των υπόδουλων χριστιανικών πληθυσμών καθώς και από το ότι η

⁵² Για η υλοποίηση της πολιτικής ως προς τον τρίτο άξονα και τις πρόσφατες εξελίξεις στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ βλ. Δώρα ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Η Τουρκία, νέα περιφερειακή κραταιά δύναμη*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 26.09.2010.

⁵³ Βλ. εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 19.09.2010

⁵⁴ Αξίζει να τονισθεί ότι ο Νταβούτογλου όταν μιλά για πεδία γεωπολιτικού ενδιαφέροντος εννοεί τις περιοχές στις οποίες μία χώρα σκοπεύει να επεκτείνει τα συμφέροντά της, ενώ ως πεδία γεωπολιτικής επιρροής καθορίζει τις γεωγραφικές περιοχές στις οποίες μία χώρα αποσκοπεί να *διεισδύσει*, Χρήστος Δ. ΜΗΝΑΓΙΑΣ, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα (εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη) 2010, σελ. 42. Το ποσοστό που αντιπροσωπεύει η Τουρκία στην Ευρώπη είναι 3% της συνολικής της επιφάνειας.

συρρίκνωσή της έγινε από εσωτερικές επαναστάσεις κι όχι από εξωτερική επίθεση.

Επιπλέον, η τουρκική διπλωματία ισχυρίζεται ότι λόγω του πολιτισμού που αναπτύχθηκε κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η σημερινή Τουρκία είναι μία ιδιαίτερη χώρα η οποία έχει ως κύριο έργο τη διατήρηση της ιστορικής της κληρονομιάς. Το κύριο επιχείρημα του νυν υπουργού εξωτερικών της Τουρκίας είναι ότι η Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν το πολιτικό μόρφωμα της μοναδικής πολιτισμικής περιοχής που συστάθηκε στον αντίποδα της Ευρώπης και το οποίο άσκησε απευθείας την εξουσία του. Η κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επηρέασε τόσο απευθείας τη διαδικασία κατάρρευσης του φεουδαλικού συστήματος που υπήρχε στην Ευρώπη, όσο και το άνοιγμα της Ευρώπης προς τον άγνωστο ως τότε κόσμο για την ανακάλυψη νέων εμπορικών οδών. Η Τουρκία δεν έχει να κάνει σε τίποτε με το σύγχρονο σύστημα κρατών που γεννήθηκε στην Ευρώπη.

Στη σελίδα 119 του μεταφρασμένου έργου του, στην προσπάθειά του να συνδέσει την πορεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την επιρροή της στη δημιουργία του ενδοευρωπαϊκού συστήματος κρατών που εγκαθιδρύθηκε από τη συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648, αναφέρεται στην μετωπική σύγκρουση της πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την ευρωπαϊκή πολιτιστική περιοχή. Μάλιστα δεν διστάζει να γράψει ότι: *...Η πολιορκία της Βιέννης (συνθήκη Κάρλοβιτς του 1699 με ήττα και εδαφικές απώλειες για την Οθωμανική Αυτοκρατορία) υπήρξε ένα σημείο καμπής και για την Ευρώπη και ο συνασπισμός που σχηματίστηκε ενάντια στους Οθωμανούς, συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ιδέας και συνείδησης. Δηλαδή υποστηρίζει ότι η Ευρώπη αναγεννήθηκε χάριν της οθωμανικής επίθεσης (συσπείρωσης) και ότι για την αναγέννηση καλό είναι μερικές φορές να γίνονται επιθέσεις. Αυτό αποτελεί ιστορικά καταξιωμένο επιχείρημα του ρεαλιστικού παραδείγματος και όχι διαπίστωση του τούρκου ΥΠΕΞ περί επιρροών της οθωμανικής αυτοκρατορίας και μοναδικότητάς της. Βέβαια, η διαφορά σημαίνοντος και σημαινόμενου είναι κάτι το οποίο ίσως και να διαχωρίζει το πρόσωπο από το προσωπίο.*

Κατά παρόμοιο τρόπο και προκειμένου να δείξει την ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα της Τουρκίας ο Νταβούτογλου υποστηρίζει ότι η πολιτική κουλτούρα της Τουρκίας δεν έχει σχέση ούτε με αυτή της Μέσης Ανατολής, ούτε με αυτή των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας, Κίνας, Ιαπωνίας⁵⁵. Ξεχνά σε όλα τα παραπάνω συστήματα ο νυν ΥΠΕΞ να αναφέρει

⁵⁵ Για την σημερινή σχέση Τουρκίας και ΕΕ ο νυν Τούρκος ΥΠΕΞ αφορίζοντας την Ευρώπη για τη στάση που κρατά στην πιθανή ένταξη της πρώτης στη δεύτερη υποστηρίζει ξεκάθαρα την πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική και παραλληλίζει την Ευρώπη με την Κεντρική Ασία. Μάλιστα λέει χαρακτηριστικά σε συνέντευξή του στο κανάλι της τουρκικής κρατικής τηλεόρασης: «Για την Τουρκία η Κεντρική Ασία και η Ευρώπη δεν αποτελούν ετερόνυμους πόλους. Αντιθέτως αποτελούν πόλους όπου ο ένας συμπληρώνει τον άλλο». Όσο πιο πολύ τεντώνουμε το τόξο προς την Ασία τόσο πιο μακριά θα μπορέσουμε να ρίξουμε το βέλος προς την Ευρώπη...», Χρήστος Δ. ΜΗΝΑΓΙΑΣ, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα (εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη) 2010, σελ. 73

πως υπήρξε ιστορικά πολιτική κουλτούρα που επηρέασε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μάλιστα από τη στιγμή της γέννησής της, άμεσα και έμμεσα, όπως επηρέασε και ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη μέχρι τις μέρες μας. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Για το νομαδικό λαό που ήρθε από τα βάθη της Κεντρικής Ασίας οι βασικές επιρροές προκειμένου να οργανωθεί σε οντότητα ήταν η Περσική Αυτοκρατορία, ενώ για τον εξισλαμισμένο λαό που εγκαταστάθηκε στη Μικρά Ασία και από εκεί επεκτάθηκε στην Ευρώπη, τη Βόρειο Αφρική και σε πολλά άλλα μέρη το φωτεινό παράδειγμα διπλωματίας ήταν η τότε πολιτιστική συνέχεια του αρχαίου ελληνισμού, το Βυζάντιο.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δημιούργησε το δικό της πολιτισμό, είναι αδιανόητο να το αμφισβητήσει κάποιος. Όμως είναι γενικότερη παρατήρηση των επικοινωνιακών τεχνασμάτων της τουρκικής διπλωματίας ότι προσπαθεί να πλαστογραφεί την ιστορία ή να παραποιεί βασικές έννοιες σε σημείο καταφανούς ακύρωσης στοιχειωδών κανόνων εντιμότητας. Όταν ο νυν τούρκος ΥΠΕΞ προσπαθεί να ερμηνεύσει τι είναι πολιτισμός προκειμένου να υπερθεματίσει την πολιτισμική αξία της χώρας του πέφτει σε σοβαρά σφάλματα και ίσως να ταυτίζεται με το ναζιστικό καθεστώς⁵⁶.

Στην πολιτισμική σφαίρα θα πρέπει να επισημανθεί και ο τεράστιος ρόλος του τουρκο-αμερικανικού lobby. Η Άγκυρα έχει στήσει έναν ιστό, τον οποίο συντηρεί ξοδεύοντας πακτωλούς χρημάτων, «πιάνοντας» τα κέντρα βάρους της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής με αποτέλεσμα την άμεση επιρροή της εις όφελος της προώθησης των τουρκικών συμφερόντων. Με τη βοήθεια του αμερικανο-εβραϊκού lobby (τουλάχιστον πριν τη ρήξη των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών), τη χρηματοδότηση πολλών think tanks αλλά και τη βοήθεια της αμερικανικής κυβέρνησης έχει καταφέρει να μπλοκάρει πολλές από τις όποιες προσπάθειες κάνει το ελληνο-αμερικανικό. Το μοναδικό lobby που ασκεί επιτυχημένες πιέσεις κατά της Άγκυρας είναι το πολύ καλά οργανωμένο αμερικανο-αρμενικό⁵⁷.

Η Κωνσταντινούπολη τείνει να γίνει, αν δεν έχει συμβεί ήδη αυτό, η πόλη με τον μεγαλύτερο πληθυσμό του κόσμου, με συνεχείς προβολές στο εξωτερικό και άλλου είδους πολιτιστικής διπλωματίας ενέργειες, απλές ή σύνθετες. Τα τουρκικά παράλια, ευημερούν και αναπτύσσουν συνεχώς τον τουρισμό τους χάρις την επικοινωνιακή στρατηγική των αντίστοιχων θεσμικών φορέων. Είναι χαρακτηριστική η έκθεση που έγινε το 2003 στο Λονδίνο με θέμα το Πολιτισμικό δυναμικό της Τουρκίας (άνθηση τεχνών και γραμμάτων επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) και σκοπό την προβολή της χώρας σε παγκόσμιο επίπεδο. Εξάλλου, σύμφωνα με την εξίσωση Νταβούτογλου περί ισχύος η ιστορία, η γεωγραφία, ο πληθυσμός και ο πολιτισμός αποτελούν τα σταθερά της δεδομένα.

⁵⁶ Νίκος ΛΥΓΕΡΟΣ, *Πολιτισμός, Κοινωνία και Βαρβαρότητα*, www.lygeros.org. Επίσης Σταύρος ΛΥΓΕΡΟΣ, *Σταυροφόροι χωρίς Σταυρό. Ισλαμική τρομοκρατία, ΗΓΠΑ & Νεοοθωμανισμός*, Αθήνα (εκδόσεις Α.Α.ΛΙΒΑΝΗ) 2010, σελ. 201.

⁵⁷ Μάριος Α. ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ, *Η Διαχρονική Συνέχεια της Αμερικανικής Μακροστρατηγικής*, στο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, τευχ. 15-16, ΣΕΠ 08-ΑΠΡ. 09.

3.1.2 Οικονομική ισχύς

Ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας αυτή τη στιγμή είναι η δυναμική που έχει αναπτύξει η οικονομία της. Απέναντι σε μία Δύση που προσπαθεί να ορθοποδήσει, παλεύει να αναδιοργανωθεί έναντι της βαθιάς ύφεσης και της οικονομικής κρίσης η οικονομία της Τουρκίας παρουσιάζει άνθηση παρά τα σοβαρά προβλήματά της στις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

Η οικονομία σύμφωνα με τις γεωπολιτικές θεωρίες αλλά και τις διεθνολογικές θεωρήσεις εντάσσεται στις «σκληρές» μορφές ισχύος. Η ισχύς σημαίνει κατοχή πόρων. Όποιο κράτος παραβλέπει τη σχέση οικονομίας-στρατηγικής μοιραία θα συναντήσει προβλήματα άνισης ανάπτυξης που οδηγούν πάντοτε σε δυσάρεστες καταστάσεις, συχνά επικίνδυνες και ενίοτε ορισμένες καταστροφικές⁵⁸.

Ο Νταβούτογλου, άκρως πραγματιστής, εντάσσει την οικονομία στα δυναμικά στοιχεία της εξίσωσής του και τη θεωρεί κύριο στοιχείο της διπλωματίας. Λαμβάνοντας υπόψη την αλλαγή του παγκόσμιου σκηνικού όσον αφορά την οικονομική συνιστώσα και τις σχέσεις αλληλεξάρτησης που δημιουργούνται διαβλέπει πως το σημαντικότερο στοιχείο για την ανάπτυξη είναι να βρεθεί ο τρόπος να ξεπερασθεί το ζήτημα της εναρμόνισης όλων των παραγόντων που την επηρεάζουν (περιφερειακές προσπάθειες ολοκλήρωσης, πολυεθνικές, μη κρατικοί δρώντες, παραγωγικότητα κ. ά.).

Αυτό όμως που κάνει την Τουρκία να ξεχωρίζει στον τομέα της οικονομίας είναι η εξέλιξη της βιομηχανίας και η τεχνολογική πρόοδος η οποία στοχεύει σε έναν εμπορικό χαρακτήρα. Ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια στην τεχνολογική ανάπτυξη της Τουρκίας και κατ' επέκταση της τουρκικής οικονομίας είναι ο ρόλος του στρατού. Η επιτυχημένη προσπάθεια οργάνωσης τουρκικής στρατιωτικής βιομηχανίας είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός πανίσχυρου εξοπλιστικού συμπλέγματος το οποίο εκτίναξε ολόκληρη την τουρκική βιομηχανία. Ο στρατός στην Τουρκία διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο και στην οικονομική ζωή της, αφού συμμετέχει ενεργά σε αυτήν με τις ισχυρές αμυντικές βιομηχανίες και τα πολεμικά βιομηχανικά συγκροτήματα που ιδρύει, οργανώνει και διαχειρίζεται απόλυτα ή σε συνεργασία με το ιδιωτικό κεφάλαιο (εγχώριο και ξένο) με συνέπεια την αύξηση της οικονομικής ανεξαρτησίας του.

Η τουρκική ελίτ έχει θέσει ως μακροπρόθεσμο στόχο της τη διαμόρφωση μιας πολεμικής βιομηχανίας τόσο ισχυρής, ώστε η Τουρκία να καταστεί η απόλυτη υπερδύναμη της περιοχής της Βαλκανικής, αλλά και της ευρύτερης περιοχής του Καυκάσου καθώς και της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο η οικονομική κρίση του 2000, 01 που έπληξε την Τουρκία επέβαλε την αναθεώρηση του εθνικού

⁵⁸ Χαράλαμπος ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2008, σελ. 41-60.

αμυντικού της προϋπολογισμού και την αναβολή ή την ακύρωση προμηθειών που είχαν συμφωνηθεί με εγχώριες ή ξένες αμυντικές βιομηχανίες.

Στην οικονομική κρίση που εκδηλώθηκε από το 2007 έως τις μέρες μας ο τουρκικός στρατός διαδραματίζει έναν ιδιόμορφο ρόλο. Το Ίδρυμα Αλληλοβοήθειας Στρατού (Ι.Α.Σ) δραστηριοποιείται επενδυτικά μόνο κατά ένα περιορισμένο βαθμό στην παραγωγή προϊόντων. Επομένως δεν προσανατολίζεται σε επενδυτικούς κλάδους που συνδράμουν στην ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας, διότι αποσκοπούν πρωτίστως στην επίτευξη της μεγιστοποίησης της κερδοφορίας. Η συνεργασία του Ι.Α.Σ. με το Ίδρυμα Ενίσχυσης Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων, κυφόρησε ένα οικονομικο-στρατιωτικό μόρφωμα που στηρίζεται στο τρίπτυχο Στρατός-Επιστήμη-Τεχνολογία. Έτσι στρατιωτικοποιήθηκε η τουρκική οικονομία, ενσωματώθηκε οργανικά το στρατιωτικό με το ιδιωτικό κεφάλαιο και διαμορφώθηκε μια καινούρια μορφή συσσώρευσης κεφαλαίου, το οποίο προστατεύεται νομικά από το κράτος, ελαχιστοποιεί τους επιχειρησιακούς κινδύνους, περικλύπει διάφορα έξοδα, διασφαλίζει ολιγοπωλιακά και μονοπωλιακά κέρδη, αντιστέκεται στις οικονομικές διακυμάνσεις και παρουσιάζει ανθεκτικότητα στις υφέσεις.

Ο δομικός μετασχηματισμός του ανεπτυγμένου καπιταλισμού εξελίσσεται παράλληλα με την παγκοσμιοποίηση, τον φιλελευθερισμό και τις ιδιωτικοποιήσεις και επιταχύνεται κατά τα τελευταία έτη με θετικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και επιδράσεις διάχυσης σε ποικίλους κλάδους της τουρκικής οικονομίας. Το στρατογραφειοκρατικό κεφάλαιο με τις προεκτάσεις του στο σύνολο της τουρκικής οικονομίας συνδράμει αποφασιστικά στη θωράκισή της σε περιόδους χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης γενικότερα. Η κρίση που ξεκίνησε από τα ενυπόθηκα δάνεια στις Η.Π.Α. επεκτάθηκε στην Ευρωπαϊκή ήπειρο και στη διεθνή οικονομία επέδρασε πολύ αρνητικά στην τουρκική βιομηχανία. Η παραγωγή, η οποία συρρικνώθηκε δραματικά κατά 15% περίπου απέφερε δραστική μείωση του Α.Ε.Π. της Τουρκίας, που είχε ήδη πληγεί. Ωστόσο οι αμυντικές επιχειρήσεις και οι συνεργαζόμενες με αυτές ιδιωτικές εταιρείες τουρκικών ή ξένων συμφερόντων δεν έχουν επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τη δυσμενή οικονομική συγκυρία. Αντιθέτως αυξάνονται ή τουλάχιστον δε μειώνονται οι παραγγελίες στρατιωτικών και αμυντικών συστημάτων και εξοπλισμών, ενώ τα ιδρύματα οικονομικής ωφέλειας του στρατού προσφέρουν κονδύλια για την αντιμετώπιση της κρίσης στον ιδιωτικό τομέα, μέσω νέων παραγγελιών και επιχειρηματικών συμφωνιών, στα πλαίσια του αμυντικού προϋπολογισμού της Τουρκίας.

Ο μερκαντιλιστικός μιλιταρισμός που παρατηρείται στην Τουρκία από το 1960 έως σήμερα δικαιολογείται από τη σχέση που έχει διαμορφωθεί μεταξύ της στρατιωτικής και της επιχειρηματικής ελίτ-ανώτερης τάξης. Αυτή εκφράζεται και αντιπροσωπεύεται επιχειρηματικά στην Τουρκία από τον πανίσχυρο Σύνδεσμο των Τούρκων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών. Η οικονομική συμπίεση και η

αρμονική συνύπαρξη του κεμαλικού επιχειρηματικού κεφαλαίου με το αμιγώς στρατιωτικό κεφάλαιο έχει πλέον θεμελιωθεί σε γερές βάσεις, που διαπνέονται και από μια παρεμφερή πολιτική ιδεολογία και σκέψη. Το Ι.Α.Σ. επιδρά περισσότερο παρασκηνιακά, όμως ουσιαστικά στην τουρκική καπιταλιστική οικονομία και οι συμφωνίες εμπορικού και οικονομικού χαρακτήρα αυξάνονται σε περιόδους οικονομικής ανόδου, ενώ διατηρούνται ισχυρές και αντιπαρέρχονται τις ποικίλες αντιξοότητες σε περιόδους οικονομικής ύφεσης. Σε γενικές γραμμές πρόκειται για μια μοναδική στο είδος της διαδικασία με την οποία το κεμαλικό κεφάλαιο στρατιωτικοποιείται και ο τουρκικός στρατός οδηγείται σε μια οργάνωση και διοίκηση ολοένα και πιο καπιταλιστικού τύπου.

Η αντοχή της τουρκικής οικονομίας στη μέγγενη της τρέχουσας οικονομικής κρίσης συνιστά ως ένα σημείο αποτέλεσμα της αέναης διαδικασίας συσσώρευσης κεφαλαίου που πραγματοποιείται σταθερά, μεθοδικά, με συστηματικό τρόπο και με οικονομικό και πολιτικό προγραμματισμό, η οποία έχει τις ευλογίες και καθοδηγείται από τους στρατιωτικούς ηγέτες της Τουρκίας. Οι ίδιοι αποκομίζουν τεράστια οικονομικά οφέλη από την ενεργό συμμετοχή-εμπλοκή τους σε αυτήν τη διαδικασία, αυξάνοντας την οικονομική και πολιτική τους ισχύ και επιρροή. Επιπλέον, το κράτος της Τουρκίας δίνει βαρύτητα στη στρατιωτική και οικονομική ισχύ, γεγονός που συνδέεται και με την πορεία συσσώρευσης του εθνικού κεφαλαίου και ιδιαίτερα του στρατιωτικού και κεμαλικού κεφαλαίου, όπως αυτό εκφράζεται από τις αμυντικές βιομηχανίες και τις συμμετοχές του στρατού και των ηγετών του σε τουρκικές επιχειρήσεις και μεγάλοπνοα επιχειρηματικά προγράμματα-σχέδια σε αποδοτική και αποτελεσματική συνεργασία με το εγχώριο και το αλλοδαπό κεφάλαιο (ξένες επιχειρήσεις, πολυεθνικές εταιρείες, άμεσες ξένες επενδύσεις στην Τουρκία)⁵⁹.

3.1.3 Στρατιωτική ισχύς

Είναι πολύ εμφανές στη μελέτη του Νταβούτογλου η παντελής έλλειψη αναφοράς στο στρατοκρατούμενο καθεστώς της Άγκυρας. Ενίοτε, μέσα στα κείμενά του προσεγγίζει το θέμα είτε πολιτικά είτε πολιτισμικά, αλλά σίγουρα δεν κάνει απευθείας κρίσεις. Τη στρατιωτική ισχύ βέβαια την λαμβάνει υπόψη του στα δυναμικά στοιχεία της εξίσωσής του περί ισχύος, όμως εκεί σταματά. Θεωρώντας ότι η ανάλυση που κάνει, ολόκληρο το βιβλίο του, είναι αριστοτεχνικά φτιαγμένο, είναι άξιο απορίας η στάση του αυτή σε σχέση με τον τουρκικό στρατό. Δύο τινά μπορεί να συμβαίνουν: είτε ο Τούρκος ΥΠΕΞ οραματίζεται πραγματικά την εξάπλωση της χώρας του ως μία ήττα ισχύς που άριστα υποστηρίζει είτε σκόπιμα παραβλέπει τις αντιξοότητες του δυϊσμού που

⁵⁹ Για την ανωτέρω ανάλυση του πρωταγωνιστικού ρόλου του τουρκικού στρατού στην οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη της χώρας βλ. Γεώργιος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, *Ο ρόλος του στρατού στην οικονομία και στην οικονομική κρίση στην Τουρκία*, στο ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, Τεύχος 88, ΣΠΑ, Δεκέμβριος 2009.

αντιμετωπίζει το τουρκικό κράτος με την εσωτερική διαμάχη που τείνει να ξεσπάσει. Με βάση τον πανέξυπνο τρόπο σκέψης του το δεύτερο φαίνεται απλό και είναι πολύ πιθανόν να ισχύει, εξυπηρετεί όλους, ιδίως μετά τις εσωτερικές προστριβές που σημειώθηκαν μεταξύ κυβέρνησης Ερντογάν και ηγετικών προσωπικοτήτων του στρατεύματος. Στην πρώτη περίπτωση θα ήταν πολύ αφελές εκ μέρους του να μην αναφερθεί στην πρωτεύουσα αυτή τη στιγμή παράμετρο της εξίσωσής του, όσο κι αν την θεωρεί δυναμική ή περιθωριακή (με αυξομειώσεις). Εκτιμώ πως η αλήθεια είναι η εξής: Το εν λόγω σύγγραμμα εκδόθηκε στις αρχές του αιώνα όταν ο κ. Νταβούτογλου είχε την ιδιότητα του ακαδημαϊκού και όχι του ηγέτη της τουρκικής διπλωματίας ενώ δεν ήταν μέλος της ισλαμικής κυβέρνησης Ερντογάν. Φυσικά γνώριζε και γνωρίζει πολύ καλά τον ρόλο του στρατού που, τελικά, φαίνεται ότι η επίδρασή του είναι ευεργετική, ειδικά με βάση το ρεαλιστικό παράδειγμα. Επιθυμεί τον ρόλο του στρατού με την προϋπόθεση να υπακούει στις εντολές της πολιτικής ηγεσίας η οποία μπορεί ταυτόχρονα να της διαφεύγουν ορισμένα «σφάλματα» της δυναμικής πολεμικής μηχανής. Γιατί οι ισχυρές ένοπλες δυνάμεις είναι ο κύριος μοχλός εξάπλωσης μίας δύναμης, χωρίς απαραίτητα να ενεργήσει. Εκτιμώ πως επέρχεται αυτή η ισορροπία σταδιακά με τις πολύ έξυπνες κινήσεις του ηγέτη-πρωθυπουργού, όπως φαίνεται και από το πρόσφατο δημοψήφισμα με στόχο τις συνταγματικές αλλαγές⁶⁰. Από την άλλη οι τούρκοι στρατηγοί αντιλαμβάνονται πως μόνο να κερδίσουν μπορούν από τις αλλαγές αυτές -αρκεί να το εκμεταλλευτούν σωστά. *Κι έτσι η ήπια ισχύς αναπτύσσεται με τη μορφή πολυδιάστατης στρατηγικής... και ταυτόχρονα στρατιωτικής ισχύος.* Αυτό βέβαια δεν το καταλαβαίνουν οι Κούρδοι ή οι Έλληνες της Κύπρου ή οι Έλληνες αεροπόροι που αναχαιτίζουν νύχτα και μέρα τούρκους συναδέλφους τους παραβάτες και παραβιαστές. Η τουρκική διπλωματία κάνει πολύ καλά τη δουλειά της και ορθώνει υπόκωφα και αποτελεσματικά την επεκτατική της πολιτική. Για το λόγο αυτό οι υπεύθυνοι της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και άμυνας οφείλουν να λειτουργούν με αυξημένη κριτική ικανότητα στις δυναμικές γεωπολιτικές θεωρήσεις της Γείτονος, με κεντρικό άξονα τα αδιαπραγμάτευτα κυριαρχικά δικαιώματά της χώρας μας και με προσεκτικές κινήσεις, τουλάχιστον για το βραχυπρόθεσμο μέλλον.

Το εντυπωσιακό με τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις είναι το επίπεδο της ηγεσίας τους από πλευράς παιδείας και τεχνογνωσίας. Η ομιλία του αρχηγού του τουρκικού Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων, στρατηγού Yasar Buyukanit στις ακαδημίες Πολέμου (16.3.2007) επιβεβαιώνει το ανωτέρω συμπέρασμα. Το εντυπωσιακό δεν είναι αυτά που αναφέρει ο στρατηγός για την τέχνη του πολέμου. Είναι το περιεχόμενο μέσα στο οποίο τα ενσωματώνει. Στο κείμενο περιλαμβάνονται αναφορές σε Ινδούς ποιητές, στον Αριστοτέλη (Aristo), στο Νεύτωνα, στη Θεωρία του Χάους, ακόμη και στην εναλλακτική

⁶⁰ Πέτρος ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Η αποφασιστική μάχη του Ερντογάν*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 19.9.2010.

θεώρηση περί υποδειγμάτων του Imre Lakatos. Ο στρατηγός διαχωρίζει την θεωρία από την πράξη, το ρεαλισμό από τον ουτοπισμό, δίνοντας με όλες αυτές τις αναφορές το στίγμα του στα στελέχη των ενόπλων δυνάμεων. Βέβαια η αδυναμία που χαρακτηριστικά ξεχωρίζει στην ομιλία του αρχιπασά είναι η θεοποίηση του Μεγάλου Ηγέτη, του Κεμάλ. Εκεί αυτοεγκλωβίζεται⁶¹. Με τέτοιες θέσεις επιβεβαιώνεται ότι η τουρκική ηγεσία ταυτίζεται σε γνωσιολογικό επίπεδο με την πολιτική ηγεσία, μπορεί άνετα να κατανοεί και να ακολουθεί τις επιταγές της ή να χαράζει αυτή τους νέους δρόμους χωρίς να απαξιώνεται από πανεπιστημιακούς και ακαδημαϊκούς κύκλους για την έλλειψη τεκμηριωμένης επιχειρηματολογίας ή επιστημονικότητας, δείχνοντας έτσι πανέτοιμη για την υποστήριξη δυναμικών γεωπολιτικών θεωρήσεων.

Για τις λειτουργίες του τουρκικού στρατεύματος περιλαμβάνονται εντυπωσιακά στοιχεία στη μελέτη του Χ. Μηνάγια για *εθνική στρατηγική* έως και τακτικές λεπτομέρειες που όμως για τον αναθεωρητισμό της εν λόγω χώρας ακόμη και αυτές παρουσιάζουν τη σημειολογία τους. Ενδεικτικά, επιγραμματικά αναφέρω τις αρχές πολέμου: *Ορθότητα σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, Υποστήριξη κοινής γνώμης, Ασφάλεια και προετοιμασία-συγκρότηση για κατάσταση πολέμου, Πρωτοβουλία, Ποιοτική Υπεροχή, Ορθή χρησιμοποίηση και συντονισμός των στοιχείων εθνικής ισχύος, Σκοπός*. Το εντυπωσιακό είναι η παγκόσμια -ίσως- πρωτοτυπία του ορισμού των αρχών αυτών, γεγονός που καταδεικνύει τη μελέτη, οργάνωση και δουλειά που γίνεται στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, καθώς επίσης και ο προσανατολισμός τους στο παγκόσμιο περιβάλλον κι όχι στο τοπικό. Επιπλέον, διαφαίνεται η προσπάθεια που γίνεται να εναρμονισθούν με τις παγκόσμιες νόρμες. Κατά παρόμοιο τρόπο στην *πολιτική άμυνας* και στο «αμυντικό» δόγμα της Τουρκίας συμπεριλαμβάνονται σημαντικά και επίκαιρα ζητήματα όπως οι επιπτώσεις των παγκόσμιων κλιματικών αλλαγών στην Τουρκία και την ασφάλειά της καθώς επίσης και πολλές άλλες τάσεις εκσυγχρονιστικές που άπτονται ταυτόχρονα σημαντικών θεμάτων γεωπολιτικής και ζωτικών συμφερόντων της χώρας. Στο ίδιο μοτίβο κινείται η *οργάνωση του στρατού* με σημαντικότερο στοιχείο αυτό του επιθετικού διαρθρωτικού σχήματός του που στρέφεται δυτικά, ενώ είναι αξιοσημείωτο το γεγονός της πολύτιμης πολεμικής εμπειρίας που αποκτούν όλα τα επίπεδα του στρατεύματος, σε όλους τους τομείς με τις επιχειρήσεις που διεξάγονται κατά του κουρδικού λαού. Στην ανωτέρω πραγματικότητα προστίθενται οι εξοπλισμοί οι οποίοι διακρίνονται για τον όγκο τους και την ποιοτική συνεισφορά στην ενδυνάμωση της χώρας στο παγκόσμιο στρατηγικό-στρατιωτικό γίγνεσθαι, καθιστώντας πασιφανείς τις φιλοδοξίες της τουρκικής πολεμικής μηχανής. Τα ποσά που δαπανώνται είναι τεράστια ενώ παράλληλα αναπτύσσεται στον τομέα των επιστημών και της τεχνολογίας στρατηγική με έμφαση στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας που εντάσσεται στην μακροπρόθεσμη εθνική πολιτική.

⁶¹ Μάριος Α. ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ, από την προλόγηση του βιβλίου του Χρήστου Δ. Μηνάγια, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα (εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη) 2010, σελ. 17.

3.1.4 Γενικές Διαπιστώσεις

Από την ιστορική εξέταση της πορείας της Τουρκίας μέχρι και τον 20^ο αιώνα διαπιστώνονται τα εξής:

- Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας παραμένει σταθερή ανεξαρτήτως εσωτερικών αλλαγών ενώ δεν υπακούει σε *εξωτερικές επιταγές*.
- Ο βασικός της άξονας είναι η *συνέχεια της οσμανικής αυτοκρατορίας* η οποία δεν αποτελεί οργανικό συστατικό του δυτικού πολιτισμού.
- Λειτουργεί *ευέλικτα* και *υπομονετικά* σε επίπεδο τακτικής, με ένα δυναμικό *επικοινωνιακό* πρόσωπο όταν απαιτείται και *ενίοτε αλαζονικά* σε σημείο αυτοκαταστροφής ή δημιουργίας επικίνδυνων καταστάσεων τόσο για την ίδια όσο και για περιφέρειά της.
- Διακρίνεται από *συνεχή αναθεωρητισμό*, ειδικά στο Αιγαίο-Αν. Μεσόγειο, με βάση τη θεωρία του ζωτικού χώρου.
- Κύριο πρόβλημα είναι η *ανακολουθία* της στις συμμαχίες που συνάπτει. Δεν έχει αποδείξει τη γεωστρατηγική της αξία για τη Δύση σε βάθος χρόνου, ενώ το ίδιο συμβαίνει και για την Ανατολή.
- Επίσης αποτελεί μείζον πρόβλημα η *ανομοιομορφία* του πληθυσμού της με τον Κουρδικό λαό να επιθυμεί ανεξαρτητοποίηση και η *γεινίαση* με λαούς που έχει συγκρουσθεί όχι λίγες φορές και υπαρκτές σήμερα διαφορές με βάση ρεαλιστικά κριτήρια (π.χ. Αρμενικός λαός).
- Πάσχει από το σύνδρομο της μη συμμετοχής της στο ευρωπαϊκό όραμα και το Δυτικό πολιτισμό, όμως επιθυμεί ταυτόχρονα μία ιδιαίτερη σχέση με την Ευρώπη λόγω της ισχύος της (δυϊσμός).
- Από αυτό απορρέει το μείζον ψυχολογικό πρόβλημα στις σχέσεις της με την Ελλάδα, δηλαδή ότι ο Ελληνισμός τροφοδότησε τον παγκόσμιο πολιτισμό πολύ πριν εμφανισθούν οι Τούρκοι.

Από τις εξελίξεις και την εξωτερική της πολιτική όπως αυτή διαμορφώνεται στον 21^ο αι. εξάγονται τα εξής συμπεράσματα αναφορικά με τις τρεις γεωπολιτικές συνιστώσες:

- Κύριο πεδίο δραστηριότητας της σημερινής τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι η επιρροή των χωρών που βρίσκονται στον περίγυρό της με μουσουλμανικό πληθυσμό ως ιστορική παράκαταθήκη
- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρήγαγε πολιτισμό και την αποστολή για τη διαιώνιση αυτού τον έχει αναλάβει η σημερινή Τουρκία. Αυθαίρετα υποστηρίζεται ότι πολλοί από τους αρχαίους πολιτισμούς οφείλουν τη γέννησή τους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

- Η οικονομία της Τουρκίας βρίσκεται σε άνθηση παρά τις διαδοχικές κρίσεις της ίδιας και της υψηλίου, άρα κατέχει πόρους.
- Μεγάλο μέρος της οικονομίας στηρίζεται στο τουρκικό στράτευμα και στην αμυντική βιομηχανία. Ο στρατός έχει μεγάλο μερίδιο ενώ παράλληλα διατηρεί υγιή σχέση με την επιχειρηματική ελίτ (εγχώριους και ξένους)
- Ο στρατός διατηρεί την κοσμική εξουσία του κεμαλικού κράτους και η πολιτική ηγεσία αρθρώνει υψηλή στρατηγική προσπαθώντας να υπερκεράσει το πρόβλημα
- Ο τουρκικός στρατός βρίσκεται σε πολύ καλή κατάσταση υπό το πρίσμα της στρατιωτικής στρατηγικής. Εκσυγχρονίζεται, εξοπλίζεται, μορφώνεται, οργανώνεται, διογκώνεται, δικτυώνεται στους διεθνούς οργανισμούς και παρά το επιθετικό του σχήμα προβάλλει επικοινωνιακά μία ειρηνική εικόνα.
- Το συμφέρον καθορίζει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Η στρατηγική της smart power που πλέον ακολουθεί στοχεύει ακριβώς σε αυτό. Μόνο που ο ιστορικά επιβεβαιωμένος αναθεωρητισμός της που φθάνει μέχρι και τις μέρες μας αλλοιώνει τα βασικά χαρακτηριστικά της στρατηγικής αυτής⁶². Τη μία αυτοπροβάλλεται ως soft power στα κράτη-παίκτες προκειμένου να λογίζεται ως παίκτης-σύμμαχος, την άλλη εμφανίζεται ως hard power στα κράτη που επιθυμεί επιρροή προκειμένου να αναγκάσει ή/και να πειθαναγκάσει. Το μόνο σίγουρο είναι πως διαθέτει ένα αξιόλογο στράτευμα για να την στηρίξει.

3.2 Το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική

Η διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής μίας δύναμης συνεπάγεται τη διαπίστωση των διαχρονικών εθνικών συμφερόντων της, τη διάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος και των απειλών που προκύπτουν για τα εθνικά συμφέροντα, τον προσδιορισμό και την ιεράρχηση των πολιτικών στόχων που να εξασφαλίζουν τα εθνικά συμφέροντα και τέλος την υιοθέτηση των μέσων για την επίτευξη των πολιτικών στόχων. Επιπλέον, ως τελευταία διάσταση θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την εσωτερική και διεθνή νομιμοποίηση⁶³.

Η εξωτερική πολιτική είναι από τη φύση της υπόθεση πολυσύνθετη γιατί διαμορφώνεται πάνω στη βάση πολλών δεδομένων όπως γεωγραφικών,

⁶² Ο Νάι που εισήγαγε τον όρο στην επιστημονική κοινότητα ξεκαθαρίζει ότι η στρατιωτική ισχύς έπεται σε προτεραιότητα της soft power. Η πρώτη αποτελεί τον εφεδρικό μοχλό για την αποτροπή αναθεωρητικών παραγόντων και την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας. Στην περίπτωση της Τουρκίας αυτή η σειρά αντιστρέφεται ή εφαρμόζονται τα δύο είδη επιλεκτικά, ανάλογα το συμφέρον. Η υιοθέτηση της στρατηγικής της smart power εκτιμάται ότι αποτελεί ένα επικοινωνιακό τρικ που βρίσκει τους καιρούς σύμφωνους (timing) και τις παγκόσμιες νόρμες να το επικροτούν, βλ. Joseph NYE, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν* (μετάφραση Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ) 2009.

⁶³ Χαράλαμπος ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2002, Γ' έκδοση, σελ. 113. & Αθανάσιος ΠΛΑΤΙΑΣ, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Αθήνα (εκδόσεις ΕΣΤΙΑ) 1999, Δ' έκδοση, σελ. 85. Με ορισμένες διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο προσεγγίσεων.

ιστορικών, εθνολογικών, οικονομικών κλπ, κάποια εκ των οποίων είτε είναι αμετάβλητα μέσα στο χρόνο είτε μεταβάλλονται σπάνια ή δύσκολα ή με βραδύτατο ρυθμό. Επιπλέον, η εξωτερική πολιτική είναι έργο πολυσύνθετο, γιατί είναι συναρτημένη με την εξωτερική πολιτική που ασκούν οι άλλες μονάδες της διεθνούς κοινωνίας, πέρα από τα σύνορά μας και για αυτό ανεξέλεγκτες. Τέλος, εφόσον η εξωτερική πολιτική είναι στην υπηρεσία του κράτους, είναι αυτονόητο ότι καλείται να προασπίσει το κρατικό συμφέρον με την παρατήρηση ότι πολλές φορές είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί αυτό το πραγματικό, θετικό, μακροπρόθεσμο συμφέρον.

Αν θέλαμε να μοντελοποιήσουμε τη λειτουργία της εξωτερικής πολιτικής μπορούμε να σημειώσουμε τις βασικές εκείνες επιταγές που απορρέουν από τη φύση της και αποτελούν έναν οδηγό πιθανούς επιτυχίας (με επιφυλάξεις όσον αφορά τους οδηγούς). Η πρώτη επιταγή είναι να υπάρχει πάντοτε επαρκής πληροφόρηση, η δεύτερη είναι ότι απαιτείται η σωστή εκτίμηση των πληροφοριών, η τρίτη επιταγή είναι η σωστή στάθμιση της σχέσης κόστους/ωφέλειας (υπεισέρχεται υποχρεωτικά η σύνδεση των επιλεγμένων πληροφοριών με τον στόχο), η τέταρτη είναι η αποφυγή κάθε μορφής ιδιοτέλειας που αποπροσανατολίζει από το εθνικό συμφέρον, η πέμπτη είναι η στήριξη που πρέπει να υπάρχει από πλευράς υποδομών και οργάνωσης, η τελευταία και πιο σημαντική είναι η παράμετρος του χρόνου που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη συνεχώς αφού διαποτίζει το σύνολο της εξωτερικής πολιτικής⁶⁴.

Έχοντας στο νου τα παραπάνω εισαγωγικά για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής θα μπορούσαμε να θέσουμε το μείζον ερώτημα για το ποιο είναι το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική. Ποιος είναι ο ύψιστος στόχος του σημερινού ελλαδικού κράτους, αυτός που καθορίζει την πολιτική της χώρας και κατ' επέκταση την εξωτερική πολιτική; Η διαπίστωση αυτή γίνεται από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία του κράτους ενώ εμείς μπορούμε να αναζητήσουμε και να καταθέσουμε τη δική μας γνώμη και άποψη πάντοτε εντός του πλαισίου της παρούσης εργασίας.

Το διεθνές περιβάλλον σήμερα χαρακτηρίζεται από αστάθεια, τέτοιο που είναι πολύ δύσκολη η πρόβλεψη στο μέλλον μακροπρόθεσμα. Στο άναρχο διεθνές σύστημα έχει αποδειχθεί ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση δεν εξασφαλίζει την παγκόσμια ειρήνη. Οι διεθνείς οργανισμοί συμβάλλουν στην ανάπτυξη πολλών ειδών διεθνούς συνεργασίας όμως δεν είναι σε θέση να εξουδετερώσουν τα διλήμματα ασφάλειας, ιδιαίτερα όταν εμφανίζονται μεγάλες αλλαγές στον καταμερισμό ισχύος. Ούτε το επιχείρημα της δημοκρατικής ειρήνης είναι πειστικό για τη διεθνή ασφάλεια. Η επικράτηση των power politics φαίνεται να

⁶⁴ Βύρων ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Η εξωτερική πολιτική της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα (εκδόσεις Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ) 1996, σ.24-30

είναι η πειστικότερη άποψη που θα διέπει τη διεθνή πολιτική στον 21^ο αιώνα⁶⁵, τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και σε περιφερειακό.

Σε αυτό το περιβάλλον με μείζον εθνικό συμφέρον την επιβίωση και την πρόοδο του λαού, με τις απειλές που διαγράφονται να είναι η απώλεια κυριαρχίας (εδαφικής και μη) και της ελληνικής ταυτότητας το ζητούμενο στην ελληνική εξωτερική πολιτική είναι η ενδυνάμωση της χώρας διεθνώς. Αυτό προϋποθέτει διάθεση πόρων και πολιτική βούληση.

3.2.1 Πολιτιστική διπλωματία

Στο στίβο των διεθνών σχέσεων οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν είχαν να κομίσουν το κύρος πολεμικής ισχύος, οικονομικής ευρωστίας, οργανωτικής αποδοτικότητας της χώρας. Μόνο η γεωγραφική της θέση μπορούσε, κατά καιρούς, να λειτουργήσει ως διαπραγματευτικό πλεονέκτημα, όχι πάντοτε επαρκές. Για το λόγο αυτό είναι εύλογη η καταφυγή στην ηθική απαίτηση να γίνεται σεβαστή η Ελλάδα για το ένδοξο ιστορικό παρελθόν της. Είναι χαρακτηριστικές οι δηλώσεις του Κινέζου πρωθυπουργού κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα στις 3.10.2010. Το σημείο όπου εστίαζε κάθε στιγμή την ομιλία του, όπου και αν βρισκόταν, ήταν ο ελληνικός πολιτισμός που γεννήθηκε στον τόπο αυτό.

Έχοντας αναλύσει τα διαπραγματευτικά πλεονεκτήματα της χώρας μας σε προηγούμενο κεφάλαιο θα εστιάσουμε στην πολιτιστική διπλωματία και πως μέσω αυτής θα μπορέσουμε να ενδυναμωθεί η θέση της Ελλάδας.

Αρχικά ανακόπτοντας την ορμή του μεταπρατισμού, με αλλαγή νοοτροπίας. Σε αυτό το σημείο απαιτείται να αναδειχθεί μία ηγετική φυσιογνωμία που θα βρει όραμα και θα θέσει ρεαλιστικούς στόχους οι οποίοι θα προκαλέσουν τη σύμπνοια των Ελλήνων και θα τους οδηγήσουν στο κοινωνιοκεντρικό μοντέλο που αυτοί πρώτοι δημιούργησαν. Λείπει αυτή τη στιγμή το όραμα που θα εμψυχώσει τον ελληνικό λαό και θα του δώσει πνοή να αρχίσει να δημιουργεί και πάλι με τον δικό του λόγο, την κοσμοπολίτικη αντίληψη της αρχοντίας. Το κληροδότημα που έχει είναι πολύτιμη αναφορά, αρκεί το εμπνευσμένο ηγετικών χαρισμάτων πρόσωπο να έχει συναίσθηση της έννοιας του πολιτισμού. Αυτή είναι η πρώτη προϋπόθεση.

Η δεύτερη προϋπόθεση είναι να γίνει σε όλους μας κατανοητό ότι πολιτισμός είναι ο τρόπος με τον οποίο ζούμε. Δεν είναι κάτι το οποίο έρχεται από πάνω προς τα κάτω τεχνηέντως ούτε περιλαμβάνει μόνο τις τέχνες και τα γράμματα. Αν επιθυμούμε πραγματικά να κάνουμε πολιτιστική διπλωματία οφείλουμε πρώτα εμείς να αποδείξουμε έμπρακτα ότι βιώνουμε στην καθημερινή μας πρακτική τη ζωή με τρόπο που να φανερώνει την αλήθεια των πράξεων.

⁶⁵ Χαράλαμπος ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2008, σ. 243-251

Είναι αλήθεια ότι τα περισσότερα από τα παραπάνω ήδη εφαρμόζονται. Το ερώτημα που γεννιέται είναι αν όντως φέρνουν αποτέλεσμα. Εκτιμώ πως τα περισσότερα πετυχαίνουν στον επιφανειακό στόχο της διαφήμισης και για το λόγο αυτό απαιτείται κάτι παραπάνω από απλή δουλειά. Ίσως μία καλή αρχή είναι να μάθουμε εμείς πρώτοι να απολαμβάνουμε αυτά για τα οποία παλεύουμε. Τα προβλήματα λοιπόν εκτιμάται ότι είναι η έλλειψη οργάνωσης, τόσο σε επίπεδο εκτέλεσης όσο και σε επίπεδο στρατηγικής, που απορρέει από την ιδιοτελή συμπεριφορά των εμπλεκομένων (αδιαφορία). Άλλο πρόβλημα είναι η έλλειψη ρεαλιστικών ειδικών στόχων. Για να αναφέρω ένα παράδειγμα: Το βιβλίο του Θουκυδίδη θα μπορούσε να μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και να αποσταλεί στους στρατιωτικούς ακολούθους των κρατών, όχι να στολίζει την προσωπική βιβλιοθήκη άσχετων αλλοδαπών, αλλά βιβλιοθήκες στρατιωτικών σχολών με σκοπό να διαβάζεται από τους ειδικούς για την επιστημονικότητά του και το αστείρευτο ενδιαφέρον του, αυτούς να αγγίζει και αυτοί μετά θα το μεταδώσουν στους άλλους.

Είναι άξιο λόγου η σημασία που δίνεται από τη Γείτονα χώρα στο θέμα της πολιτιστικής διπλωματίας. Το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας Νταβούτογλου στηρίζεται στον χρόνο και την ιστορική κληρονομιά της Τουρκίας. Η Μελίνα Μερκούρη είχε συλλάβει το όραμα για τον πολιτισμό πολύ νωρίτερα, όμως δεν κατάφερε να δει την γεωπολιτική του διάσταση. Ήξερε να τον γεύεται και να τον απολαμβάνει, να ονειρεύεται και να προσφέρει στην ανάδειξή του ελληνικού στοιχείου. Αυτό ίσως που έλειπε ήταν η ολιστική προσέγγιση, κάτι για το οποίο δεν βρήκε βοήθεια από πουθενά. Και η συλλογικότητα είναι μέρος του πολιτισμού που θέλουμε να εξάγουμε προκειμένου να ενδυναμωθεί η θέση της Ελλάδας.

3.2.2 Η πολιτική βούληση

Ο Carl Schmitt ξεκινά τη μελέτη του για την κυριαρχία με τον εξής ορισμό: *Κυρίαρχος είναι όποιος αποφασίζει για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης*⁶⁷. Ο ορισμός έχει θεμελιώδη θέση σε βασικά ερωτήματα που έχουν τεθεί στην ανθρώπινη ιστορία. Είναι μία πρόταση που περιλαμβάνει ολόκληρη την ιστορία των συγκρούσεων. Αυτή τη στιγμή η Τουρκία εμπράκτως αμφισβητεί το θεμελιώδη αυτό ορισμό. Τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας είναι υπό συνεχή αμφισβήτηση της Γείτονος χώρας. Φαίνεται ότι ο τρόπος αλλάζει με την επανεμφάνιση των νέο-οθωμανικών αντιλήψεων και γίνεται πιο εκλεπτυσμένος όμως, επίσημα, ο τελικός σκοπός της παραμένει ο ίδιος: το Αιγαίο και η Κύπρος με την αιτιολογία του ζωτικού χώρου και της ανακολουθίας μεταξύ γεωγραφίας και γεωπολιτικής (ελληνικά νησιά). Τι θα μπορούσε να πράξει η Ελλάδα προκειμένου να ανακόψει τις επεκτατικές βλέψεις της Τουρκίας;

⁶⁷ Carl SCHMITT, *Πολιτική θεωλογία* (μετάφραση Παναγιώτης Κονδύλης), Αθήνα (εκδόσεις ΛΕΒΙΑΘΑΝ) 1994

Αρχικά να έχει την πολιτική βούληση να το πράξει. Πιο συγκεκριμένα τίθεται συχνά το ψεύτικο δίλημμα αν με έναν αντίπαλο κάνουμε είτε διάλογο είτε πόλεμο. Κι αν δεν θέλουμε τον πόλεμο, τότε είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε διάλογο. Η απλοϊκή αυτή λογική δεν έχει την παραμικρή σχέση με οποιονδήποτε στρατηγικό σχεδιασμό. Καμία χώρα δεν σπεύδει να διαπραγματευτεί τα κυριαρχικά της δικαιώματα. Και καμία χώρα δεν σύρεται σε διαπραγματεύσεις από θέση αδυναμίας παρά μόνον αφού προηγουμένως έχει ηττηθεί κατά κράτος. Όταν λοιπόν δεν είναι θεμιτός ούτε ο ένας τρόπος (πόλεμος) ούτε ο άλλος (διάλογος) τότε υπάρχει μία τρίτη στρατηγική επιλογή, η Αποτροπή. Η αποτροπή είναι η απειλή χρήσης βίας για διατήρηση του status quo, δηλαδή πως μία χώρα θα υιοθετήσει μία τέτοια διάταξη δυνάμεων και να αποκτήσει τέτοια ισχύ ώστε ο αντίπαλος να γνωρίζει, με υψηλό βαθμό βεβαιότητας, πως αν επιτεθεί ενδεχομένως θα χάσει πολύ περισσότερα από όσα θα κερδίσει (ζημιές περισσότερες από τα οφέλη). Αποτελεί ουσιαστικά αμυντική στρατηγική παρά το γεγονός πως περιέχει την έννοια της απειλής. Βέβαια υπάρχουν πολλοί οι οποίοι στην ιδέα της απειλής βλέπουν πολεμοκάπηλα φαντάσματα όμως δεν έχουν να αντιπροτείνουν κάτι άλλο ή προτείνουν τον διάλογο ως μέσο επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών.

Ο διάλογος είναι εξαιρετικά σημαντικό στρατηγικό «εργαλείο», όταν υπάρχουν «συνεργατικές» σχέσεις ή όταν υπάρχει ανταγωνισμός «θετικού αθροίσματος». Αντίθετα, όταν έχουμε ανταγωνιστικές σχέσεις «μηδενικού αθροίσματος», ο διάλογος με την άλλη πλευρά δεν είναι «στρατηγικό εργαλείο». Μπορούμε να κάνουμε διάλογο για να κερδίσουμε χρόνο ή για να αποφύγουμε δυσάρεστες «εντυπώσεις» στο εξωτερικό ενώ από την άλλη, μπορούμε και να μην κάνουμε. Σε τέτοιες περιπτώσεις που ο διάλογος είναι πλέον ζήτημα τακτικής και όχι στρατηγικής, υπάρχει περίπτωση να αναχθεί ως μείζον στρατηγικό πρόβλημα ενώ ουσιαστικά η στρατηγική, έστω της αποτροπής, είναι ανύπαρκτη.

Παρομοίως, παρουσιάζονται κι άλλα ψεύτικα διλήμματα αντί μίας στρατηγικής που θα μας δώσει όχι την βέλτιστη αλλά την ανθεκτικότερη λύση. Στο οικονομικό πεδίο τίθεται το ερώτημα του αν μπορεί η Ελλάδα να αντέξει το κόστος της αποτροπής. Και με βάση αυτή τη σκέψη ορισμένοι επιθυμούν να κλείσουν όλα τα μέτωπα με την Τουρκία ώστε να μπορέσουμε να αναπτυχθούμε. Είναι η περίπτωση που σε αναθεωρητικό περιβάλλον δεν ξέρουμε αν την επταύριον μας περιμένει εθνική συρρίκνωση αντί της ανάπτυξης. Επιπλέον, η λογική του κατευνασμού έχει αποδειχθεί ιστορικά, τόσο στην δική μας περιοχή όσο και στο παγκόσμιο περιβάλλον ότι οδηγεί σε ήττα. Και αυτό συμβαίνει κύρια στο πεδίο των συμμαχιών όπου κανείς δεν βοηθά τον πιθανό ηττημένο.

Βέβαια η αποτροπή για να είναι αποτελεσματική πρέπει να χαρακτηρίζεται από αξιοπιστία, από διακήρυξη προθέσεων, από τη δυνατότητα «πρώτου πλήγματος» και «ανταποδοτικού πλήγματος», από ρίσκο που εμπεριέχει μία τέτοια στρατηγική και τέλος από την ευελιξία επιλογών.

Η ελληνική αποτροπή όπως εφαρμόζεται σήμερα έχει καταλήξει να θεωρείται αναξιόπιστη για το λόγο ότι έχουμε φθάσει σε μία κατάσταση «ακίνδυνης» ρουτίνας. Δεν υπάρχει διακήρυξη προθέσεων σε ρεαλιστική βάση αφού η συνεχής και επαναλαμβανόμενη τουρκική προκλητικότητα χωρίς τίμημα οδηγεί σε αποδυνάμωση της αξίας της αποτροπής. Αν στα ανωτέρω συμπεριλάβουμε και τη στάση του νατοϊκού αεροπορικού στρατηγείου της Σμύρνης αντιλαμβανόμαστε ότι τα διατιθέμενα μέσα προς αναχαίτιση των τουρκικών αεροσκαφών μετατρέπονται σε ένα πραγματικό, αυτή την φορά, οικονομικό βάρος στους ώμους μας.

Τα διαβήματα είναι ένας πολύ καλός τρόπος να διαμαρτυρηθεί μία ειρηνική χώρα όπως η Ελλάδα αλλά ουσιαστικά δεν προσφέρουν τίποτε, απλούστατα γιατί δεν τα λαμβάνει κανείς υπόψη τους (εμπειρική επιβεβαίωση). Η αποτροπή είναι στρατηγική επιλογή της Ελλάδας όμως οφείλουμε να της δώσουμε τον αέρα της ανανέωσης. Αυτό δεν χρειάζεται να γίνει με πολυδάπανους τρόπους. Απαιτούνται ενέργειες περιορισμένες με ποιοτική στόχευση που θα αναδεικνύουν την αποφασιστικότητα της Ελλάδας να υπερασπισθεί τα κυριαρχικά της δικαιώματα, όχι λόγω μειονεξίας αλλά λόγω παρουσίας. Στην όλη προβληματική, να βρεθούν ανανεωμένοι τρόποι στήριξης της αποτροπής, ανακύπτει το μείζον πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας και κράτους. Οι ιδέες είναι λίγες, μικρές ή όσες σηκώνουν ανάστημα θεωρούνται ίσως περιθωριακές.

Για παράδειγμα η εφαρμογή της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης η οποία έχει και οικονομικής φύσης πλεονεκτήματα θα μπορούσε να λύσει πολλά από τα ανωτέρω προβλήματα, όπως έκανε η Κύπρος. Και θα δήλωνε ότι η Ελλάδα είναι παρούσα στην προάσπιση των εθνικών της συμφερόντων. Στο ίδιο μοτίβο κινείται και η θεωρία επέκτασης των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. Δεν είναι τι κερδίζεις από την πράξη αυτή τώρα αλλά στο μέλλον. Εφαρμόζοντας τέτοιες δυναμικές ιδέες, που δεν είναι τίποτε άλλο από το αγκάλιασμα των κυριαρχικών μας δικαιωμάτων αποκτάς το χαμένο -ίσως- κύρος. Και μιλάμε για κάτι που στις άλλες χώρες θεωρείται αυτονόητο, ακόμη και για την ίδια την Τουρκία. Και αυτά, θεωρώ, δεν κινούνται στη σφαίρα του ρομαντισμού, γιατί αν πιστέψουμε ότι είναι πολύ υψηλοί στόχοι για να τους φθάσουμε τότε, εξ ορισμού, παραδίδουμε την κυριαρχία μας. Εκτός αν την έχουμε παραδώσει και δεν θέλουμε να το παραδεχθούμε, κάτι το οποίο είναι ακόμη πιο επικίνδυνο για την ίδια την υπόσταση του ελληνισμού, με ότι πανανθρώπινο πρεσβεύει. Τότε δεν θα μιλάμε για απώλεια κυριαρχίας αλλά για πλήρη αφέλλητισμό του ελλαδικού κράτους. Έτσι, δυναμικές θεωρήσεις μπορούμε να βρούμε και σε άλλα σημεία των δικαιωμάτων κυριαρχίας που έχουμε, όπως π.χ. στην Δυτική Θράκη που αποτελεί το μείζον θέμα της περιφέρειας. Αν πραγματικά πιστεύουμε και επιθυμούμε οι Έλληνες κάτοικοι στο Σουφλί και την Κομοτηνή να αισθάνονται υπερήφανοι, ανεξαρτήτως θρησκεύματος, που είναι Έλληνες και να εργάζονται για το συλλογικό θα πρέπει να δράσουμε καταλυτικά βάζοντας στην άκρη τις σκέψεις ιδιοτέλειας.

Και σε όλες αυτές τις ενέργειες, εκτός ότι θα πρέπει να αποτινάξουμε τον μεταπρατισμό και κάθε λογής μειονεξία που ίσως αισθανόμαστε οφείλουμε να γίνουμε πιο πραγματιστές. Για παράδειγμα, εφόσον η Τουρκία αισθάνεται πνιγμένη από την επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 ν.μ. ας σταματήσουμε να ζητάμε σχέδια πτήσης για τον διεθνή εναέριο χώρο σε πτήσεις που την ευθύνη την έχει το κράτος που αναλαμβάνει να κάνει τέτοιου είδους επιχειρήσεις. Ο πρωταρχικός στόχος του σχεδίου πτήσεως δεν είναι η συμπλεγματική ικανοποίηση των κυριαρχικών μας δικαιωμάτων αλλά η Ασφάλεια Πτήσεων. Όμως αν οποιαδήποτε στιγμή τολμήσει η Τουρκία την παραβίαση του ελληνικού εθνικού εναέριο χώρου των 12 ν.μ. χωρίς άδεια θα υποστεί τις συνέπειες, με αποφασιστικότητα, δίνοντας αξιοπιστία στην αποτροπή και στην εθνική μας υπόσταση. Υπάρχουν κι άλλα τέτοια πεδία που μπορούμε να συνεργασθούμε με την Τουρκία όμως όταν δεν το επιθυμεί η ίδια, η Ελλάδα ως κυρίαρχη οντότητα οφείλει να παίρνει αποφάσεις μόνη της και να τις πραγματοποιεί, πάντοτε εντός της νομιμότητας του Διεθνούς Δικαίου. Αρκεί να διαθέτει την πολιτική βούληση, από τον τελευταίο μέχρι τον πρώτο Έλληνα.

3.2.3 Η θεωρία να γίνεται πράξη

Πολλά θα μπορούσαμε να καταγράψουμε ως συμπεράσματα και προτάσεις, όπως για παράδειγμα κάτι το οποίο δεν το αγγίξαμε καθόλου ενώ αποτελεί το νούμερο ένα πρόβλημα της χώρας μας: το δημογραφικό και η αστυφιλία ως ταυτόσημα. Άλλο παράδειγμα είναι η σχέση της με την ΕΕ, το ΝΑΤΟ, η δράση της στους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς κλπ.

Όμως κύριος σκοπός της παρούσης εργασίας ήταν να εξετάσει τη σχέση Ελλάδας-Τουρκίας όπως αυτή διαμορφώνεται στον νέο αιώνα και ήδη κατά τη διάρκεια της εργασίας φαίνονται πολλά από τα συμπεράσματα και τις προτάσεις. Ίσως οι κεντρικοί άξονες αυτών να είναι πιο επωφελείς στην παρούσα στιγμή. Το σίγουρο είναι πως δεν πρέπει να εστιάσουμε στην Τουρκία αλλά απλά να ωφεληθούμε από τις διμερείς σχέσεις. Και τα πεδία είναι πολλά, το βασικότερο η οικονομία.

Από την άλλη όμως το μέλλον φαίνεται γεμάτο προκλήσεις. Η Τουρκία με την πολυδιάστατη (επικίνδυνη) εξωτερική της πολιτική θα επιφέρει αλυσίδα γεγονότων. Το άσχημο είναι ότι ο ελληνισμός παρά του γεγονότος ότι βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση αναφορικά με τον χώρο και τον χρόνο έχει τελματώσει από μία ιδιοτελή συμπεριφορά όλων μας που οφείλεται στην απώλεια της κοινωνικοκεντρικής ταυτότητάς του και του κοσμοπολίτικου κόσμου του, στην μετάλλαξη από πολιτισμό με πανανθρώπινη εμβέλεια σε κρατικό μόρφωμα.

Συνοψίζοντας θα μπορούσα να πω ότι η Ελλάδα, αν πραγματικά επιθυμεί να δει το μέλλον της με ελπίδα, οφείλει να ασκήσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα. Για να το πετύχει απαιτείται πολιτική βούληση, απόφαση για ισχύ, με την έννοια

όχι του αναθεωρητισμού αλλά της αμυντικής θωράκισης του εδάφους της. Σε αυτή την άμυνα κυρίαρχο ρόλο πρέπει να έχει η αξιόπιστη αποτροπή η οποία εξ' ορισμού δεν αποκλείει την επίθεση (όχι επιθετική ενέργεια). Και η αξιόπιστη αποτροπή προέρχεται κατά κύριο λόγο από την θέληση και το ηθικό ενός λαού.

Ταυτόχρονα απαιτείται και η αξιοποίηση του πολιτισμικού της δυναμικού. Η παγκόσμια εμβέλεια του ελληνικού πνεύματος μπορεί να λειτουργήσει ως πηγή ισχύος αφού ουσιαστικά αποτελεί ενδογενές στοιχείο της χώρας μας σήμερα.

Εκτιμώ πως ο χρόνος και ο χώρος είναι με το μέρος της Ελλάδας, όχι για κανέναν άλλο λόγο παρά μόνο γιατί και με τα δύο συμπλέει μαζί τόσες χιλιετίες και αποτελεί οργανικό μέρος τους.

Και στα παραπάνω αυτό που λείπει στη σημερινή ιστορική συγκυρία είναι ένα όραμα. Ένα όραμα που θα μεταφράζεται σε συγκεκριμένους ειδικούς στόχους, των οποίων η επίτευξή τους θα φέρνει αποτέλεσμα. Και οι ξεκάθαρες στοχεύσεις συστρατεύουν μία κοινωνία, την καθιστούν κοινωνία πραγματικών σχέσεων κι όχι ψευδεπίγραφη ιδιοτελών συμφερόντων. Μόνο έτσι, ξεκινώντας από την «εσωτερική» διάσταση της εξωτερικής πολιτικής θα βρεθεί το ζητούμενο για την ευημερία του ελληνισμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Βύρων **ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ**, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Αθήνα (εκδόσεις ΦΥΤΡΑΚΗΣ/Ο ΤΥΠΟΣ ΑΕ) 1988
2. Χριστόδουλος Κ. **ΓΙΑΛΛΟΥΡΙΔΗΣ**, *Η Τουρκία σε Μετάβαση*, Αθήνα (εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ) 1999, Β΄ έκδοση
3. Χαράλαμπος **ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ**, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Αθήνα (εκδόσεις Ποιότητα) 2000, Β΄ έκδοση
4. Γιώργος **ΧΡΗΣΤΟΥ**-Παύλος **ΧΡΗΣΤΟΥ**-Ευτυχία **ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ**, *Εθνική Στρατηγική*, Αθήνα (εκδόσεις ΚΑΝΑΚΗ) 1999
5. Νεοκλής **ΣΑΡΡΗΣ**, *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία*, Αθήνα (εκδόσεις ΓΟΡΔΙΟΣ) 1992
6. Χρήστος **ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ**, *Κατά κεφαλήν καλλιέργεια. Η αντίσταση στην παρακμή*, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις ΙΑΝΟΣ) 2010
7. Γεράσιμος **ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ**, *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας*, Αθήνα (εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ) 2001
8. Βασίλης **ΡΑΦΑΗΛΙΔΗΣ**, *Οι λαοί των Βαλκανίων*, Αθήνα (εκδόσεις του ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ) 1994
9. Λ. Σ. **ΣΤΑΥΡΙΑΝΟΣ**, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και Μετά*, Θεσσαλονίκη (εκδόσεις Βάνιας) 2007
10. Fernand **BRAUDEL**, *Γραμματική των Πολιτισμών* (μετάφραση Άρης Αλεξάκης), Αθήνα (εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας) 2009
11. Jean-Paul **ROUX**, *Η ιστορία των Τούρκων* (μετάφραση Μαρία Σμυρνιώτη), Αθήνα (εκδόσεις ΓΚΟΒΟΣΤΗΣ), 1998
12. Adam **WATSON**, *Η εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας* (μετάφραση Ηρακλεία Στροϊκού), Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2006
13. Frank G. **WEBER**, *Ο επιτήδειος ουδέτερος* (μετάφραση Εύη Ντάντσου), Αθήνα (εκδόσεις ΘΕΤΙΛΗ) 1983, Δ΄ έκδοση
14. Βασίλης **ΚΥΡΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ**, *Η άγραφη γενοκτονία*, Αθήνα (εκδόσεις Τσουκάτου) 2006
15. Χρήστος **ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ**, *Πολιτιστική Διπλωματία*, Αθήνα (εκδόσεις Ίκαρος) 2003
16. Ιωάννης Θ. **ΜΑΖΗΣ**, *Γεωπολιτική. Η Θεωρία και η Πράξη*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ) 2002
17. Josheph **NYE**, *Ήπια Ισχύς* (μετάφραση Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ) 2005
18. Ahmet **DAVUTOGLU**, *Στρατηγικό βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας* (μετάφραση Νικόλαος Ραπτόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2010
19. Raymond **ARON**, *Πόλεμος και Ειρήνη μεταξύ των Εθνών*, Αθήνα (Εκδόσεις Στρατιωτικών Περιοδικών/ΓΕΣ) 1966
20. Βασίλειος **ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ**, *Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους*, Αθήνα (εκδόσεις Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ) 2009
21. Ελένη **ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ**, *Πολιτισμός και Ελληνισμός: Προσεγγίσεις*, Αθήνα (εκδόσεις Καστανιώτη) 2007
22. Παναγιώτης **ΗΦΑΙΣΤΟΣ**, *Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Μελέτης στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό*, Αθήνα (ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2003
23. Ελένη **ΤΖΟΥΜΑΚΑ**, *Πολιτιστική Διπλωματία*, Αθήνα (εκδόσεις Ι. Σιδέρης) 2005

24. Χαράλαμπος **ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ**, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2008
25. Χαράλαμπος **ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ**, *Αμερικανικό πολιτικό σύστημα και εξωτερική πολιτική 1945-2002*, Αθήνα (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ) 2002, Γ' έκδοση
26. Βύρων **ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ**, *Η εξωτερική πολιτική της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα (εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ) 1996
27. Josheph **NYE**, *Ηγεσίες που πρωτοπορούν* (μετάφραση Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος), Αθήνα (εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ) 2009
28. Σταύρος **ΛΥΓΕΡΟΣ**, *Σταυροφόροι χωρίς Σταυρό. Ισλαμική τρομοκρατία, ΗΠΑ & Νεοοθωμανισμός*, Αθήνα (εκδόσεις Α.Α.ΛΙΒΑΝΗ) 2010
29. Χρήστος Δ. **ΜΗΝΑΓΙΑΣ**, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα (εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη) 2010
30. Αθανάσιος **ΠΛΑΤΙΑΣ**, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Αθήνα (εκδόσεις ΕΣΤΙΑ) 1999, Δ' έκδοση
31. Νίκος **ΚΟΤΖΙΑΣ**, *Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα (εκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ) 2010
32. Carl **SCHMITT**, *Πολιτική θεολογία* (μετάφραση Παναγιώτης Κονδύλης), Αθήνα (εκδόσεις ΛΕΒΙΑΘΑΝ) 1994

Ξενόγλωσση

33. Christopher **SIMPSON**, *Science of Coercion*, New York (Oxford University Press) 1994

Ημερήσιος και Περιοδικός Τύπος

34. Μελέτης Η. **ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ**, *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*, στο ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, Τεύχος 88, ΣΠΑ, Δεκέμβριος 2009
35. Ελευθέριος **ΣΕΡΓΙΑΝΝΙΔΗΣ**, *Το νομικό πλαίσιο της Έρευνας και Διάσωσης*, ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, τεύχ. 86, ΣΠΑ, Απρίλιος 2009
36. Θάνος Π. **ΝΤΟΚΟΣ**, *Κινητικότητα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 31.8.2010
37. Σταύρος **ΛΥΓΕΡΟΣ**, *Ο κ Νταβούτογλου και οι ελληνικές ψευδαισθήσεις*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 5.9.2010
38. Κ. **ΑΔΑΜ**, *Το «σήμα κινδύνου» του Αρχηγείου για τις πτήσεις στο Αιγαίο*, εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 8.8.10
39. Δώρα **ΑΝΤΩΝΙΟΥ**, *Η Τουρκία, νέα περιφερειακή κραταιά δύναμη*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 26.09.2010
40. Γεώργιος **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ**, *Ο ρόλος του στρατού στην οικονομία και στην οικονομική κρίση στην Τουρκία*, στο ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, Τεύχος 88, ΣΠΑ, Δεκέμβριος 2009.
41. Μάριος Λ. **ΕΥΡΥΒΙΑΔΗΣ**, *Η Διαχρονική Συνέχεια της Αμερικανικής Μακροστρατηγικής*, στο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ, τευχ. 15-16, ΣΕΠ 08-ΑΠΡ. 09
42. Πέτρος **ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ**, *Η αποφασιστική μάχη του Ερντογάν*, εφημ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 19.9.2010

Ιστοσελίδες

<http://www.mfa.gr>

<http://www.lygeros.org/>

<http://palio.antibaro.gr/diplomacy>

<http://www.ardin.gr>

